

HID

IRODALOM
MŰVÉSZE
KRITIKÁ

SINKÓ ERVIN:

Egy regény regénye (folytatás)
MIROSLÁV KRLEZSA:
Nyitott sír fölött bús gyüleke
(Ács Károly fordítása)

CSEPE IMRE:

A bosszú (elbeszélés)

DÉSI ÁBEL:

A valóság nyomában (vers)

ESZAD MEKULI:

A siptár irodalom fejlődése
házánkban

ERNEST LISSAUER:

Versek (Vörösvári Vilmos fordítás)

FEJTŐ FERENC: (Páris)

A magyar irodalomtörténetről
(tanulmány)

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Petőfi délszláv földön

DISPUTA:

1848-ról.

KÉPZŐMŰVÉSZET:

Ács József: Képbemutató a
művésztelepen

KÖNYVSZEMLE, SZINHÁZ

MŰMELLÉKLETEK:

B. Szabó György, Ács József
Sáfrány Imre rajzai és képei

augusztus

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

**Minden olvasónak
irodalmi tájékoztatót ad**

Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A KÖNYVBARÁTOK KEDVEZMÉNYEI:

20%-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó áruhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

ÉRTÉKES IRODALMI MŰVEK SAJTÓ ALATT:

A REGÉNY MESTEREI:

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig
Burchardus: Lucrezia Borgia
Munk Artúr: Köszönöm addig is...
Zola Emil: A gyilkos
Sinkó Ervin: Optimisták

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Noviszád, Arsza Teodorovics 11.

Postafelkarékszám 300-T-251.

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

II. rész

4. AROSEV ELVTÁRS ÉS AZ „OPTIMISTÁK” SZOKATLAN PÁRISI KARRIÉRJE

A villeneuve-i nagy öreg ember valóban valami jóságos varázsló hatalmával avatkozott bele az életembe. Mindenek felett azzal, amit nekem közvetlenül személyszerint adott a legnagyobb depresszió idején. (Akkor még azt hittem, hogy ez volt a legnagyobb depresszió.) De ezenkívül megszabadított a kétségbeejtő és mindnehezebben leküzdhető gyanútól, hogy amire az életem tettem s amit nap-nap után művelek, ha nem is öncélú idült grafománia, de ténylegesen reménytelenül egyenértékű vele. Megszabadított ettől a gyanútól azzal, hogy a munkámnak, úgy látszott, teret teremtett s munkám jegyében személyszerint végre nekem is. És hozzá még milyen teret! A forradalom, a szocializmus végeláthatatlan országának a tere nyílt meg előttem!

Már az is fellelkesített, hogy Arosev elvtárs, noha Rolland számított arra a lehetőségre, hogy nem váltja be ígéretét és kétszer aláhúzta levelében, hogy még akkor is csak menjek s keressem fel — Arosev elvtárs január 8-án csakugyan felhívott a Hotel des Étrangers-ben, mondván, hogy jöjjenek el hozzá sürgősen a szovjet követségre. Ott azonnal bevezettek a szalonba, ahol már várt rám egy élénk feketeszemű, alacsonytermetű, kissé hízásnak induló ember, aki fekete, angolosra nyírt bajusza alól vidáman villogtatta meg fehér fogsorát, miközben két kezével szorította meg feléje nyujtott jobbomat. Igen, ő az, Alekszandr Arosev, a Szovjetunióknak külfölddel való kulturális kapcsolatai ápolására létesített szervezet elnöke, akinek Romain Rolland valamint Mária Pavlovna — ekkor tudtam meg, hogy Rolland felesége orosz nő — magasztalóan beszélt az „Optimisták”-ról. Neki oda is adták a kéziratot, hogy átfussa, nem is képzelem, mennyire sajnálja, rettenetesen sajnálja, nem ért rá még csak bele se nézni s úgy adta vissza Rollandnak, ahogy kapta. Én erre, hogy megvigasztaljam, diadalmasan nyitottam ki aktatáskámat, s nyujtottam át neki az „Optimisták” egy minden eshetőségre magammal hozott németnyelvű gépiratát: — Páristól Moszkváig elég hosszú az út, lesz ideje a kézirattal megismerkedni.

Arosev elvtárs, miközben egyik kezével a kabátja felső zsebében elhelyezett, nyakkendőjével azonos színű zsebkendőjét igazgatta, másik kezével tiltakozó mozdulat kíséretében köszönte meg figyelmességemet s kijelentette, hogy

szabad idejében ő maga is féligmeddig íróember, *tehát* az ő számára tökéletesen elegendő, hogy Romain Rolland úgy beszél a könyvről, mint a jelenkori európai irodalom maradandó értékű művéről.

Ez a „*tehát*” számomra annál is inkább felejthetetlen maradt, mert az Arosev elvtárssal való ez első találkozástól számítva mind a mai napig még a nála sokkal kifejezettebben intellektuális egyéniségeknél is számtalan esetben találkoztam és találkozom ép ezzel a jelenséggel. Az ember azt gondolná, hogy akiknek valamilyen formában foglalkozása az irodalom, azok az írott szó iránt másoknál mohóbban érdeklődnek. Valójában azonban ép az irodalom professzionátusai között rendkívül gyakori az a szellemi elkorcsulás, melynek egyik lényeges tünete a képtelenség arra a naív, spontán és *önzetlen*, hogy úgy mondjam céltalan szellemi érdeklődésre, melyet legalább is többé-kevésbé fel lehet ébreszteni más halandóknban, olyanokban, akiknek az irodalom nem mestersége. Az irodalomnak bizonyos prófesszionátusai már nem képesek rá, hogy „ingyen” olvassanak, nem azért vagy legalább is nem első sorban azért, mert iparuk annyira elfoglalja szellemi életüket, hanem azért, mert szellemi életüket megcsönkította vagy éppenséggel felfalta ipari életük.

A hetvenéves Romain Rolland, aki ezidőben szakadatlan irodalmi munkásságán kívül Európa minden fasisztaellenes szervezetének nemcsak dekórumként adta oda nevét, hanem ezekben a szervezetekben és ezekért a szervezetekért valóban példátlanul fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki, nem volt annyira elfoglalva, hogy egy számára teljesen ismeretlen, hazátlan író kéziratához ne tudott volna időt teremteni magának.

Amaz első hozzám intézett levelével s azzal, hogy összehozott Arosev elvtárrsal, úgy képzeltem, Rollandnak minden oka megvan rá, hogy az „Optimisták” és írójuk ügyét a maga részéről véglegesen elintézettnak tekintse. Nem is volt más szándékom, mint tudtára adni, hogy milyen sokat jelentett nekem az ő levele s hogy ezt kellőképen megérthesse, meg kellett írnom a válaszomban, hogy ki és mi vagyok s hogy jutottam abba a helyzetbe, melyből ő egy csapásra, akkor úgy látszott, kiszabadított. S ép mert tőle semmi többet, még csak újabb levelet se vártam, gondoltam, megengedhetem magamnak, hogy — amint mondani szokták s amint ebben az esetben elemi szükségletem is volt — kiöntsem szívemet. És hogy megmondjam, milyen álomszerű beteljesedés s egyben kötelezettség az én számomra, hogy elismerőn és megértőn épen ő nyújtott felém segítő kezét.

Ez a buzgó vallomásokkal teli levelem hosszúra nyúlt, mert a végén még, amint ő erre felszólított, az Arosevvel való találkozásom eredményéről is be kellett számolnom. S megírtam, hogy ez után a találkozás után, szinte szorongva, úgy tűnök magamnak, mint akit a megtestesült szerencse kapott fel a szárnyára, mivelhogy Arosev elvtárs szavai szerint Romain Rollandnak a véleménye alapján az „Optimisták”-at a moszkvai Állami kiadóvállalat fogja orozsul s az Idegennyelvű Forradalmi Írók kiadóvállalata ugyanakkor több európai nyelven megjelentetni; ő, Arosev, a kéziratot nem viszi magával, mert — és ez volt az, ami káprázatosan felülmúlta legmerészebb várakozásaimat is — ezzel a kézirattal legjobb lesz, ha magam jelenek meg Moszkvában. Hogy a vízumot feleséggel együtt, aki szintén jelen volt a beszélgetésnél, legsürgősebben megkapjuk, arról a „Voks” fog gondoskodni, amelynek ő elnöke s amely egyszerűen vendégül fog hívni bennünket, tehát — szívből jövő nevetéssel ütötte el az utolsó kétségemet is Arosev elvtárs, aki beszélgetés közben egy kis asztalra ült — az útiköltség miatt se kell aggódnom. A „Voks”, a Szovjetunió vendége a feleségem és én!

Ezzel kapcsolatban meg kellett írnom Rollandnak azt is, hogy milyen kétségekkel küzdöttem már az alatt az idő alatt is, míg a magyar forradalomban aktíve résztvettem, mennyire elhatalmasodtak ezek az erkölcsi kétségek ép a magyar proletárdiktatúra alatt és különösen a diktatúra összeomlásának körülményei következtében s mint volt ép a fasizmus hatalmas előretörése az, mely meggyőzött, hogy nemcsak politikai, de erkölcsi parancs is mindent és feltétel nélkül alárendelni a szocialista Szovjetunió érdekeinek.

S miután postára adtam ezt a leveletem, már csak egyre vártam: a meghívásra, melyet a szovjet nagykövetségen keresztül fog Arosev elvtárs hozzám juttatni. Annál biztosabbra vártam s annál inkább a legközelebbi napokra, mert Arosev elvtárs előtt az ő váratlan ajánlata hallatán nem titkoltam, hogy az minden mástól eltekintve, egy teljesen reménytelen anyagi helyzetből szabadít ki. Részleteiben ugyan nem ismertettem vele a helyzetet, mert az egyértelmű lett volna a koldulással, de megmondtam, hogy Párisban nincs miből élnem. Arosev elvtárs tapintatosan és sokatmondóan bólintott és az ajtóig kísérve, jobbomat megint két kézzel szorítva meg, kért, írjam meg Romain Rolland-nak, hogy megbeszélésünk eredményeképp, készülök a Szovjetunióba az „Optimisták”-kal.

Párisi tartózkodásomat most már csak ideiglenesnek tekintettem s a hotelünkkel szemben lévő Gilbert féle antikváriumban feleségem első alkalmi kéréséből orosz nyelvtant és orosz-francia szótárt szereztünk be. Közben azonban Arosev elvtárs értesítését megelőzve, nagy meglepetésemre Romain Rollandtól jött újabb, az ő zászlós betűivel teleírt levél. Több okból volt nagy ez a meglepetés: először is, természetesen azért, mert egyáltalán újabb levelet írt nekem. De azonkívül különös benyomást tett rám, hogy egy szóval se tért ki a „Voks” elnökének ígéretére. Sőt, mint aki hallgatólagosan feltételezi, hogy a moszkvai utazás nem fog oly hamar bekövetkezni, mint ahogyan én azt remélem, arról értesít, hogy továbbra is Párisban igyekszik számomra létfeltételeket teremteni. Ez gondolkodóba ejtett, de nem csüggeszthetett el, mert hiszen ugyanebből a levélből megtudtam, hogy harmadszor is elővette az „Optimisták” kéziratát és most már, noha előbbi levelében azt írta, hogy a német szöveg olvasása fásasztja, a regény annyira felkeltette érdeklődését, hogy még a német fordítás se riasztotta vissza. S végül a felszólítás a levél végén — ez nem az illusztris pártfogónak, hanem egy embernek a hangja, aki egy másikat a barátságára méltat. A levél Villeneuve (Vaud) Villa Olga 1935. január 18-i dátummal íródott s az emlék, melyről említést tesz s melyről tévesen azt hiszi, hogy kimaradt a regényből, az „Optimisták”-ban a Blaha elvtársról és a szentkirályi parasztokról szóló fejezetében van elbeszélve. Íme a levél:

„Kedves Sinkó Ervin,

Megilletődéssel olvastam utolsó levelét. Életének olyan emléket bízta rám, melyet soha többé elfelejteni nem fogok.

Megpróbáltatásai közepette önnek ritka szerencséjében volt része: egy bátor és hűséges élettárs szeretetében. Engedje meg, hogy az ön közvetítésével kifejezzem iránta való rokonszenvem és tisztetelem.

Ajánlott csomagban visszaküldöm önnek a kéziratát. Írtam róla Jean Guéhonno-nak, az „Europe” igazgatójának, melegen; megadtam neki az ön címét és lelkére kötöttem, hogy ha lehet, közöljön legalább néhány fejezetet az ön regényéből a folyóiratában. — Ami a dolgunkat még inkább komplikálja, az a gazdasági vál-

ság; a kiadóvállalatok és folyóiratok személyzetének csökkentése által a felelős szerkesztő vagy igazgató feladata még nehezebb, mert majdnem mindent neki kell elolvasnia és ellenőriznie. Így, általában, a folyóiratok legjobb igazgatói, mint Guéhenno is, túl vannak halmozva rosszul díjazott munkával; nem tudnak eleget tenni minden kötelezettségüknek. De remélem, hogy sikerült felkeltenem Guéhenno érdeklődését az ön műve és személye iránt. Ha késlekedne az önnek való írással, *rám hivatkozva* („de ma part”) írjon neki ön vagy az „Europe” folyóirat Editions Rieder, 108, Bd Saint-Germain vagy az ő lakáscímére: 9, rue des Lilas XIX.

— Átnéztem a könyv utolsó fejezeteit német nyelven. Az a benyomásom, hogy Európa egyetlen forradalmában sem volt az intellektuális elem ennyire túlsúlyban; nem volt arányban a proletár vagy egyszerűen a tudatos népi elemmel; ez az aránytalanság szükségképpen idézte fel a pusztulást. Nem hiszem, hogy akár Nyugaton is, ahol az intellektualizmus oly bőséges, a szellemi problémák körüli viták ily mértékben hatalmasodnának el ott, ahol a cselekvés a feladat — (ámbrár az önfifjú magyarjainak a beszélgetései engem Saint Just-re és Barrière-re emlékeztetnek, akik a Comité du Salut Public termében matracakon fekvve, felőrlő napi munkájuk után Racine és Voltaire műveiből szavalva és a művészet kérdéseiről elmélkedve lélekeznek fel: — de az ő lelkiismeretüket sose nyugtalanította az, amit tenniük kellett... Az egyetlen, aki, egész biztosan, igenis érezte ezt a nyugtalanyságot, az magános maradt, hogy saját magával társalkodjék: — Robespierre.)

Hadd valljam meg még, hogy bármilyen eleven is a gondolatoknak az a viadala, melyet ön az utolsó oldalakon ábrázol, levelének az a pár sora, melyben annak a hatvan parasztnak emlékét idézi fel, akiket el kellett volna és nem tudott elítélni — látván a szemüket, még inkább megindított. Sajnálom, hogy nem akarta regényében feleleveníteni ezt a szemtől szembe állást, a lelkeknel ezt az egymásérintését a szemeken keresztül.

Engedje meg, hogy igen szívélyesen szorítsam meg a kezét. És legyen szíves, értesítsen folytatólagosan mindenről, ami önnel történik.

Az ön készséges

Romain Rollandja.”

Nem kell elfelejteni: 1935 elején Párisban a német fasizmus és egész különösképpen a berlini Reichstag felgyújtása, illetve a Dimitrov per s nem kevésbé az olasz fasizmus betörése Abesszíniába a Szovjetunió ügyének és igazának s vele együtt a francia kommunista pártnak lelkes barátjává tette a francia intellektuáleknek még azt a rétegét is, mely egész addig mindent, ami politikára csak emlékeztetett is, a „szellem méltósága” nevében orrfintorítva utasított el magától. Erre az időre esik André Gide-nek nemcsak a francia politikai, hanem az egész francia szellemi életben példátlan hatású s teljesen váratlan kiállása a Szovjetunió és a kommunista párt politikája mellett. Ez az idő, amikor André Gide a bármi forradalmi s bármi szociális gondolattal oly kevésbé rokonszenvező személyiségekkel mint amilyenek François Mauriac, Gabriel Marcel, Jacques Maritain, Daniel Halévy együtt jelenik meg egy meghívott gyülekezet előtt, hogy igazgatót érdeklődéstől kísérve nyilvános vita kere-

tében fejtsse ki a maga kommunista állásfoglalása erkölcsi és szellemi jogosultságát és szükségességét. Daniel Halévy elképedve kiáltotta oda az új marxistának: „Nem értem! Gide úr, én nem értem; azelőtt ön Montaigne-ről és Goethe-ről beszélt nekünk; őket nevezte mestereinek. Most Leninről halljuk beszélni! Nem értem! Én nem értem!”

Ez az az idő Franciaországban, amikor Jean Guéhenno, az „Europe” akkori felelős szerkesztője, Daniel Halévy-nek ezt a felháborodott kifakadását úgy fogta fel, mint annak az igazságnak önkénytelen elismerését, hogy Montaigne-től és Goethe-től igenis egyenes út vezet Leninig, a francia kommunista párt és a Szovjetunió politikájáig, mert a Szovjetunió akkor még Guéhennot is mint a humanista gondolat eddig legfejlettebb gyakorlati megtestesítője leikésíttette.

Ez az a rövid időszak, amikor a kommunista párt tömeggyűlésein a „Les conditions humaines” írója, André Malraux már a leghatásosabb és legnépszerűbb szónok s a tucatszámra létesülő fasisztaellenes és szovjetbarát szervezetek vezető tagjai közt a Romain Rolland, Henri Barbusse és André Gide neve mellett megjelenik Alain, André Chamson, Luis Guilloux, Jean Guéhenno, Eugène Dabit, Jean Cassou, valamint Luc Durtain, Eli Faure, Jean Giono, Bernanos, Charles Vildrac sőt Lenormand neve is.

A nagy és egyetlen reményt, melyet akkor a fasizmus egyre hatalmasabb sötétsége ellenében a Szovjetunió jelentett, talán legpontosabban Malraux határozta meg egy 1934-ben megtartott beszédében:

„Hiszem, hogy a szovjet társadalom alapvető következménye a lehetőség, hogy újrateremtsek a humanista gondolatot; hogy a humanizmus a szovjet társadalomban az ember alapvető magatartása lehet a civilizációval szemben, melyet igenel, mint ahogy az individualizmus az embernek alapvető magatartása az olyan civilizációval szemben, amelyet elutasít; hogy a szovjet társadalomban a döntő fontosságú nem lesz többé a különleges, ami az egyes emberben él és hogy nem azt fogja védeni, ami a többi embertől elválasztja, hanem azt, ami lehetségessé teszi, hogy közösségben találkozzék velük.”

Ez az az idő, amikor még Céline is, amikor a „Voyage au bout de la nuit” megjelenik, kommunista írónak számít, akit Aragon ünnepel.

Ez időben jelenik meg Romain Rolland visszapillantása is „Quinze ans du combat” (Tizenöt harcos év), melyben saját műveiből vett hosszú sor idézettel bizonyítja, hogy az ő útja az első világháborúval szemben elfoglalt humanisztikus pacifizmustól a szellem pártokon felül állását hirdető „Clarté” mozgalomig s onnan a Szovjetunió mellett való harcos állásfoglalásig csak egyetlen és következetesen logikus, szükségszerű benső fejlődés lépcsőfokai felfelé.

Ilyen körülmények között az „Optimisták” egyszerre megszűntek szerzőjük életében kínos és megalázó élmények kiapadhatatlan forrásaként szerepelni. A „de la part de qui” lidércnyomásos kérdésére a kézirat címével feleltem és csodálatos módon ez mindinkább nemcsak elfogadható, de ajtót megnyitó feleletnek bizonyult. Végül már nem is kellett, hogy magam kopogtassak az ajtókon. Rolland ugyanis többet tett, mint amit ígért. A maga körében afféle általános mozgósítást szervezett az „Optimisták” érdekében s erről csak úgy szereztem tudomást, hogy egyszerre levelet kaptam valahonnan s a levélben ugyan nem is szerepelt Rolland neve, de egy percig se kételkedtem benne, hogy honnan fú a szél. Akit eddig a kutya se ugatott meg, egyszerre mintha divatba jött volna. Emlékszem rá, valósággal komikusan hatott rám, mikor (előttem az eredeti levél) Henri Barbusse, ellentétben Rollanddal, akinek sose volt titkára és minden levelét kézzel és maga írta, Henri Barbusse a titkárával levelet

íratott nekem, hogy kér „legyen olyan jó” („voulez-vous avoir la bonté”) és hozzam el holnap, pénteken az „Optimisták” első két fejezetét (Romain Rolland tudta, hogy az megvan franciául), mert szeretné velem megbeszélni, hogy milyen részleteket közöljön abból a „Monde” és hogy előre örül az élvezetnek, melyet a velem való találkozástól vár!

A regény regénye tehát itt véget is ér és pedig, mint ahogy az jól nevelt épületes olvasmányhoz illik, happy end-del? Az „Optimisták” szerzője is mármár hajlott arra, hogy így lássa a dolgot, ha csak nem lett volna egy körülmény, mely mindig újra gondolkodóba ejtette, sőt állandóan nyugtalanította. Arról a jelenségről van szó, melyet az „Optimisták” szerzője az „Optimisták”-ért annyira lelkesedő, de a kéziratot még csak fei se lapozó Arosev elvtárrsal való találkozás alkalmával tapasztalt.

Egy terhes társasági kötelezettség elől szépszerével kitérendő, valaki egy nemlétező személyt talál ki, nevet is költ mindjárt e nemlétező személynek, sőt foglalkozást is ruház rá, mondván, hogy az illető kertész — ráfogja e nemlétező személyre, hogy miatta nem teheti ezt vagy azt. A név azonban élni kezd. Kérdézősködnek a kertész hogyléte felől s a kérdésekre felelni kell — újabb hazugsággal. Aztán szokássá válik, hogy különböző helyzetekben, hol mentséggként, hol fenyegetésként ezzel a névvel hozakodjanak elő. Ez a nemlétező valaki, azáltal, hogy sokat emlegetik, idővel mindenféle tulajdonságokat szed magára, saját arculatot kap és észrevétlenül tényezővé válik annak a körnek életében is, ahol eredetileg pillanatnyi kényelem érdekében hivatkoztak rá. S a végén ez a pusztán név, mely már az idők folyamán egész életrajzra tett szert, egyszerre megtermi és megteremti a valóság hordozóját, a feltevés tényé, a fantóm élő valósággá válik: a névhez hozzászületik a hozzászabott ember.

Anatole France-nak ezt a megdöbbentően sokatmondó novelláját sokszor juttatták eszembe azok a hetek és hónapok, melyekben Romain Rolland barátsága következtében volt részem Párisban. A kertész ugyan az én esetemben valóban kezdettől fogva létezett — tudniillik az „Optimisták” című regény csakugyan nem volt fikció, hanem tapintható, magyarul és németül a maga egészében, francia nyelven pedig részleteiben olvasható, tehát létező kézirat volt — de ez mitsem változtatott a tényen: ténylegesen lehetett volna épügy nemlétező, kigondolt valami, mint France novellájának a hőse. Tudniillik épügy fantomatikus életet élt, beszéltek róla, érdeklődtek iránta, vitatkoztak a lehetőségei felől, sőt bizonyos tisztelettel ejtették ki a nevét, írójukat úgy mutatták be, hogy ő az, aki az „Optimisták” szerzője, mint ilyet még ebédre is meghívták, mely alkalommal a vendéglátók s a többi jelenlévők igen behatóan érdeklődtek a kézirat útjának legújabb hireiről. Az író ajánlóleveleket kapott, mint például Luc Durtain-tól, aki azt írta, hogy „le grand écrivain hongrois, l'auteur du grand roman „Les optimistes””, anélkül, hogy bárki ezek közül a kéziratot csak egyetlenegyszer is kezébe vette volna. A „New Writing” angol folyóirat, mely a „Szerelem” című novellámat közölte angolul, nem mulasztotta el megemlíteni, hogy azt az „Optimisták” című regénynek a szerzője írta. Ez a regény egyszerűen, s túlzás nélkül lehet állítani, híressé vált, olyannyira, hogy voltaképen fel lehetett vetni a kérdést, mint ahogy azt egy alkalommal igen szellemesen André Malraux meg is tette: „Voltaképp mi szükség van egyáltalán arra, hogy csakugyan még létezzék is ez a kézirat?”

Erre a tréfás kérdésre meglehetősen keserűen sokszor kellett gondolnom később is, az „Optimisták” moszkvai kalandjai idején. Egyelőre azonban, az „Optimisták”, ha fantómként is, de hála Romain Rolland tekintélyének és te-

vékeny segítségének, utat törtek szerzőjüknek az „Europe” című folyóirathoz és Barbusse „Monde”-jához. Mikor azután a bizonyos levél után „voltam olyan jó” és elvittem a megjelölt napon az „Optimisták” első két fejezetét a „Monde”-hoz, a szerkesztőség titkára, Gautier pontosan ugyanazt mondta, amit Arosev elvtárs: teljesen fölösleges, hogy ő még csak a két fejezetet is elolvassa, amikor maga Romain Rolland magának Barbusse-nek lelkes hosszú levelet írt erről a regényről Legjobb lesz, ha én magam választok ki egy részletet s a „Monde” majd azt közölni fogja, esetleg egy megfelelő idézettel Romain Rollandnak az „Optimisták”-ról szóló egyik nyilatkozatából. Az ügy ezután is még meglehetősen soká húzódott, de végül is a „Monde” 1935. április 12-i számában nagy betűkkel „Pages d'un roman inédit sur la révolution hongroise”, majd még nagyobb betűkkel „Les Optimistes” par Ervin Sinkó címmel s Romain Rollandnak az „Optimisták”-ról szóló nyilatkozatának a kíséretében, francia fordítómnak Lancelot Ney-nek az illusztrációjával, megjelent az „Optimisták”-ból egy kis szemelvény.

(A befejező rész következik)

Hiba igazítás

Sinkó Ervin „Egy regény regénye” című írásának első folytatásából (a HID június-júliusi kettősszámának 389. oldalán közölt Romain Rolland levélből) tördelési hiba folytán kimaradt a levél befejező szakasza, amely így hangzik:

„Feleségem, akit még inkább mint engem megdöbbentett a regény első két francia nyelven beküldött fejezete, nem érti, miért nem ajánlják fel a Szovjetunió kiadóvállalatainak, a Forradalmi Irók Szövetségének vagy az ottani Állami Kiadóvállalatnak. Ön tudja, hogy milyen liberalizmussal publikálnak ott új értékes műveket, különösen ha azok még olyan reális társadalmi érdeket is jelentenek, mint ez a könyv. Nekünk meggyőződésünk, hogy Sinkó Ervinnek minden kilitása megvan rá, hogy ott elfogadják és elismerjék értékét.”

Ács József

Aratók

MIROSLAV KRLEZSA:

Nyitott sír fölött bús gyülekezet)*

„Nyitott sír fölött, bús gyülekezet, hullatok égő gyászú könnyeket.
A bölcs isteni végezet napok közé emelt
közülünk még egy nagy költő-szívet.
És míg a szó mint meddő jaj remeg,
vedd észbe, bús gyülekezet,
hogy férgék vagyunk a viszonylagos földi sár felett.”

„Ez a koporsó nemzeti katasztrófa,
nincs helye itt dagálynak! Őszinték itt a könnyek!
Kedvencét Euterpének, a negyedik istennőnek
ragadta el a sors és adta vissza a földnek,
Kedves halottunk sírján, mint kultúrkatasztrófa
illet meghajtott főket a legutolsó strófa.”

„Korán halt meg, de zászló volt a kezében,
örök eszményeknek volt nemes őrizője!
A romboló Baal szobránál sohasem dőlt le,
s hárfája nem Mammonnak s Aranyborjúnak pengett!
A költő világított, mint a sötétben fákllya,
angyali derűje nem látott sose szennyet.
Sírásó urak, vegyük le cylinderünket nyitott sírja mellett,
egyesületünk s a tűzoltó liga nevében
a könyv mártírja előtt fejem meghajtom mélyen.”

Cilinderek, sírásók, esernyők, kivasalt bánat
és koporsó a sárban. Koszorúk. Halk őszi eső.
Rímek és ritmus bolondja fölött most ez az emberevő
szemébevigyorog egy véres költőhalálnak.

Nyitott sír fölött, bús gyülekezet,
otromba orrszarvú a szava!
Ez a tapírorrmány, ez a sakálragya,
kinek a tekintélye: koronás névjegyek
s doktori diploma hólyagfeje felett,
süketnéma gnómokat tesz bolonddá.
Az „övéihez” húz ő, s az „övéi” hozzá!
Ő jelképez példás férfiút és jó hazafit.
s a gnómok spriccert isznak: káró, treff és pikk,
és mindez régi nóta s százszor elsütött vicc!
S mindez halottas mese, riasztó,
és öröm, nikotin, méreg-fiaszkó,
s gyönyörű, egyetlen, teli flaskó...

Nyitott sír fölött, bús gyülekezet,
nem is ember, hal ez az ember,
ki lírával hízik s vízbefult gyermekekkel.
Sápadt arcok között, ebben a bús iszapban,
rothadt vízirém, polip ő, irgalmatlan,
szemén krokodilus-könny, a száján falánk hab van,
szemét forgatja, mint vén ravaszdi kappan,
nyitott sír fölött árnyakat sirat,
szerepe: őrizni a „kék ideálokat”,
s a szépség ennek a szörnynek tréfás sírfelirat.

Ez az író, esztéta, tiszta belleszprít,
aki földet „örök szépséggel tisztít
sártól, büntől, hústól s minden gonosztól”,
nyitott sír fölött, hol új koporsó posztol,
cilinderes és magasztos gyásza
nyújt biztosítást,
hogy ez az Augur, az égi bírák mása,
önzetlenül csak arra gondol,
hogy a honi szépírást
be ne fussa a materializmus destruktív bogánca.

Nyitott sír fölött, bús gyülekezet,
ez a sírásó csámcsog hivatás pátozáról,
mikor a halál végleg leláncol
egy új koporsót, s még egy költő-szívet
ahogy ő mondja: „napok közé emelt”,
ez a szélhámos a fekete láda felett
hazudozik és fáklyák fénylenek,
gnómok, a szavaihoz szomorú keret,
ez a gazember úgy csal, mint egy tapasztalt ringyó,
ha gyűrött csipőin szűzesen ringó.

Ez az ember hazugságokat csámcsog,
cinizmusával forrásaink okádjá,
minden bűnök s fekélyek genyibűzös kloákája!
És senki sincs, hogy mondja: uraságod,
mars a feledésbe, ahová való!
De nincsen gerinc, meg nem hajoló,
és nyelv, nem alázatosan nyaló,
ahol a szentelt szabály alkalmazható:
hogy nullák vezetnek sajtót és irodalmat,
s az ostobaság gigászi dolomit-barlang,
s a senkik maguk alá annál többet kaparnak!
És senki sincs, hogy ezt a vén pecéért,
a társadalom ez oszlop-szegletét,

e hazafit és nemes író-vezért
nyitott sír fölött arconvágja,
s belefojtsa a vérszagú sárba.

Avagy e tapír, e rém lidérc-pofája,
nem a mi holtunk volt szívét vájja?
Avagy e sátánfattyú nem bordákat árul
vérben fürdetett aranyért, galádul?
Avagy nem ő, ki tört gerincben élvez,
s éhség rimánkodik könnyörtelen zsebéhez?

Örül, ha könnyet láthat a szemben
és szeret térden erős lábon-levőket,
szava, mint gonosz mementő zörget:
„Tüdőbaj, gyógyíthatatlan, kialszik az ön napja,
és ön kiköltözik a temető-iszapba,
minek önnek tehetség (hogya nekem nincs)? Ezek mind suta
[próbák,
az élet gonosz álom, és piszok, és disznóság.”

Ő, aki áldja árvák zokogását,
és a jellem viaszkká olvadását,
kuttyák kúszását, lába nyálazását,
most hazudik a nyitott sír fölött.
Költő teste fölött nagyhangon így beszél:
hogy halhatatlan csak a Lángész és a Bér.
Örök bíró elé ő követi a holtakat,
azt mondja, „földi kínjuk meddő nem marad”,
mert „a tehetségek égi itallal csordult poharak”!
Ő sír és jajgat s a mellét döngeti,
hiszen a nemzet gyászát kell kifejezni neki.
Mint koszos majom mászik a frázis-fára,
és senki sincs, hogy a frázisról lerázza.

A csorba fogak, a bagó-lepedék,
nikotin-búzzal dohos száj-fenék,
fenevad-agyar ez, ahogy beszél, beszél,
és a beszéde édes, mint a jánoskenyér!

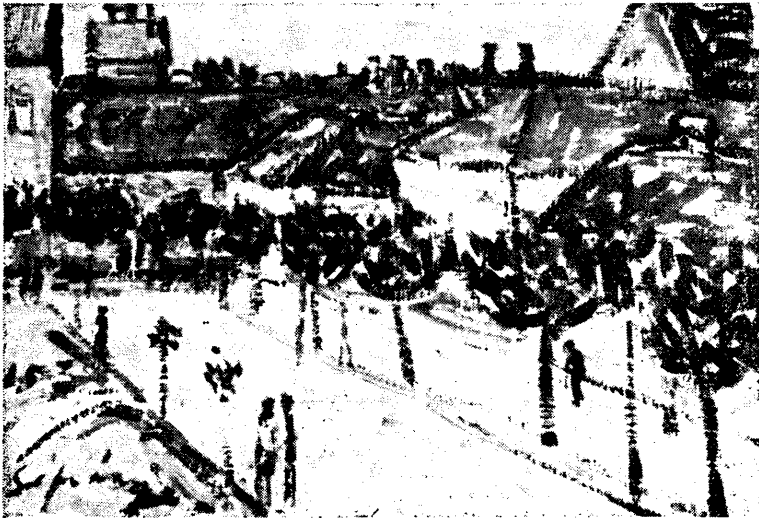
Búz és irigység pállott szája-tája,
ész, erő, eszme szegyenfája,
ez a nyitott seb, foltjaink foltja,
minden rossznak oka s okoltja,
könnyez egy boldogtalan holttetem felett,
mely „az örök eszmények áldozata lett”!

Krlezsa Miroszláv: Nyitott sír fölött

A „szépség titkairól” papol és ugat,
ész és tehetség híja s tagadása.
Ahol ez lép, sikoly a tapodása,
nyögés jelöl az útja mögött utat.
Így rőfög, bűzlik, újságot nyomtat,
ő az „atyánk”, „pártfogónk”, „támasza a honnak”!
„Zászlónk”, „nagy férfiünk”, a „biztos eszme-szikla”!
Ó, te dög, te sakál, te polip, te hidra,
versem, ezt a szitok- és útálat-verset
a homlokodra sírkőnek vésem,
hogy minden arra járón akár a lápisz égjen,
ezen az élő síron legyen eleven szégyen,
s beszéljen a korunkról, amikor szürke torzók
fontak be minden írott és kimondott szót,
s amikor fejetlen mondatok mocska
kúszott rajtunk, mint a poloska!

(Fordította: ÁCS KÁROLY)

*) Miroszláv Krlezsa 60. születésnapja alkalmából.

Sáfrány Imre

Zentai utca

A B O S S Z Ú

Forró augusztusi délelőtt volt. Nyolc óra. A napsugarak, mint izzó tűhegyek, fúródtak a pórusokba, s erre felbuggyantak az izzadzágcseppek, vastag patakot vájva a bőrön. Az utak pora, tojásfőzésig felforrósodva, járhatatlanná vált. A becsei országút csonka eperfái alatt két lovasrendőr csillámlott a szikrázó napsütésben. Kishegyes felől Becse irányába haladtak. Nyomukból felkavarodott a por, ami vastagon belepte az izzadt paripákat.

Az őrmester lova mellett középtermetű, zömök ember törte a rögöket. Jobbkeze csuklójánál fogva a nyereg kápájához volt láncolva. Avítt szüre átcsatolva, lefegett a nyakán, aminek sarkában sűrűn megtűrülte izzadt homlokát. Szutykos vászongatyája szára biztos valami kutya agyarába akadhatott, mert jobblábán cik-cak-ba volt szakadva az inhajlatáig. Lábán nyütt bocskor, fején juhászos kemény kalap, ami alól előcsapózott seszínű haja. Felismerhetetlenségig lepte a por. Az arcán iszapereket vajt már az izzadság, ami sárpöttyökben hullt pitykés mellényére.

Az őrmester, szúrós, feketeszemű felvidéki legény, ballába fejét beleakasztotta az öreg láncába, húzott rajta egyet és leszólt hozzá.

— Mihály bátyám, ennyihány birkának hány lába van? Meg tudja-e kend mondani?

Az öreg a füle mellett engedte el a kérdést; fel sem pislantott a csendőrré.

— Nem szól kend? Tán fogytán van már a szusz? No majd fel-frissítjük kendet.

Sarkantyú közé kapta a lovát mire az kiugorva majdnem orra rántotta az öreget. Lassú kocorászás kezdődött. Az öreg kilógó kapcája nagyokat tapsikolt a sütős porban. A hőség mindjobban emelkedett, a pállott levegő egybekeveredett a füllödt porral, ami majd megfojtotta az embert. A tarlók borostája pattogott az iszonyú melegtől. Bent a mezőkön ugaroló béresek káromkodása recscent, akik vad viaskadásban voltak a legyes jószágokkal, amelyek minduntalan kiléptek a barázdából, hatalmas köröket írva le a csontkemény tarlókön.

Jásó Dungserszki majorja alól egy elszabadult igásfogat vágatott keresztül-kasul a mezőkön, szanaszétszórva maga után a kocsi részeit. Mire a becsei úthoz értek, már csak a két elsőkerék, meg a rúd verte a vágató lovakat, úgyhogy inaikból patakozott a vér.

A csendőrök egy öblös eperfa mögé álltak be a megvadult lovak elől. Azok, mint a táltosok, röpültek át az út másik felére, ahol sűrű

akácfák álltak elébük. Az egyik kerék megakadt, s a roppant erejű visszarántódástól, mint a cérnák, úgy pattogtak szét a szerszámok. A lovak átbuktak a nyakukon, s nagyokat nyögve úgy maradtak fekvve. A csendőrökben első pillanatra meghűlt a vér, de a másikkban már talpra állt bennük a hatalom. Az őrmester leszállt a lováról, mellbevágta a lihegő öreget a kantárszárral.

— Fogja kend meg ezt a lovat, — csikorogta, s lekasztotta a bikacsököt a nyeregről.

A tarlón egy csupa fót, madárijesztő külsejű, kis vézna ember bukdácsolt könyökét nyomkodva, s vérző orrát törülgetve. A kocsis, akitől elszaladtak a lovak.

— Kiék ezek a lovak? — közeledett vésztojósóan az ember felé az őrmester.

— A Dungserszki Jásóé — lihegte a kis szőrös ember.

— Hogy szaladtak el? — ért elébe az őrmester.

— Rá akartam gyujtani, oszt ezek a nyíves böglyök... De tovább nem folytathatta, mert az őrmester keresztülvágott a fején a kemény bikacsökkel, úgyhogy az emberben menten makogássá változott a szó.

— A kegyelmes úristenit a tetves anyátoknak, cigaretta, rágyujtás, — s ütötte az embert úgy, hogy csak úgy szállt róla az ing, mint a galamb tolla a karvaly csőre után. Az ember jajveszékelve futásnak eredt, de az őrmester utána ordított.

— Megállj, mert lelőlek mint a kutyát, a бүdös anyád oltári...

A megpocskolt béres térdre vetette magát az őrmester előtt, s összetett kezekkel tisztázta magát, hogy hát a lovak is szilajak, meg hát a legyek az okai mindennek. A másik csendőr, aki még mindig lovon ült, átgázolt lovastól a térdeplő béresen, aki elterült a földön, versenyt nyögve a még mindig fekvő lovaival. Majd jegyzőkönyvet vettek, és oldalba-rúgással búcsúztak el a karikába csavarodott embertől.

— No megmondja kend már, hogy hány lába volt azoknak a birkáknak, amiket a mult héten hajtott át a Tiszán? — szólt az őrmester az öreghez lóna-tápászkodás közben.

— Nem tudok róla — dörmögte az öreg inkább magának.

— No majd tud kend — indította meg a lovát az őrmester.

Hosszú trapp következett. Ki kell pótolni a mulasztást. A lovak kibírják, az öreg meg hadd zötyögjön, legalább majd Becséig kirázódik belőle a büne. Egymásután maradoztak mögöttük a szenttamási tanyák. Előttük a délibáb hullámain felmerült a Manojlovics-csárda. Hosszú jegenyéi belemártódtak az augusztusi azúrokba, mintha a csillagoknak suttognának rémisztő híreket a földről, s azok éjek idején meredt szemmel hallgatták őket.

— A csárdánál feleútján leszünk — verődött ki a hang a szakaszvezetőből.

— Tizenegyre kényelmesen Becsére érünk — válaszolta az őrmester.

Hallgattak. A nagyfejű napraforgók nagyokat bólogattak a döngicsélő méhek elé, amelyek pihegve állottak le árnyékukba egy-egy pillanatra. A csárdához érve a csendőrök leszálltak lovaikról, és odakötötték őket a jegenyékhez. az öreget magukkal vitték a csárdába.

Hamiskás zúzajú, főkötős menyecske pillangózott ki a kármentőből a csendőrök elé. Szeme versenyt csillogott a nyakában lógó fekete gyöngysorral.

— Mit parancsolnak az urak? — kapta csípőre hófehér kezeit, megriszálva magát a csendőrök előtt.

— Két féllitert, — lépett előrébb az őrmester, és leült a söntés melletti asztalhoz, fegyverét a lába közé állítva. A szakaszvezető talponállva iszogatta az elébük tett bort. Az öreg az ajtó sarkánál maradt, szakállát dörgölgetve, amire vastagon tapadt a sáros izzadság.

— Húgom, aggyá má egy bögre vizet, — szólt oda az öreg a csaplárnénak.

— Nem, nem szabad adni neki, ki van melegedve, — szólt oda az őrmester.

— Ne fájjon miattam őrmester úr, megkövetném még egy pipa dohányért is, amíg itt vagyunk.

— Majd Becsén Mihály bátyám, vizet is.

Azzal kiitták a borukat, fizettek és visszamentek a lovakhoz. Az öreget megint a nyereghez láncolták. Az őrmester még visszament, és megfogva a csárdaajtóban álló menyecske gömbölyű karját, maga után húzta a csárda belsejébe.

— Hanicsekné galambom, három óra tájon újból itt leszünk. Mire visszaérünk, kolbászospaprikással várjon bennünket. Különkülön porcióval. Ennek a vén kapcsabetyárnak is készítsen, de a tállásban majd én is segíteni akarok.

— Megnyalják az ujjukat — villogott a menyecske, akinek darázsderékát átnyalábolta a nyalka csendőr.

— Nyughasson már — tántorodott ki karjából mosolyogva az asszony.

Megindultak. Lassú ügetésben, majd sebesebb trappokban. Az öreg néha kalaplevéve szaladt a ló mellett. Tizenkét óra múltott tíz perccel, amikor a becsei csendőrségre értek. Az öreg olyan volt, mintha csak megmártották volna valami pocsolyában. A szálló por belepte az izzadtságtól csuromvizes embert. Azonnyomban, mihelyt megálltak, rögtön leült az öreg, egész testében remegve a szörnyű kimerüléstől. Az őrsön már ismerték az esetet is, meg az öreget is, akiről tudták, hogy egy istennek sem vall még akkor sem, ha megfeszítik. Az egész harce-hurcára csak a szembesítés miatt volt szükség. Nem is telt sok időbe, hogy előállították Pantallós Sándor kompmestert, aki a nyolcvan darab birkával átúszott a Tiszán a bánáti füzesek alá, ahol már várták is őket. Pantallós Sándor száraz, magas, negyvenen jóval felüli ember, két csendőr között tántorgott elő pánolt fakumplákban és piszkos vászonnadrágban, ami ugyancsak rezgett rajta a félelemtől.

— No, megismeri kend a cinkosát, Pantallós? — szólott hozzá a becsei őrsvezető, aki hadnagyi rangot borított be gögös tokájával.

— I... ijen vót, még a ka-kalapja is, si... sitít vót, é... caka vót, de... de azé ő vót, — dadogta a kompos.

— Hát kend mit szól ehhez Mihály bácsi? — kérdezte az őrmester az öreghez fordulva.

— Sosé láttam ezt a géda fajzatot, — intett fejével az öreg, s nagyot köpött a szivarvég bagóról, amit az őrsvodván talált, s rögtön a zápfogára gyűrte.

— Szóval, tagadja kend, hogy kend lopta el a szekicsi birkákat?

— Sosem nyúltam én egyhöz is — válaszolta a csendőrnek az öreg.

— Hát kend Pantallós, mit szól mindehhez?

— É... én csak a-annyit mondok, ho... hogy, hu... huszonöt... öt fo... forintot ka... kaptam a kompé. O... ő a..., atta a... a ga... gatya ko... orcbú.

— Hazucc te nádibéka, — mordult rá az öreg a hebegő komposra, akinek fúróval ültetett bajusza szálai külön táncot jártak borvirágos orra alatt.

A csendőrök gúnyos mosollyal hallgatták őket, majd szembe állították egymással, s úgy kellett bizonyítékokat szolgáltatni. A két ember úgy acsargott egymásra mint a láncos kutyák. A vége az lett, hogy egymást pofozták, majd a csendőrök hagyták helyben őket.

Pantallós vallomását a két csendőr táskájába tette, s kétóra tájban megindultak visszafelé. Az úgy csendőrökre tartozó része nagyjából el volt intézve, a még egy-két napi puskatussal való taszigálást leszámítva. A lopás Szekicsen történt, az ítéletre a topolyai járásbírótság az illetékes.

Öt óra volt, mire visszatértek a csárdához. A menyecske ki-kilesett a bógáncsos országútakra a csendőrök elé.

— Itt volnánk szép menyecske, — csúszott a földre a ló hátáról az őrmester.

— Már azt hittem, hogy vissza sem jönnek, — tárta ki előttük a csárda zöldre festett ajtaját az asszony.

A csendőrök helyet foglaltak, a részükre már előre elkészített asztalnál. Az öreget is maguk mellé ültették.

— Megiszik kend egy pálinkát? — fordult az öreghez az őrmester.

— Hozzák, — hagyta rá az öreg, aki kibújva a szűréből, csuklóját nyomkodta, amibe ugyancsak belerágta magát a láncszem.

Az őrmester felkelt, odament a söntéshez, kirendelte az italt, és kibújta az alacsony konyhába nyíló ajtón. Az öreg reszkető kézzel dugta bajusza alá a vékony nyakú pálinkás üveget. A kiszolgálás után az őrmestert az asszony is követte a konyhába. Pár percnél utána három öblös kis cseréptállal tértek vissza, amelyekből illatos kolbászospaprikás szaga kanyargott elő. Az őrmester az öreg elé tette az egyik porciót, míg a balkezében lévő tálat maga elé helyezte: A sza-

kaszvezetőét a csárdásné hozta. Kenyeret tett, kést és vellákat csúsztatott a kistálak mellé.

Megkezdődött az evés. Az öreg szorgalmasan gyúrte befelé az ételt, mert szörnyen éhes volt. A menyecske a söntésnek dőlve nézte jóízűen falatozó vendégeit.

— Szerelmes a szakácsné, — kacsintott a csaplárné felé az őrmester, amire az asszony elmosolyogta magát és befordult a kármentőbe.

— Nem is kicsit — szólt közbe az öreg, akinek üdvösséget jelentett volna egy pohár víz most, evés után. Meg is kérte rá az asszonyt, ha hozna neki egy kis hideg vizet. Az őrmester szigorúan visszaintette az induló asszonyt.

— Egy csöppet sem szabad adni neki mindaddig, amíg csak be nem vallja, hogy ő lopta el a birkákat, — Vállalja kend?

— Soha, — csóválta meg fejét az öreg, aki most kezdte megsejteni az őrmester pokoli tervét a sós paprikással.

— Nézze kend Mihály bátyám — ereszkedett enyhébbnek látszani a csendőr —, a Pantallós már mindent bevallott, minek tagadja kend? Csak enyhíthet kend magán, ha őszintén megmond mindent.

— Amit mondhattam, megmondtam, — válaszolta az öreg.

— De a vén istenit kendnek, — ugrott fel az őrmester — majd megtanítom én kendet vallani. Lóra! — vezényelte magából kikelve az őrmester.

Egy-egy pohár bort még megivott a két csendőr. Rágyujtottak, fizettek, és ahogy jöttek, úgy indultak meg Topolya felé. Mindíg hosszabb és komolyabb trappok következtek. A szenttamási-szegedi országútról letérve Gunaras felé vették az irányt, hogy még idejében elérhessék a topolyai utat, ami Gunaras alatt kígyózik Becse felé.

Komoly délután volt már az idő, de a hőség még mindig olyan nagy, hogy majd meggyulladt tőle az ember. A száraz tarlókon tanyai pásztorok őrizték a jószágokat. A disznók hatalmas gödröket túrtak a földi mogyorókért, s olyan mélyen lementek, hogy csak a farkuk hegye billegett ki a hantok közül. A birkák fejjel egymásnak összebújva lihegtek, míg a szarvasmarhák folyton a kukoricás felé lopakodtak, alig lehetett visszatartani őket.

A napocska már a vajas útjára ért, mire odaértek a Kón Laci majorja alá, ahonnan már csak kilenc kilométernyire van Topolya. Az öreg, aki a kínzások többféle fajtáját átvészelt már életében, most úgy érezte, hogy a szögesbölcsőben való ringatás is csak talpcsiklandás ehhez. Bár hihetetlenül erős ember volt, aki pár évvel azelőtt még agyonszorította a díjbirkózót, de most mégis úgy érezte, hogy szörnyet kell hálnia szomjan. Ha az útmenti tanyákon felpipiskedő gémeskutakat látta, s rágoldott a vízmohos favödrök hűsítő tartalmára, azt hitte, hogy menten eleped.

Mindíg jobban engedte magát a lótól húzatni, úgyannyira, hogy a lánc egész húsígv kivérezte a csuklóját, s majd leszakította a kezefejét. Estéli nyolc-órát harangoztak, mire beértek Topolya alá, ahol

már az öreg annyira ki volt fáradva, hogy a megugró ló hasra rántotta, és tíz-tizenöt lépésig húzta maga mellett a porban. Karján, mellén felszakadt az ing bőrével együtt.

— Mi az Mihály bátyám? Tán szánkótalpon akar kend becsúszni a bíróság elé? — szólt hozzá az őrmester, aki közben megállította a lovát, míg az öreg magához térve, felocsudott a porból. Egy darabig úgy feküdt, mint aki bevallott mindent. A szakaszvezető leszállott a lováról és visszament az öreg leszakadt szűrjeért, meg a kalapjáért.

— Keljen fel már kend a hétszentségit neki, — markolt az öreg hajába, s a nyakába akasztotta a szűrjét, meg a kalapját is a fejébe nyomta. Az őrmester is nagyot rántott az öreg láncán, úgyhogy csak úgy dőlt a vér az öreg csuklójából.

Az öreg lassan, szédelegve feltápászkodott, és csak annyit mondott alig hallhatóan az őrmesternek.

— Megállj, az anyádba az Istent, ezért levágom a füled, meg az orrodát is.

Az őrmester csak nevetett az öreg ígéletén. Az őrre érve becsukták azzal, hogy hétfőn majd átadják a bíróságnak.

— Nem vall, — beszélgették maguk között a csendőrök, — egy istennek se. De, az is lehet, mondják, hogy most az egyszer talán nem is ő volt a lopó. A Pantallós vallomása nem kielégítő.

— No majd én kiszedem belőle — nyomaszkodik előtérbe egyik, járőrből hazaérkező legény, akinek széles ábrázatát hetes szakáll borította. — Átöltözködöm civilbe, ti belöktök hozzá, mintha most fogtatok volna el, hátha majd nekem kibeszéli. — A csendőrök nevettek az ötleten, de azt másnap annak ellenére mégis megvalósították. Átöltöztették a társukat, akit puskatussal lökdöstek le az öreghez. Az álcivil részegét szimulálva, össze-vissza beszélt, magát hírhedt betörőnek vallva, elkezdte mesélni kalandjait az öregnek, aki szó nélkül hallgatta a fecsegését.

— Hát te, hogy kerültél ide koma? — kérdi az öregtől.

Az öreg nem szólt semmit, csak szuszogott.

— Tán te is megfúrtál valakit, s azért kerültél ide? — teszi fel még egyszer a kérdést a lelökött társ, aki az öreg mellé kuporodott.

Az öreg félrehúzódott tőle, köpött egyet és mély torokhangon rámondult a spiclire.

— Eredj innen mellőlem, a zanyádba a zúristent, ismerlek a büdös csendőr szagodról.

A csendőr felugrott és pofonvágta az öreget. Az öreg sem volt rest, megkapta a csendőrt, és úgy vágta az ajtóhoz, hogy az ott maradt fekvé. A nagy zuhanásra kinyílt az ajtó, és kitámogatták az álcivil csendőrt.

Hétfőn reggel bíróság elé állították az öreget, ahol bizonyítékok hiányában, nem tudtak ellene nyomós érvet felhozni. Egyébként is az első világháború kitörése és az általános mozgósítás mindenre rányomta a bélyegét. A bíróságon úgy látták, hogyha netán igaz is

volna az öreg ellen felhozott vád, akkor is, mit számít most nyolcvan darab birka ott, ahol nyolcvanezrével viszik a birkától is türelmesebb ember-jószágot egyenest a vágóhídra. Az öreget szabadon bocsátották azzal a feltétellel, hogy a legközelebbi napon önkéntesen jelentkezik a hadtestnél, mint példaadó, élenjáró hazafi.

Az öreg gyalogszerrel indult útnak a faluja felé. Még aznap délelőtt haza is ért. A falujába érve az evangélikus templom sarkán találkozott az őrmesterrel, aki a falubéli őr parancsnoka volt. A csendőr futólag köszöntötte is az öreget.

A falu teljesen ki volt fordulva éléből. Minden utcán részeg, daloló emberek, síró asszonyok rohangásztak. Az öreg bement a zsidó-asszony butikjába, amely hazafelé útjába esett, s ahol bővebben megtudott mindent a falu állapotáról párnapos távolléte alatt. Senkinek sem tűnt fel az öreg megérkezése; mindenkit a háború kitörése foglalkoztatott. Ott tudta meg, hogy az őrmestert is sürgősen elvezényelték: sürgönyileg kapott behívót.

Kedden reggel az öreg már hajnali két órakor elindult az ötórás vonathoz, hogy bevonuljon a hadtestéhez. Az állomás, ami a faluhoz három kilométernyire fekszik, tömve volt hadbavonulókkal, azok hozzátartozóival, akik ott bújkáltak a prűszkölő mozdonyok és lomha szerelvények között. Az öreg a falu és az állomás feleútján leült egy kukorica tábla szélén, rágyujtott, és ki-kilesett a falu fele.

Fent az égen, a mélységek bölcsőjében, lágyan ringtak az augusztusvégi csillagok...

Egyszer csak egy pont tűnt fel a falu felől, a gyalogúton imbolygott... Valami megcsillant a bágyadt holdfényben. Mikor közelebb ér, kihámozható az alakja. Csendőr. Az öreg feláll, mélyet szív a pipájából és megtapintja zsebében a bicskát, majd begombolja a felöltője elejét.

— Jóreggelt őrmester úr — áll elébe a deli legénynek.

— Jóreggelt Mihály bácsi. Hol jár ilyen korán? Talán már megint birkákat kerülget kend? — S azzal leteszi a kofferjét a gyalogútra a lába elé, míg a balkarjáról átcseréli a pokróccát a jobbkarjára.

— Nem őrmester úr, csak a szavamat akarom beváltani. Mondtam ugye, az anyádba az istent, hogy levágom a füled, meg az orrod. — S azzal, mielőtt még az őrmester a fegyverét használhatta volna, az öreg, ki hatalmas, erős ember volt, máris ott térdepelt a csendőr mellén a torkát fogva, hogy hangot ne birjon adni, s azt mondja neki.

— Tudd meg kutya, ha bűnös lettem volna, nem is fájt volna, hogy megkínoztál. De büntelen voltam, mostmár mindegy, meg merném mondani.

Azzal két-három kemény öklütéssel halántékon vágta az őrmestert, azután fülét, orrát töből levagdosta. Majd behúzta mélyen a kukoricásba, fegyverét összetörte, s a kofferjét a feje mellé tette...

Azután, mint aki jól végezte dolgát, kiballagott az állomásra és felült az ötórás vonatra, ami lassan távolodva elködlött vele a galiciai frontok felé...

C s é p e I m r e

Dési Ábel:

A valóság nyomában

Sinkó Ervinnek,
a haladás és békegondolat
nagy harcosának.

I.

Messzetűnik az ifjúság,
illan derűs, szép világa,
az emlékek mélyen fúrják
arcukat a belvilágba.
Néha csüggeszt a valóság,
de már látom a szebbet is.
Öntudattá való jóság,
magam fölé vigy engem is.

Hogyan fog hát felemelni
a gondolat tisztasága?
Kinek szava széppel teli,
gondok között nő virága.
Mélyrefúró komor szemmel
tisztán látni még nem érdem,
— tiszta hitem ha felemel,
alattam a mélyet érzem.

Ifjúságom kertje köré
így épít most magas falat
— közöttem és a kert közé, —
a keserű tapasztalat.
Huszonnégy év vonul mögém
— őrséget vált a férfikor.
A virágzó szavak tövén
a gondolat kínnal kiforr.

Bár tévelygek, szavaimat
a valóság szabja szépre.
Noha rám is mindig kihat
a csüggedés, versig érve,
letisztulok mint a tavak
habos vize vihar után.
A belőlem folyó szavak
nem inognak percek búján.

Ahogy megyek, a léptemet
elnyeli a tűnő távol.
Menetközben ilyen verset

formálok a hallgatásból:
Bár egyszerű tanú vagyok,
s a szavam is nyers vallomás,
már csak azért vádolhattok
— nem úgy szólok ahogy szokás

II.

Magam fölé emelj te vers
— egy új világ jelez utat.
Ki örömet kinnal keversz,
tisztítsál meg, szép öntudat.
Látó szemmel nézve korom,
jogot nyertem a szólásra;
— nemcsak látom, belül hordom
e világot versbe zárva.

Költő vagyok, tehát nézek,
s a világról számot adva
figyelem a tűnő évnek
miként bomlik híre, szava,
mert megváltozik körülöttem
minden ami van és lehet.
Más volt akkor mikor jöttem,
s más lesz a kor, mely eltemet.

Így változok lassan én is.
Az ifjúkor heves lázát
a férfi már alig érzi.
Az új világ valóságát
úgy fogadja be magába,
ha szétnézett tiszta szemmel.
Nemcsak érzi, ő már látja
mindazt, mit e világ emel.

Fontolja meg aki vádol.
A valóság zord színei
egy új világ távlatából
új szépséggel lesznek teli.
Elfojtott és fellobbanó
forradalmak s történések
fáklyafénye, hajnalodó
történelmet tár fel néked.

Néhány pap vagy levitézlett
nem formálhat már világot.
Nincs is joga, hiszen érted
nem adott csak imádságot.

Imádkozik s dühtől morog,
hogy a zsebe ma nincs teli
s nem érti, hogy milyen dolog,
hogy rá a kor fogát feni.

A dolgozó gyülekezet
évtizedek álma után
törvényt vitat s rendeletet.
Értelemmel áll e munkán,
mert már érzi minden dolog
helyes rendjét, célját, okát.
A történet érte forog,
mert nem ismer urat, szolgát.

Néhány rosszul működő gyár,
pár szétoszló szövetkezet
vagy az itt-ott fellépő kár
visszafelé még nem vezet.
Ilyen korban csak izmokat
keményíthet az akadály.
Örök szóval erre oktat
a történet, ez a szabály.

Bár jó a rend, az emberek
silánysága ront is rajta
mindenrendű ócska szennynek
ma is lapos az iszapja.
Ne a forrást vádold tehát,
ha a vize torkolatig
felszed sarat, követ, pelyvát,
s a deltánál béka lakik.

Hogy még ma sem élünk szebben
mint kellene, hát a régi
multbahajló emberekben
keresd okát. Ő bár érzik
valami új jövetelét,
sorsuk mégis folyini hagyják
s a mult sok-sok nyűgét terhét
úgy adják át ahogy kapják.

Könnyű hidat avagy gyárat
építeni, de új embert
néhány év még nem formálhat.
Az esőhöz fellegeket
kell először teremteni.
Örök eszme, sugaraddal
minden lélek legyen teli,
s új ember jön új korszakkal.

Habár sokszor csetlünk, botlunk
érzem hogyan válik lassan
aranykorrá vaskorszakunk,
új szépséggel tartalmaz. —
Tűnő idők tanúja én,
így köszöntöm — szavam remeg —
egy új világ anyatején
növekedő gyermekeket.

III.

Üres képek s álmok helyett
az egyszerűt viszi versbe
ma a költő, hisz ihletet
máshol hol is kereshetne.
Én is erre viszem utam
— valót nézni, valót írni,
habár eddig nem is tudtam,
ma szeretném versbe vinni.

Nemcsak a vers nemcsak a szó
mindaz amit megtehetek.
Aki jól lát, az alkotó,
nem játszhatik, mint a gyermek.
Jelezz utat új öntudat,
hogyan szavamból tett szülessen
s beszámolva egy új kornak
tisztá hitem s erőm legyen.

Ha remegtem s ingadoztam
érthető, hisz ember vagyok.
Fiatalon, és ily korban,
érzem, másként nem szólhatok.
Amíg írtam, viaskodtam
önmagammal és lementem
gyökeréig a valónak,
hogyan e verset megszerezem.

Lesz tán kortárs, aki szavam,
szeretve és tisztán érti.
Bár a versem nem lágy dallam
értelmedet mégse sérti.
Engedjétek elmondani
mindazt amit hallok, látok
— beszéltem a hajdani
és a jövő új világát.

1953 április—június

A SIPTÁR IRODALOM FEJLŐDÉSE HAZÁNKBAN

A HID részére írta: Eszad Mekulyi

Rövid idővel ezelőtt még szó sem lehetett a hazánkban élő siptár kisebbség irodalmáról. A nemzeti és más jogokat nélkülöző hosszú évszázados rabszolgaságban vidékeinken tiltották és elfojtották a siptár írott szót. Az írástudó és a nemzetileg öntudatos siptárok elenyésző száma miatt és a sokféle megszálló állandó nyomásaként jelentkező elnemzetietlenítési törekvés következtében is gyenge levén arra, hogy kifejezésre jusson, a siptár irodalom évszázadokon keresztül a szájhagyományban élő népköltészetből gyarapodott. De mindennek ellenére a népdalokban, mesékben és fejtörőkben mégis kifejezésre jutott a nép alkotó lángelméje egyszerű, de a siptárok példátlan szenvedéseit és átélt borzalmait hatásos színekkel ecsetelve egyúttal a jobb és fényesebb jövőndőbe vetett törhetetlen hitüket is megörökítette. Éppen ezért a szájhagyományban fennmaradt siptár népirodalom — mint magasértékű művészi alkotás — olyasvalami, amire a siptárok joggal büszkéek lehetnek a civilizált világ előtt.

Téves lenne azonban azt hinni, hogy a Koszmeten, Macedóniában, Crna-Gorában és Horvátországban (Zára és környékén) — egyszerűen azokon a vidékeken, ahol siptárok élnek — a felszabadulásig — amikor az írott siptár szó először jutott igazán szabad kifejezésre és először kapott szárnyra — egyáltalán nem is létezett volna siptár irodalom.

Bogdáni, Kázázi és Gyecsova mellett — akik közül az első általában a siptár írott szó egyik megteremtője, a harmadik pedig a „Kanuni és Lek Dukagjinit” című művéről nevezetes —, a mecsetek, katolikus templomok és búcsújáró helyek árnyékában ezeken a vidékeken is ápoltak egy irodalmat (eredetit és fordításokat), amelyet azonban csak most az utóbbi időben kezdenek feltárni és tanulmányozni. Ez — az egyes hangokra különleges írásjeleket használó — arab, vagy latinbetűkkel, de mégis az anyanyelven megörökített irodalom, úgylátszik nem is kicsiny és nem is jelentéktelen. A „Jeta e re” folyóirat kezdeményezésének köszönve eddig csupán Koszovó és Metóhiában rábukkantak a gyakovicei Tahir Efendi Luka, a vucsitrni Tahir Efendi Popov és egy orahovicei sejk néhány írása. A feltárt írások a mult évszázad második feléből és e század elejéről származnak és nemcsak nyelvészeinkszámára érdekesek, hanem jelentősen gazdagítják a hazánkban élő siptárok kultúrhagyományainak kincsétárát is.

A siptár irodalom fejlődési korszaka a régi Jugoszláviában — tekintve, hogy ezek az évtizedek időben közelebb állnak hozzánk — már valamivel ismertebb, de még ebből is időből is bizonyára sok minden akad, amit nem ismerünk. E sorok íróján kívül — akinek a rajta kívül álló okok miatt szerb nyelven írott versei 1933-tól kezdve elsőként jelennek meg a különféle ifjúsági, később pedig komolyabb folyóiratokban is és aki mint főiskolás és a belgrádi egyetem irodalmi estjeinek aktív résztvevője 1937-ben sajtó alá rendezte a „Siptár szól hozzád, óh Metóhia” című versesgyűjteményét (amely ké-

sőbb a háborús pusztításokban megsemmisült) —, a szkopyléi vallástudományi főiskola hallgatóinak „Vesznik” című folyóirata hasábjain a crnagórai, koszméti és macedóniai írók és költők ifjú siptár próza- és versírók egész sora jelentkezik. Ezek közé tartozik Hivzi Szulejman is, aki ma a siptár nemzeti kisebbség kimagasló prózaírója. Ezenkívül a „Zena danas” című haladó folyóirat 1940-ben leköszölte a pétyi munkásszarmazású Mikely Márko „Siptár nő” című sikerült riportját, amelynek szerzője szigorú illegalitásban anyanyelvére is ültetett át irodalmi műveket („Ali Binák dalai” stb.). Ezek voltak az első kísérletek, és tudomásom szerint az akkori jugoszláv körülmények között egyetlen napvilágot látott siptár irodalmi művek is. A létkiirtásig fajuló nemzeti diszkrimináció e leve útját állta bármilyen siptár nyelvű kiadvány megjelenésének. De még ebben az annyira nehéz időben is a prizreni katolikus papnevelde bizonyos önállóságának különleges körülményei között a tehetséges Márk Krásznics már anyanyelvén írja meg első költeményeit és megindítja az első kézzelírott siptár nyelvű szeminárium lapot. A háború küszöbén divatos modern sláger és dalfordításait pedig nemcsak Prizrenben, hanem Koszmet valamennyi nagyobb helységében éneklük.

A megszállás némi változásokat hozott. Az osztrák-magyar monarchiának a balkáni háborúk és az első világháború alatt tett rövidéletű és korlátolt erőfeszítései után a siptárnyelvű iskolák ezúttal jelentkeznek elsősorban és valamivel nagyobb méretekben. Az Albániából jött szakképzett tanítók és tanárok, akik nagyjából a nagy-szerb burzsoázia terrorja elől Albániába menekült koszméti és macedóniai haladószelemű ifjak voltak, és akik Albániában végezték el iskolai tanulmányaikat is, lefektették a nálunk élő siptárok kulturális és művelődési felemelkedésének első alapjait. De a sovinszta szemlély nagy-albán, olaszpárti, mindent faszizáló politika mind szűkebb korlátok közé szorítja a kezdetleges lendületet. A tanítók és tanárok egyrésze Fádily Hodzsával az élen a népfelkelés zászlaja alá szegődik és ettől kezdve a tanügyi munkások állandóan a megszállók és hazai árulók feketelistáján szerepelnek. A „Lidhja e dite e Prizrenit” és a „Kosovo” irredentista lapocskákban megjelenő néhány irodalmi csevevész tákolmánynak pedig semmi köze sem volt az irodalomhoz, és a legjobb esetben is csak sovinszta méreggel fertőzött gúnyiratnak nevezhető.

Ezzel szemben a népfelszabadító mozgalom erőrekapásával a testvériség és egység szelleme ádásos sugáraitól melengetve már jelentkeznek a nálunk élő siptárok valóban igaz forradalmi irodalmának első hajtásai. A koszméti „Liria” illegális lap hasábjain új nevekkel találkozunk, akik most elsősorban már a széleskörű olvasóközönségnek is siptár nyelven írnak. Közülük kimagaslóan Rámiz Szádiku, Emin Duráku, (mind a kettő néphős), Fádily Hodzsa, Zekeria Redzsa, Mehmed Hodzsa, Eszád Mekulyi és még mások, de irodalmi témákat csak az utóbbi négy dolgoz fel műveiben. Ezeknek a partizánharcok súlyos körülményei között megteremtett irodalmi kísérleteknek különösebb értéke nincs. A versek túlnyomó részére a népköltészet volt hatással és mint ilyenek kerültek a nép ajkára is, a prózai írások pedig csak rövid, egy lélekzetvételre írt alkotások. De mégis jelentősek, mert első hírnökei a felszabadított hazában élő siptárok születő irodalmának.

A rendkívül gazdag szájhagyomány pozitív tradícióira támaszkodva, és magábaolvasztva mindazokat a pozitívumokat, amelyeket a népi forradalom hozott magával, nyomtatott irodalmunk csak a felszabadulás után kezdi meg tulajdonképpen életét, vagyis akkor, amikor már adva voltak fejlődésének feltételei. Az irodalomnak azonban az objektív adottságok mellett — mint ami-

lyen a szabadság — a szubjektív feltételekre, az irodalmi alkotókra is szüksége van. Ez pedig olyasmi, ami máról-holnapra nem jöhet létre, amihez huzamosabb időre, bizonyos kulturális felemelkedettségre van szükség. Azt, hogy irodalmunk milyen feltételek mellett kezdett fejlődni, legjobban úgy ítéljük meg, ha tekintetbe vesszük az örökségül ránkmaradt nagyszámú írástudatlant, az úgyszólván nem létező értelmiségieket, mert még az a néhány rendelkezésünkre álló is túl volt terhelve a külföldi politikai és kulturális feladatokkal. Mégis már 1945-ben, mindjárt a felszabadulás után az addig illegális, rendszertelenül megjező, kézírással sokszorosított „Liriát” a koszméti „Rilindja” és a macedoniai „Flaka e vlaznimit” váltják fel. E lapokat ma már nagy példányszámban nyomtatják és a néhány évvel ezelőtt még korlátozott számú tolforgatók tábora is rohamosan megnövekedett. Sajtótermékeink elsősorúlttjeit gyors egymásutánban követi a többi új koszméti lap és folyóirat. Hamarosan megjelenik Koszméten a „Ndertuiesi”, a „Bujku i Ri” és a „Gazeta e Pionerve” napi, illetve hetilap, az AFZs „Agimi” és a Siptár Komité „Perparimi” című sajtószerve, valamivel később pedig a macedoniai pionírok részére a „Gzimi” című gyermekfolyóirat, Koszméten pedig a „Pioneri” majd a „Zani i Rinis” és „Sendeti” képesfolyóiratok is. Sajtónknak a néptömegek tudata és igénye növekedésével kiváltott buja virágzása arra ösztönözte embereinket, hogy akár eredeti alkotásaikkal, akár pedig irodalmi művek fordításával ezen a téren is próbára tegyék erejüket. Így tettük meg az első lépéseket a ma már jelentős méreteket öltött irodalmi munkásságunk fejlődési fokozatának, első, legnehezebb útszakaszán.

Irodalmunk háború utáni fejlődésének második szakasza a „Jeta e Re” irodalmi folyóirat megjelenésével kezdődik. A „Jeta e Re” folyóirat ma már valóban minőségi ugrást jelent és bátran állítható, hogy kisebbségi irodalmunk tulajdonképpen e folyóirat megindításával kezdődik. Lapjain aránylag rövid idő alatt viszonylag nagyszámú tehetséges költő, elbeszélő, eszéista és kritikus tűnik fel, ami pedig a legjelentősebb: nemcsak Koszmétből, hanem minden olyan vidékről is, ahol siptárok élnek. Az idősebb írói nemzedéknek számító Hivzi Szulejman, Zekeria Redzsa, Fadily Hodzsa, J. V. Relya, Szat Niksics, Márk Krásznics és Mehmed Hodzsán kívül, már számos fiatal igen tehetséges költő, prózairó és kritikus is jelentkezett. Az utóbbiak közé, akik első irodalmi szárnypróbálgatásaikat a „Jeta e Re” hasábjain jelentették meg, ezek tartoznak: Haszán Kálesi, Idriz Ajeti, Anton Cseta, Murteza Pezá, Lyátif Berisa, Redzsep Hodzsa, Mászár Murtezai, Murteza Dáci, Szitki Imáni és mások. Ilyenmódon a „Jeta e Re” a hazánkban élő siptárok általános irodalmi közlönyévé vált, olyan szervvé, ahol új erők kovacsolódnak és törnek az érettebb, átfogóbb irodalmi alkotások megvalósítása felé.

De ha irodalmi alkotásunk mai szakaszában valamennyi hazánkban megjelenő siptár sajtóterméket alaposan szemügyre veszünk — külön figyelmet szentelve a „Jeta e Re” folyóiratnak — azt a némileg természetes és érthető tényrt kell megállapítanunk, hogy irodalmi termelésünkben egyenlőtlenség mutatkozik. Míg a tolforgatók legtöbbször Koszmétből került ki (minden bizonnyal azért, mert itt él a siptárok túlnyomó többsége), Macedónia még a jelentősszámú erők mellett is jelentősen elmaradt, Crna Gora pedig eddig egyetlen egy siptár irodalmárt sem adott. Ezzel szemben a Zarában és közvetlen környezetén élő siptárok — akik több, mint kétévszázaddal ezelőtt menekültek oda a török zsarnokság elől — eddig két drámával és egy operalibrettóval gazdagították kincsesárunkat, ami ettől a kis siptár oázistól valóban dicséretet érdemlő teljesítmény.

Háború utáni irodalmunk fejlődésének az idén kezdődő szakaszát a külön kiadványonként megjelenő önálló, eredeti művek jellemzik. Ez a szakasz a siptár nemzetiségi kisebbség irodalmának újabb térhódítása. A fordulópontot jelentő évben a pristina „Musztafa Bakiá” könyvkiadóvállalat több eredeti mű kiadását jelentette be. Mégpedig: Hivzi Szulejmán „Emberek” című regényét, Szák Niksics, Márton Krásznics, Martin Cámája és Rádzsep Hodzsa versesköteteit, valamint Szitki Imámi anekdótagyűjteményét. Erőnként, ha némi késéssel is, de mégis próbára tettük, mégpedig először a lapokon és folyóiratokon keresztül, hogy azután minél éretebb és olyan művekkel jelenhessünk meg, amelyek méltón képviselhetik fejlődésünk e szakaszát a mai és jövő nemzedékek előtt. Annak a nagyszámú eredeti műnek megjelenése pedig, aminek csupán az idén kell elhagynia a sajtót, kétségtelenül nagy súlya van. Ezek a tények bizonyítják, hogy a mi siptár irodalmunk is hamarosan felküzdje magát hazánk fejlettebb fokú nemzeti kisebbségei irodalmának színvonalára.

De irodalmunk fejlődésének ez a tömör összefoglalója nem lenne teljes, ha legalább néhány rövid mondatban meg nem emlékeznének a számbelileg és minőségileg nem is oly jelentéktelen fordítói tevékenységről.

A fordítás szükségszerű jelensége minden eredeti alkotásokat még nélkülöző, kezdetleges fejlődési fokát élő irodalomnak. Az ilyen irodalom számára a fordítás bizonyos anyagi alapot, előkészületet és segítséget jelent a jövő irodalmárainak minél gyorsabb kiforrottságához. A jól megválasztott és jól lefordított irodalmi műveken nemcsak az írástudási mesterség csiszolódik — ami nagyon fontos —, hanem az anyanyelv kifejező szókincse is gazdagodik. A fordítás éppen ezért minden irodalomban, de különösen a miénkben nagy szerepet játszott és játszik, mert a felszabadulásig népeink számára, sajnos, hozzáférhetetlen volt az albániai irodalom. Később sem tettek erőfeszítéseket az eredeti siptár művek népszerűsítésére és beszerzésére, úgyhogy az első komolyabb nehézségek éppen a kifejezési eszközök hiányosságában, valamint az évszázadokig elnyomott, háttérbe szorított s emiatt részben fejletlenül maradt nyelv (szegénységében mutatkoztak meg). 1945 elején elsőként Branko Csopics „Az őrszem” című versét fordítják le, amit egész sor szépirodalmi, gyermek- és komoly olvasmány fordítása követ, egészen Nyegos „A hegyek koszorúja” című elbeszélő költeményének — a legjelentősebb jugoszláv irodalmi műnek — siptár nyelvű kiadványáig. Éppen ezért eredeti irodalmunk létrejöttének felbecsülhetetlen szolgálatot tett a Koszmeten és Macedóniában már a felszabadulás első napjaiban nagy lendülettel kibontakozó műfordítási tevékenység. Fordítási műfajunk mindezért (még gyenge oldalai ellenére is) a lehető legnagyobb elismerést érdemel ki azért a segítségért, amellyel hozzájárult hazánk siptár irodalma kincsestárának gazdagításához.

A siptár nemzeti kisebbség ifjú irodalma mind erőteljesebben fejlődik. Már ma, nyolc évvel a felszabadulás után, figyelemreméltó eredményeket ért el. Az új Jugoszláviában tehát a siptárok is elfoglalták a szabad és egyenrangú népet megillető méltó helyet és megvan minden szükséges feltételük a zavartalan fejlődésre és virágzásra. Ezt igazolják, az irodalmi téren eddig elért alkotások is.

Ernst Lissauer

Ady Endrének volt kortársa Ernst Lissauer német költő (született Berlinben 1882-ben). Úgy indult, hogy a nagyvárosnak, a berlini köregeteknek lesz költője — később azonban Délnémetország hegyei közé került és a természet ejtette rabul: a pompás tájleírások poétája lett. Az első világháború Bécsbe, majd Budapestre sodorta; évekig élt aztán a magyar fővárosban. Költői fejlődésének ebben a szakaszában nem volt mentes a misztikumtól (Verseskötetei „Szántók” 1907, „A folyókon át” 1911, aztán az „1813” című történelmi poéma, „Az örök pünkösöd” 1919.) A bűvös körből egyre inkább a tiszta emberi humánus felé fordul és az a költő, aki korábbi verseiben a porosz hősi múltnak volt magasztalója, éppen ezzel a porosz fölénykedéssel kerül szembe. A Goethe-irodalmat is gazdagította, különösen Goethe barátjának Eckermannnak szerepét tisztázta a német irodalomban. Egyre jobban elmélyül szubjektivitásában, ahogy magát idézi „saját lelke mélységeinek bányásza”. Igen sok tanulmányt és színművet írt. A német szélsőséges mozgalmakkal már a huszas évek közepén háborúszkodásba keveredett, Hitlerék aztán őt vették először üldözőbe. Verseiben különös érzéke volt az apró hangulatok felvillantásához s néhány sorban tökéletesen ki tud fejezni egy lelkiállapotot, történet, embersorsot.

FA VAGYOK

Két karomat kitárom szélesen,
kinyújtva küzdőn, mint faágak a roppant
térben, — s hozzám tapad fény, fű, föld.

Fa vagyok,
s tűröm a terhet, mely bennem fogant,
ágaim közt az idő s a szél süvölt.

TÁVOLI FÉNY

Nem világítom ki szobám ablakát,
mélyére mégis fény hatol,
messze tarlón át, hol sok a szarkaláb...

Nem tudom fénye kiért él, s remeg,
hisz semmit sem tud sötét-magamról,
csak érzem, közöttünk híd lebeg.

KEHELY

Betelt kehely az én szegény szívem,
széléről kicsordul a szeretet,
s mélyén tiszta képed szendereg.

A kehely beragyogja tekinteted,
kristályba tömörül itt minden csepp,
s a zengő fényben vágyak intenek.

KENYÉR

Asztalomon friss kenyér,
hosszú, széles — kincset ér.

Hosszú, széles illatos,
új szőlővel zamatos.

MUNKÁBAN

Versekbe fojtom lelkemet,
tollam könytől, vértől csepeg.

A vers játékot üz velem,
és vérem szívja szüntelen!

Fordította:
Vörösvári Vilmos

Acs József

Tiszapart

MILYEN LEGYEN EGY TÁRSADALOM- TUDOMÁNYILAG MEGALAPOZOTT MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET¹⁾

*Ignotus Pál barátomnak,
akiről azt se tudom, él-e, hal-e.*

NACIONALIZMUS ÉS IRODALOMTÖRTÉNET

Az a tudományág, amely az egyes nemzetek irodalmának emlékeit kutatja, magyarázza, időrendi sorrendbe s térbeli összefüggéseibe ágyazza, az *irodalomtörténet*, amennyire nem népszerű ma, annyira népszerű volt, annyira közszükségletet elégített ki a mult század első évtizedeiben, amikor megszületett. Az irodalomtörténet ugyanis a *nacionalista* szellemi áramlatnak tipikus szüleménye. A keletkező irodalomtörténet *nemzeti* irodalomtörténet volt, a nemzet hagyományainak, szellemi tevékenységének, mult értékeinek foglalata s abban a korban, amikor a nemzeti büszkeség elsősorban a *művelődésre*, a művekre hivatkozott s kevésbé a fegyverekre, az irodalomtörténet szolgáltatotta a főbizonyítékokat valamely nemzet európai hivatottsága mellett. A nemzeti érzés ébredése mindenütt a nemzeti mult iránt való érdeklődés ébredésével párhuzamos. Magyarországon már a XVIII. század utolsó évtizedeiben jelentkeznek az érdeklődés; és attólkezdve egyre növekszik. A nemzeti irodalomtörténetnek legnagyobb teljesítménye, legelőkelőbb terméke nálunk a Toldy Ferencé, amelynek nemzeti-esztétikai szempontjai s azok nyomán való értékelései átmentek a köztudatba s nagyjából napjainkig uralkodtak. Erre az irodalomtörténetre szüksége volt a köznemesség és a fiatal polgárság élet-erős nacionalizmusának, amely a „*régi dicsőségből*” erőt kívánt meríteni magának. E nacionalista irodalomtörténet egyébként *német* gyökerű s mintái révén szorosan összefügg a német filozófiai idealizmussal. Érthető, hogy a pécsi, majd budapesti Tudományegyetemen tanító, igen germán szellemű, bár egyébként kiváló Thienemann Tivadar azt írta „A magyar történetírás új útjai” c. gyűjteménybe írt tanulmányában, hogy „*az egész szellemtudományi irány az idealizmus filozófiájával áll vagy bukik*”. Néhány lappal arrébb azonban ugyanó márt azt állapította meg, hogy az „*irodalom társadalmi jelenség*”. Ez az ellenmondás jellemző a háború előtti magyarországi irodalomtörténetírás szempontjaira.

¹⁾ Ezt a tanulmányt ép 15 évvel ezelőtt írtam, a később elzúllott Féja Gézának egy irodalomtörténeti kísérletével kapcsolatban. Azt hiszem azonban, a lényegét illetően ma sem avult el — ezért küldöm el Vajdasági barátaimnak, kiknek talán segítségére lehet a magyar irodalom tanítását érintő problémák tisztázásában, — alig változtatva az eredeti szövegen, (amely *Monus* lapjában, a *Szocializmus*-ban jelent meg).

A NACIONALISTA IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁSNAK
A FILOZÓFIAI IDEALIZMUSSEL VALÓ KAPCSOLATA

az irodalom *idealista* megfogalmazásában nyilvánul meg; abban a rejtett feltevésben, hogy az „irodalomnak” *saját* története van. Ebben a történetben ugyan kifejeződik a *nemzeti szellem is* — van irodalomtörténész, aki az irodalom fejlődésében épp e *szellem* fejlődését kutatja —, de akkor is csak egy szellemi létezőt (az irodalmat) egy általánosabb szellemi, „ideális” létező, a „nemzeti szellem” határozza meg. Természetesen, aminthogy már Hegel is idealista filozófia-történetében, a társadalmilag értékes tények s összefüggések egész halmazára vetett fényt az idealizmus homályos üvegén át, úgy a nacionalista irodalomtörténetírás, bár alapul a „szellem” áramlásait vette, szükségképpen tekintettel volt az egyes nemzetek *tényleges*, tehát társadalmi valóságára és történetére is. „A népek legemelkedettebb koncepcióikat fejezték ki és tudatosították a művészet segítségével” — írta Hegel csodálatos „Eszttikájának” bevezetésében. (Erről a műről mindenki beszél, de senki sem olvassa, pedig valóságos kincsesbánya a művészet történészei számára). E hégeli alapeszme magában foglalja azt a tételt, hogy a *művészet — így hát az irodalom is — népi, tehát társadalmi produkció*. Az egyéni író csupán tolmács; a nép rejtett szavát tolmácsolja a népek...

A NEMZETI IRODALOMTÖRTÉNETTŐL
A SZOCIÁLIS IRODALOMTÖRTÉNETIG

Az irodalomtörténet háború előtti formájában a feltámadó nacionalizmus műve volt. Ez magyarázza viszont, hogy nem volt élő, népszerű, korszerű tudomány; ez magyarázza, hogy a laikus olvasó már a neve hallatára is elfintorította az orrát s arra az iskolai adathalmazra gondolt, amelyet „irodalomtörténet” címén be kellett vennie, hogy mihelyt kilép az iskola kapuján, kiadja magából. A szellem, az *ébredő* nacionalizmus, a *nemzeti öntudatosodás* szelleme ugyanis *elhagyta* az irodalomtörténetet; a valóban teremtő, lelkes újjászületéssel vemhes, *reformpáthosszal telített nacionalizmus*, amely a magyar reformkorszak képviselőit jellemezte, a 48-as idők után elfűnt a közéletből, nem illett a 67 utáni idők tülekedő jőzanságához s függetlenségi politikusok ajkán harsogó, de üres szólamná korcsosult. E kortól kezdve az irodalomtörténet többé nem a közönség széles rétegének tápláléka, hanem tanárok s diákok kényszerolvasmánya, iskolai tankönyv, amelynek mind a két típusa: a *Beöthy-féle retorikus, pántlikás és a Pintér-féle száraz adatgyűjtés*, a kor érdeklődésével, igényeivel, érületével való összefüggés hiányát mutatta. Akinek nem volt muszáj: egy munkásnak, egy polgárembernek eszébe jutott-e valaha irodalomtörténet iránt érdeklődni? Kivéve azt a néhány régi író: egy Bacsányit, Petőfit, Aranyt, akikben a maga eszméinek előfutárait látta?

A harmincas évek vége felé azonban mintha változás állt volna be e téren Magyarországon. Szerb Antal irodalomtörténetéből, holott nem volt olcsó, második kiadást kellett nyomni. Új, szélesebbkörű érdeklődés támadt az irodalomtörténet iránt. Ámde nem a nacionalizmus, avagy a nemzeti szocializmus hatására. Nem! A magyarországi olvasóközönség — a haladó polgárság és a munkásság, meg a parasztság olvasó rétege — a jelen égető problémáira a múltban keresett választ. Egy új nemzedék nőtt fel, a ha nem is szocialista, de szociális gondolkodással és érülettel átitatott ember típusa, aki-

nek látása középpontjában a „társadalom” állt, bizonyos megszorítással, a „nép”. Ezt a társadalmat akarta *reformálni* (mint annakidején a nacionalisták a nemzetet), az irodalomban fontos *társadalmi* működést látott s ezért a mult irodalmában is azt látta: szűksége volt hagyományokra s mivel a jelen valóságot is *máskép* szemlélte, *más* szemmel nyúlt a multhoz is. Kíváncsisága eleven, érdeklődése hamisítatlan volt; nem a „nemzeti szellem” érdekelte őt már, hanem a bonyolult társadalom, amint a szellemi alkotásokban kifejeződik, a társadalom érzései, típusai, jelképei vonzották, a társadalom törvényeit figyelte az írókban és művekben s a tudomány, amelynek bővölete alatt állt, amelynek szolgálójává tette az irodalomtörténetet, már nem a filozófia vagy nemzeti történelem, hanem a *társadalomtudomány, a XX. század vezértudománya*.

Ebben a szemléletben az irodalomtörténeti anyag ismét megelevenedik, újabb s megint szerves egységbe állanak a szétporladt adatok; az avult, régi zengzetek s mondatok a társadalom régi állapotairól, osztályairól, szellemi légköréről tanúskodnak, mai állapotokkal és áramlatokkal rokonulnak, a már ismert szövegekben egyes részek jelentéktelenné halványulnak, mások előtérbe nyomulnak. Az egész anyag átrendeződik; a tudományos munka téglahordásból szintétikus tevékenységgé emelkedhetik. Annak az irodalomtörténetnek, amely e kívánalmaknak eleget tesz, a műfaj modernizálását, demokratizálását végrehajtja, bizonyára nagy sikere is lesz. Mert ki nem kíváncsi a magyar irodalomnak *olyan* történetére, amely a *magyar társadalom történetének keretébe illeszti be, mintegy illusztrációként s jelképként, a magyar irodalomnak, e meghatóan hősiességnek történetét*.

Ennek az — eljövendő, mert még nem jött el — irodalomtörténetésnek azonban, mielőtt művébe fogna, bizonyos módszertani elveket kell majd fontolóra vennie.¹⁾

AZ IRODALOM ÉS A TÁRSADALOM TÖRTÉNETE

Az első kérdés, amelyet egy modern irodalomtörténetnek tisztáznia kellene, az, vajjon van-e az irodalomnak egyáltalában története? És ha van, mi-
ben áll az? A földnek, egy embernek, az állatvilágnak, egy népnek van története, mert van anyagi folytonossága, szerves növekedése. Általában történelemről csak az olyan létezőknél beszélhetünk komolyan, amelyek változásaikban is azonosak maradnak önmagukkal, amelyeknek változásaiban éppen önmagukkal való azonoságuk nyilvánul meg, amelyek önmaguk változásainak elsődleges okai és hordozói. Az irodalomnak ilyen értelemben véve nincsen története, nincs immanens folytonossága, önmagából következő, egyszerűen: nincs önálló szervessége. S hogy mégis beszéltek és ma is beszélnek az irodalom történetéről, az, mint már mondtuk, egyike az idealista világ-
szemlélet számos maradványainak, amely az eszméknek, a kategóriáknak, működéseknek organikus létezését tulajdonított, sőt azokat vallotta egyedül-létezőknek s amelynek számára az irodalomnak inkább volt története, mint az eleven embernek... Az irodalom nem magyarázható az irodalomból, a re-

¹⁾ Az 1945-ös felszabadulás a szocialista szellemű irodalomtörténetnek újabb impulziót adott. A legjelentősebb tanulmány, amely e vonatkozásban megjelent — Lukács G. könyvében s Révai József Ady-ján kívül — Komlós Aladár: Irodalmunk társadalmi háttere c. könyve. De 1948 után a sztalinizálási folyamat az irodalomtörténetírás új lendületére bénítóan hatott.

naissance irodalma nem a feudálisból, az állítás tagadása és a tagadás tagadása elve alapján ad infinitum, és ha a következő korszak tagadja is a megelőző állításait, nem valami teremtő s ugyanakkor mechanikus szellemi szükségszerűség alapján tagadja, hanem egyszerűen, mert a társadalomban élő ember működik, gyarapodik, változik s a megváltozott ember másképp szól, beszél, rajzol vagy vés, mint azelőtt. Mint Marx mondta lefelől és határozottan: „Az erkölcsnek, vallásnak és egyéb ideológiának... nincs története, nincs fejlődése, hanem az anyagi termelésüket és anyagi közlekedésüket kifejlesztő emberek valóságukkal együtt megváltoztatják gondolkozásukat és gondolkozásuk termékeit is”. (Der hist. Mat. II. Kroner-kiadás 1932. 13.) Az irodalom tehát nem „alany”, hanem „állítvány”, nem „független változó”, hanem „függvény”. Az irodalomnak, mint emberi működésnek, alkotási formának összefüggését, értelmét csak a társadalom adja meg... A társadalmi ember nélkül az irodalom holt anyag, amint hogy irodalom nélkül az ember tudatlan és tudattalan...

AZ IRODALOMTÖRTÉNETI SZINTÉZIS MÓDSZERE

Tekintve, hogy „irodalomtörténet” nincs, hanem csak a történetnek, a történet embernek, az egymást felváltó nemzedékeknek és osztályoknak van irodalma, az irodalomtörténeti szintézis módszere a társadalmi történetből indulhat csak ki, mint meghatározó és belejátszó háttérből és talajból, ebbe a történelembe ágyazná be az írókat mint egy szimbolikus fát, művével, a gyümölcseivel, amelyben a talaj tápláló nedvei remek ízékké finomulnak; az írókat, mint individuumot, vagyis nemcsak vegyületet, hanem éppen meghatározott, egy bizonyos és „soha-többet” embert, aki művében esztétikumot alkotott és visszahatott a társadalomra. A legtágabb értelemben vett *szociológia*, amely magába zárja a társadalom történetét, vagyis a gazdasági-, politikai-, szellem-történetet is — az egyéni és kollektív lélektan és az esztétikai elemzés hármassága szerintünk az a módszer, amellyel az irodalomtudománynak élnie kell. Szerb Antal például, akinek elméletileg más a módszere, említett irodalomtörténetében ezt a módszert alkalmazta. Legszembetűnőbb ez a felosztásnál. A felosztás alapjának ugyanis „lényegesnek” kell lennie, az irodalom „lényegéből”, alanyából, okából kell kiindulnia, különben esetleges és nem kielégítő. „A legalkalmasabbnak látszik — írta Szerb A. — egy *szociológiai* felosztás: az irodalmat aszerint osztani korszakokra, hogy melyik volt benne a hangadó társadalmi osztály”. Eszerint aztán a magyar irodalmat egyházi, főúri, nemesi és polgári irodalomra osztotta. De nem világította meg közelebbről, hogy miért „látszik legalkalmasabbnak” ez a felosztás? Ha ezt megvizsgálja, kiküszöbölhette volna e felosztás „fő nehézségét”, amely abban állt, hogy pl. az egyes osztályirodalomak mélyen belenyúlhatnak a következő korszakokba. Szerintünk a szociológiai felosztás nemcsak „alkalmasnak látszik”, hanem — egyedül, lényegesen, szükségszerűen, az irodalom természetéből kifolyólag alkalmas s ezért Szerb Antal felosztását elfogadhatónak tartjuk, azzal a változtatással — amely szerintünk javítás —, hogy a felosztás legfőbb szempontja nem az osztály, hanem a *társadalom egészének bizonyos rendje és szerkezete*. E társadalomrendszernek keretén belül beszélnénk csak az *osztályos* irodalomról — és például az egyházi irodalmat nem egyfolytában tárgyalnánk végig a középkortól a 18. századig; hanem a *korai kapitalizmus* korában tárgyalnánk a középkor emez anakronisztikus nyúlványairól is.

Féja Géza könyve („A régi magyarság” Tatra kiadás 1938), a Szerb Antáléhoz képest módszertanilag hanyatlást jelentett, hiányzott belőle annak igye-

kezete a szellemtörténeti, lélektani, szociológiai és esztétikai szempontok *együttes* alkalmazására. Ő két nagy korszakra osztotta a magyar irodalom történetét, a „régire”, amelyben a vallás uralkodik, s az „újra”, amelyben a vallásos eszme helyét birtokba veszi az ember. Ennek így sok értelme nincs. A vallásos eszme helyét nem az ember, legfeljebb földibb tartalmú, emberibb légkörű más eszmék foglalták el; ember ekkor is, akkor is „volt”. Másrészt a felosztás, mint irtuk, lényeges s tudományosan termékeny szempontok szerint kell elvégezni, tekintettel az irodalmat teremtő és befogadó társadalom szerkezetére, uralkodó szellemére s formaváltásaira. E nagy kereten — a vallásos és nem-vallásos — kereten belül Féja Géza alkalmazkodott ugyan a hagyományos, „szellemi áramlások” szerint való felosztáshoz (középkor, humanizmus, reformáció, ellenreformáció; nemzeti küzdelmek stb.) ami helyénvaló is lenne, ha megpróbálkozott volna azzal — amit nem tett —, hogy ezeket az áramlásokat *módszeresen* beleállítsa a magyar társadalmi történetbe. E módszertani elvek alkalmazása hiányában lett irodalomtörténeti kísérlete azzá, ami: ercképcsarnokká, amelyben a szociális szempont az egyes alakoknál külön-külön, kisebb-nagyobb mértékben érvényesül, de az egészet nem sikerült egységgé szerveznie.

A MAGYAR IRODALOM TRAGIKUS RITMUSA

A második kérdés szorosan kapcsolódik az elsőhöz. Lehet-e a magyar irodalom történetét *a magyar társadalomból magából levezetni*, feltéve — amit feltettünk —, hogy az irodalom a társadalom funkciója? Épúgy nem lehet, mint ahogy a magyar társadalom fejlődése se magarázható önmagával, önmagából, hanem csakis annak *a szoros összefüggésnek tudatában, amelyben gazdasági, politikai és szellemi téren a környező s távolabbi szomszédokkal, egész Európával állt*. Természetes, hogy az új irodalomtörténetírás ép az ihlető szociológia nemzetközi jellegénél fogva, nagy figyelemmel van erre az összefüggésre, amely társadalmunk és irodalmunk történetének döntő és tragikusnak nevezhető alap-ellentmondására mutat. *A magyar írónak a középkor másoló szerzetesétől Janus Pannoniuson s Apáczai Cserin át Adyig, a NYUGAT volt reménytelen szerelme, a nyugati élet és művészet délszakibb színeit, óceánibb izgalmát, gyorsabb időmértékét akarta itt elvetni, a Nyugat álélibábját hajszolta, homokos, süppedő talajon. A magyar irodalom története évezredek hasztalan erőfeszítések, magányos elbukások sorozata; tragikus történet, amelyet csak sírva-szorongva lehet átlapozni, mint minden reménytelen szerelem, sikertelen vívódás, célhoz nem érő iramodás történetét. Ez a küzdelmes, folyton elbukó igyekezet, utolérni az ütemesen és egyenletesen haladó Európát s megvalósítani az attól idegen miljöben: ez a magyar művelődés és irodalom történetének sajátos ritmusa. Mi magyarázza ezt a ritmust?*

A „FEJLŐDÉS EGYENLŐTLENSÉGE”

Erre a kérdésre a választ csak a szociológiában, illetve a társadalomfilozófiában találhatjuk meg, közelebről megjelölve a „fejlődés egyenlőtlenségének” törvényében, melyet — mint annyi mást — először szintén Marx világitott meg és Lenin fejtett ki gazdasági és politikai viszonylatban. A társadalomtudomány e törvénye értelmében vannak „vezető” és „epigon” társadalmak, de a társadalmak nem faji, nemzeti tulajdonságaiknál, hanem bizonyos „anyagi” azaz érzékelhető, földrajzi, gazdaságföldrajzi, társadalomgazdasági, technikai, politikai körülményeknél fogva vezetők vagy epigonok. A

középkor feudális, patriarchális, statikus, a földművelésre alapozott, nemzeti versengést alig ismerő rendjében, amelyben az egyház volt a szellem hordozója, a magyarság lehetett volna vezető is, de nem lett, mert — későn jött, későn kapcsolódott bele, nem voltak nyugati hagyományai, mert évszázadokat nem lehet átugrani. A későnjövéshez járul még a földrajzi helyzet mozzanata: a művelődésben — ez a szabály — azok a népek jártak legelől, amelyeket földrajzi helyzetük élénk kereskedelemre és gazdasági fejlődésre, gyors észjárásra, fényűzésre és kényszerű öneszmélésre rendelt: s ezek elsősorban a tenger melletti népek... Magyarországon lehetnek nagy emberek, de nem lehetett nagy kultúra, mert nem volt nagy civilizáció. Ezért nézett nálunk Nyugat felé Szent Istvántól egész Adyig mindenki, aki szomjas volt a kultúrára, azért panaszkodik Janus Pannonius majdnem ugyanazokkal a szavakkal hazája barbársága miatt, mint Széchenyi vagy Ady. Ebben volt közös minden magyar nyelvű és neveltetésű ember ezen a földön évszázadokon keresztül: a lehetetlent akarta, a felépítményt az alépítmény nélkül — mint Szabó Dezső gúnyolta egyszer Klebelsberg kollégiumait —, a füstölő kéményt akarta, mely a levegőből levegőbe füstölög, mert nincs alatta ház, az életet akarta, melynek nincs meg a szükséges levegője és napfénye. A mindent, amikor semmi sincs.

A fejlődés egyenlőtlenségének elve magyarázza meg továbbá azt is, hogy sokszor átvettük az irodalmi kifejezéseket, mikor nem vettük még át a kifejezett tartalmakat, átvettük a *humanizmust* — városi civilizáció nélkül; *kisérleteztünk voltaireianizmussal* — polgárság nélkül, liberalizmussal és demokráciával — liberálisok és demokraták nélkül... E kísérleteknek ép a megalapozottság, az „objektív feltételek” hiánya miatt kellett csődöt mondanuk.

A fejlődés egyenlőtlenségének elve magyarázza, hogy Balassa mért nem juthatott el a korabeli platonista költészet mélységeiig, hogy Mikes Kelemen miért nem ismerte Racine-t és Adyék mért rekedtek meg a 80-as, 90-es évek nyugati kultúrájánál. De ugyanakkor az irodalomtörténet is anyagot nyújthat a szociológiának annak bizonyosságául, hogy a fejlődés — a fejlődés egyenlőtlenségének kiküszöböléséhez vezet: a barbár magyarokat évszázadok, a múlt század magyarjait már kevesebb, Nyugatékat 20 év választotta el az „avantgarde”-történelemtől: a világ irodalma, amely jelenleg csak fikció, erőteljesen halad a felé, hogy fikcióból valóság legyen, amint a világ történelme is egyre erősebben egységesül — a technika szolgáltatta testi és értelmi közlekedés határ- és távolság-megszüntető hatása következtében. Véggkövetkeztésképpen tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar irodalomnak nincs története, csak a magyar társadalomnak s az irodalom csak e társadalom kifejező jelensége, dokumentuma — másrészt a magyar társadalomnak sincs önmagából fejlődő, szerves folytonossága, hanem kénytelen erőszakosan is alkalmazkodni az előlhaladó társadalmakhoz.

Féja Géza könyvéből ez a szempont is hiányzott. Igaz, az európai áramlásokba, humanizmus, reformáció stb. kapcsolta a magyar irodalmat, nem fedkezett meg az ú. n. európai hatásokról. De véleményem szerint egy magyar irodalomtörténetnek, ha teljes képet akar adni a valóságról, *bővebben* kell foglalkoznia az európai irodalommal; azt mondhatnák, hogy nem is annyira azzal kellene foglalkozni, ami hatott a magyar írókra, mint azzal, ami nem hatott. A VIII-os gimnazista, ha jól emlékszem Pintér-féle irodalomtörténetem végén volt egy táblázat, amely az egyes nemzetek irodalmi eseményeit egymással párhuzamosan ábrázolta. Ez a táblázat számomra tanulsá-

gosabb volt, mint az egész könyv. Akkor hökkentett meg, hogy *Balassával egyidőben Angliában egy Shakespeare élt s hogy Baudelaire nem Adynak, hanem Petőfinek volt a kortársa*. Féja Géza annyira elmélyedt egyes, kedves alakjaiban, hogy elvesztette szem elől a Nyugatot, ahová pedig azok mind vágyódva néztek. *A jövődő magyar irodalomtörténésznek irodalmunk ez európai determináltságáról egy másodpercre sem szabad megfeledkeznie.*

MŰVELŐDÉSÜNK DÖNTŐ MEGHASADÁSA

És épen ezért hosszasan elidőz majd a kereszténység felvételének problémájánál, amely egész művelődésünkre s így irodalmunkra is döntő jelentőségű tett volt. S nemcsak a kereszténység felvétele, hanem e felvétel formája s módja is döntő. Míg más, megkeresztelkedő népeknek nagy számban vannak értékes, irodalmi emlékeik kereszténységelőtti életükből, addig a turul, a vasorrú bába halál-szimbóluma, a kacsalábon forgó kastély, mint az ősmagyarok világlépeze és talán a csodaszarvas regéje mindaz, ami a magyar őskultúrától fennmaradt. A Szent Istváni forradalom valódi társadalmi jelentősége az volt, hogy erőszakosan importálta papjai segítségével a nyugati *osztálytársadalmat* s hogy importja annyira „nyugatos” volt, hogy a szűkszerűen meglévő *őskultúra* minden útját elvágta az irodalmiság felé. A magyarság „irodalmi és irodalomalatti rétegre hasadása” (Horváth J: A magyar irodalmi művelődés kezdetei c. m. 9. o.) tulajdonképpen alig nevezhető a *magyarság* meghasadásának. *Amint előbb a magyarság „rátelepedett” az itt talált nemzetiségekre, érintetlenül hagyva társadalmi formájukat, úgy István király alatt a magyarságra telepedett a nyugateurópai életet élő papság irodalmával együtt.* Ezért volt a „latinság” századokon át kultúrnyelve a magyarságnak. Irodalmi értelemben is *gyarmattá* lettünk. Homan-Szekfű történelméből kiviláglik, hogy a 8—9. századi német és olasz törvénykönyvekből szó szerint átvett új, „*magyar*” törvények kezdetben csak a *jövevényekre* vonatkoztak, a *nemzetiségekre* nézve hagyományos jogszokásaik a mérvadók... Nincs epizód, amely mélyebben és szomorúbban jellemezné az akkori magyar művelődést, mint Szent Gellért találkozása a kézimalmon őrlő és munkáját énekek kísérelő magyar szolgálánnyal, amelyről a püspök azt jegyezte fel; „*Boldog az az ember, aki másnak hatalma alá vettető, ily szelíden és zúgolódás nélkül végzi köteles szolgálatát*”. S hozzátette, talán ironikusan: „*Ez a magyar szimfónia*”. Valóban, Szent Gellértől napjainkig ez volt a magyarok szimfóniája: a robot... magyar vagy idegen urak szolgálatában. Azt a civilizáló művet, amely Szent István személyéhez fűződik, szűkszerű meghódolásnak és fejlődésnek tekintjük, de nem „perfekcionista” értelemben vett, tökéletesedő fejlődésnek; amint fényoldalai mellett a társadalomban is megvoltak árnyoldalai, úgy ez a kettősség irodalmunkban is tükröződik, mint irodalom egyfelől — másfelől mély és sokatmondó hallgatás. Amikor egy népet törnek rabigába, az irodalma megszínli.

Fejezzük be e tanulmányt, amelyet akár úgy tekinthetnénk, mint „prolegomenát egy jövődő magyar irodalomtörténész számára” — néhány jótanáccsal. Az irodalomtörténész ne legyen hiú, ne tolakodjék előtérbe: legyen az irodalomnak szerény konferansziéja, mondja el, ami történelmi összefüggést és adatot tudunk kell, aztán engedje át a színt a főszemélynek, a régi írónak. Könyvének főereje s főértéke *idézeteiben* legyen. Számomra például igen nagy, a legnagyobb ajándéka Féjának az volt, hogy megismertetett ezzel a gyönyörű Bornemissza Péter verssel, amelyet ezidáig még nem olvastam:

*Siralmas énnéköm tetüled megválnom,
Áldott Magyarország, Tőled eltávoznom.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom!*

*Az fölföldet birják az kevély némötök,
Szerémséget birják az fene törökök.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom!*

*Engömöt kergetnek az kevély némötök,
Engöm környül vettek az pogány törökök.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom!*

*Engöm eluntattak az magyari urak,
Küzték közölök az egy igaz Istent.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom!*

*Legyön Isten hozzád, áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom!*

*Ez énököt szörzé jó Husztnak várában
Bornemissza Péter az ő víg kedvében.
Valljon, s mikor leszön jó Budában lakásom! ¹⁾*

Kemény, különös-dacosan panaszkodó vers ez, amely keménységéből csak a csodálatos zengésű, sejtelmesen szomorú refrénben, s ott is csak férfias szeméremmel enged föl. Ha valaha irodalomtörténetet írnék, nemcsak ezt a verset idézném hosszan, az „kevély némötök” és az „fene törökök” iránti borzadályal szívemben, nemcsak a reformáció kitűnő, mélyzengésű prédikátor-íróit elevíteném meg, Bornemissza Pétert, Szkárosi Horváth Andrást (az első nagy politikai költőt) a Balassi Menyhárt komédiájának névtelen szerzőjét, Pázmányt, Tótfalusi Kis Miklóst, hanem előzőleg a latin irodalomból az Intelmeket, a kor törvényeit is, még a Werbóczt is idézném; nem hagynám ki Szent Katalin magyarnyelvű verses legendáját se, amely filozófiai s közép-kori térítő motívumainál fogva jelentős; Dávid Ferencsel, Apácaival (az Enciklopédia valóságos kincsesbánya), Tótfalusi Kis Miklóssal is foglalkoznék s Orczyn keresztül ábrázolnám a terézianus magyar főnemesség arculatát.

Am itt már az új korhoz érünk, a Testörökhöz, Bessenyeihez; a francia polgári irodalom magyarországi visszfényéhez. Én pedig csak tanulmányt óhajtottam írni ezúttal, nem könyvet... A többit talán, amikor „leszön jó Budában lakásom”?...

Budapest 1938 — Páris 1953.

FEJTŐ FERENC

¹⁾ E tanulmányomat 1938 januárjában írtam. Egy hónapra rá, a Népszavába írt, a német szövetség ellen tiltakozó írásom miatt súlyosan elítélték; az utolsó pillanatban sikerült Jugoszlávián át Franciaországba menekülnöm. Bornemissza verse így vált számomra aktuálissá... Viszont Féja Géza, aki akkor hirtelen flörtölni kezdett a náccikkal, vezércikkben fejezte ki örömét afölött, hogy a magyar irodalmat „megtisztították” tőlem. Én félévvel azelőtt a Szép Szó-ban, cikkben tiltakoztam az ellen, hogy őt egy könyve miatt perbe fogták. Adalék ez a második világháború előtti Magyarország irodalmi erkölcsi cseinek történetéhez.

ŐRTŰZ FÉNYÉNÉL

PETŐFI DÉLSZLÁV FÖLDÖN

Gullner báró nevét viselte a császárkirályi 28-ik gyalogezred, amely 1840 januárjában parancsot kapott Sopronban a továbbmenetelésre. Úgy hírlett, hogy Stájerországon keresztül Tirolba vonulnak, s onnan talán az olasz tartományokba tovább — senki sem tudta pontosan.

Zöld hajtókát viselt az ezred, sárga pitykével. A bakavállakon iszonyú nagy borjú görnyesztette a menetelőket, meg hosszúcsövű, nehéz előltöltő fegyver. Lassan mozgott előre a bakasereg. Eltartott három hónapig, amíg elértek rendeltetési helyükre. De nem Tirolba, vagy az olasz tartományokba, hanem Grácon és Zágrábon keresztül — Károlyvárosba, Karlsbadba, ahogy a k. k. térképek a régi katonavárost feltüntették, Karlovácra, Horvátországba.

Hogy miért követjük égő kíváncsisággal a huszonnyolcasok útját, több mint száz éven túl, még ma is? Miért szeretnénk minél többet kibányászni azokból az esztendőkből, a régmultból? Mert nevezetes közbakája volt a Gullner ezrednek. Egy sápadt beteg, alig tizennyolcesztendőös legény. Petrovics Sándornak hívták a profunt-lajstrom meg a zsoldlista szerint, de mi jobban ismerjük Petőfi Sándor néven.

Petőfi önkéntes elhatározással öltötte magára a mundért, 1839-ben. A gazdag és bőbeszédű Petőfi-irodalom sokféle magyarázatot ad az aliglegény, ifjú ember elhatározásáról, ami akkortájt hatéves szolgálati kötelezettséget jelentett. Kemény dolog volt a bakasors, gyengébb fizikumú emberkének, mint amilyen Petőfi, majdnem kibírhatatlan. Zilahy Károly híres Petőfi életrajza, amely a hatvanas évek közepén jelent meg és a szemtanúk, meg Petőfi kortársak egész légiójára hivatkozhatik, leírja Petőfi ellentéteit apjával. Hogyan hagyta ott a selmeci liceumot, hogyan jött Pestre, ott a Nemzeti Színházhoz állt be statisztának és szerephordónak; apja aztán valóságos kényszerrel hazavitte. Édesanyja közbenjárására később Cstfiasszonyfára engedték egyik rokonukhoz, innen 1839 őszén Sopronba távozott azzal, hogy tovább tanul. Magát a beszegődést Zilahy így írja le:

»Alig múlt azonban pár hónapja Asszonyfán tartózkodásának, hogy közte és bátyja között félreértés támadt s Petőfi ennek atyafiságos indulatában kételkedni kezdett. Éppen következett az iskolaév kezdete. Szülői megegyezéssel elhatározta tanulását a soproni luther-

ránusok liceumában folytatni s rokona, Orlai Petrovics Soma kíséretében Sopronba jöven, iskolai bizonyítványai után írt Selmeczre. Szeberényinek. Tán, hogy e részben akadályokkal találkozott, tán mert Sopronban a megélhetésre kilátása nem nyílt: elég az hozzá, az 1839/40-ki tanév kezdetével csak bekukkantott a soproni iskolába, de tanulással igen kevés ideig foglalkozott s még azon ősszel beállt bakancsosnak az ott tanyázó Goldner (valójában Gullner) gyalogezredbe. S lett belőle:

»Zöldhajtókás sárga pitykés közlegény«.

Gyulai Pál radikálisabban vezeti a kaszárnyába. Szerinte Petőfi már egyenesen azzal az elhatározással indult Sopronba, hogy ott katona lesz. »Sopronba érkezve egyenesen a laktanyának tartott s katonának csapott fel (1839)«. Később így mondja Gyulai: »A katonaságra csakhamar ráunt. Könnyelműségből és politikai rajongásból lón katona. Irtózott az iskolai élettől, családi körülményei is nyomták s azt hivé, hogy ezrede Tyrolban fog állomásozni, honnan könnyen átszökhetik Svájcba. Az akkori ingerült politikai viszonyok mélyen hatottak a korán érett gyermek lelkére. Az iskolából, hol éppen csak a régi klasszikusokat tanulta, a római és görög respublikák álmaid hozta az életbe. Már mint gyermek, politikai ábrándokkal tépelődött s mint ifjú légvarakat alkotva Svájcba vágyott.«

Gyulai kitűnően ismerte Petőfi egész költői oevrejét, politikai izzását s kétségtelenül megközelíti az igazságot. Ez azonban nem a teljes igazság. Ő túlsok érettséget előlegez a tizennyolcéves Petőfinek és nem hangsúlyozza ki eléggé a pusztá kalandvágyat, országjárást, a vágyat, idegen földeket látni: azért állt be katonának. Mindegy hogy hová, csak el, messzi utakra. S mert az utazás az akkori idők nyers viszontagságai között lehetetlennek látszott a határokon túl, Petőfi behúzódott abba a szervezetbe, amely leginkább utaztatott, masírozott Bukovinától Cattaroig, sőt Tyrolba és az olasz földekre: a fél Európát birtokló osztrák armádiába. Svájcba szökni, igen, az ott szerepelt valahol lelke mélyén, de amikor látta, hogy másfelé masíroz az ezred, meglegedett volna a tengerparttal, Itáliával vagy bármely országgal. Ezt meg is írja:

»A sors nekem nem akar kedvezni. Tyrolból talán örökre kitiltott. Graeczig jövenk s itt vettük azon hírt, hogy az ezred Horvátország Zágráb és Karlstadt városaiba menend. Onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk. Ha ez megtörténik, meglátom a tengert és némiképpen feledem Tyrolt.«

Ez az a pont, amire Ady Endre is rátapintott. Petőfinek horizont kellett, távolságokra vágyott. Ez akkor még tudatalatti vágy volt talán, lelke mélyén, később erősödött. Mindig beszél és ír tervbevett külföldi utakról —, de amit szegény közkatonaként a sors véletlenül megtagadott tőle, azt később is megtagadták az események, a pénztelenség. »Milyen fenségesen dalolt a tengerről és nem látott tengert soha« — írja Ady.

Ha lábanyomát követjük, 1840-ben zöldhajtókás és sárgapitykés közlegényként jutott legközelebb a tengerhez. Horvát földön, Karlovácon. Alig 150 kilométerre volt az Adriától. De sohasem tudott túljutni a hegláncokon. Soha sem látott tengert.

Karlovác határától alig egy kilométerre kezdődik a Lujza-út — akkor úgy nevezték —, amely hatalmas magasságokra hágva kanyarodik és csavarodik, égigérő hegyek, mélységes pompás völgyek között a tengerpart, az ősi Littorale felé. Vasút akkor még nem volt ezen a tájon, Petőfi karlováci éveinek idején. Még a kaszárnnyába zárt baka is tudhatta és tudta, hová kanyarodik ez a pompás útvonal. Ott görögtek a szekeresek Karlovácon, Károlyvároson keresztül, a hatalmas kincstári fogatok meg parasztkocsik, amelyek vitték a gabonát és hozták a fűszert meg gyarmatárút és szövetet Bakar és Fiume felől, a tengerpartról. A vágy a messzeségek felé úgszólván az utcasarkon kínálkozott. Igaz, hogy a katona rab, mi volt azonban ez a rabság a régi Petőfinek, annak aki őrhelyét hagyta el Sopronban s helyette egy diáktársa strázsált a faköpenyben. Petőfinek, aki Selmecen átmenetelve, barátainál aludt és úgy követte másnap csapatát, szóval aki úgy volt a kemény k. k. szubordinációval, hogy állandóan várfogsággal, sőt a fejével játszott. Az a Petőfi azonban, akit Károlyvárosban látunk viszont, háromhónapos menetelés után — beteg és összetört ember. Gráczban tifuszon esett át. Károlyvárosban már alig tartják benne a lelket és alighanem ebben a városban élte át életének legnyomorúságosabb szakaszát. Ha nincs mellette hűséges katonatársa, Kupis Vilmos a hajdani gazdásznövendék — aki ugyancsak kalandos elhatározással lett katona, de fizikummal jobban bírta és le is szolgálta a hat évet — s ha nem figyel fel rá az ezredorvos k. k. Regimentsarzt Röhmer, tán odakerül még abban az évben a katonate-metőbe.

A Lujza-út emelkedésein tehát hiába integet a vágy: a test nem bírja. Másfél száz kilométerre volt a tengertől és nem tudott eljutni soha.

Károlyváros felőrölte Petőfit. Soproni katonaevében még nyomát találjuk humorának: az őrségen versekkel firkálta be a faköpenyét — írja Zilahy — s éjjelenként, mikor hálótársa elaludt, szuronyának egy szegen feje fölött függő karikájába gyertyát dugva, annál olvasgatta a soproni diákoktól kapott könyveket. Károlyvárosban már csak havat lapátolt csikorgó téli időben, vasfazékokat síkált, aztán szakács volt és málé-galuskát főzött. Ha rájött a láz, egész testét rázta a betegség: semmire sem használhatták, mégsem tudott sokáig orvos elé kerülni.

S a negyvenes év egész költői termése: hat vers, abból kettőt Gráczban írt, egyet Mariborban — útközben — s csak egyetlenegy Karlovácon. Aztán Pápán és Pozsonyban íródhatott még egy-egy költeménye.

Ez persze még nem teljesértékű Petőfi, maga is a „zsegék” között szerepelteti verseit, egynéhányat fel sem vett később a gyűjteménybe. Károlyvárosi versének hangja egészen sötét, tragikus, címe Honvágy.

Borúnak éjjelén, derűnek hajnalán
Feléd siet, remegve bús
Pillantatom, mindig feléd, arany kalász
Hazája, boldog róna hol
Csókolózva ölekeznek Csepel mezőivel
Dunának ezüst hullámai.
Áldás malasztja rám felőled nem lebeg
Csak egy kemény atya átkait
Zúgják fülembé a nyargaló fuvalmak, ó
Ezer tövissel hinteni
A bujdosónak útjait! Mégis te vagy
Örök betűkkel írva fel
E szív emlékkönyvében. A napok sorát
Melyet lefutnom rendele
Az ég, óhajtom én kunyhód homályiban
Elhetni s a szelid halál,
A szenvedések altatója hogyha jó
S átszenderíti lelkemet
Egy boldogabb világba: Harsogó Duna!
Kisz szenvedett porom fölött
Te most a zöldelő hant bársony pázsitát
S a mormogó habzaj között
Édesd nyugalom ülnek sírkövemre majd
S a jégszív is talán, kinek
Átkai nyomják a kínos életet, ledől
Békülten a halom fölé
S lágyult kebel meleg könnyivel rebeg
Panaszt: szegény, szegény fiam.

A tizennyolcesztendő gyermekember magábaszállása ez: ha családi perpatvar volt a katonasághoz való menekülés oka, teljes visszakozót jelent ez a vers. Még tragikusabb a Triolett, amelynek keletkezési helye ismeretlen, talán ez is Károlyvárosban íródott.

A futás a messzeség felé, a nagy lázadás véget ért. A testi szenvedés alázatra inti a költőt, az egész katonáskodás mint valami sötét átok ül fölötte. Hat évre szegődött és mi lesz vele? Svájc, Itália, a tenger — eltűnt ábrándképek már ebben az évben, 1840 telén.

*

A két világháború közötti időben Mariborban élt dr. Basch, a maribori múzeum igazgatója, aki makacsul állította, hogy Petőfi egyetlen verset írt külföldön, a Drávánál című költeményét, amelynek alcíme Marburgnál (Maribor német neve). Kétségbevonta, a Hon-

vágy karlováci születését valamint a két állítólag Grácban írt költeményét (Elválás és Galgapartihoz). Kétségtelen, hogy a „Drávánál” az egyedüli Petőfi vers, amelyet a költő maga is úgy jelöl meg, hogy az a Dráva mellett, külföldön született.

Zúgó habjaidba szórom
E virágfűzért
Dráva! Hajtsad alá s partra
Tedd, midőn hazámba ért.

Bárha dúlt lesz akkorára
Dísze s hervadott
És özönnel kelyhe nem hint
Szerte éden illatot.

S mondjad: ilyen a honáért
Lángoló kebel
Melyet a sors zivatarja
Tőle messze sodorja el.

Basch dr. kutatott Petőfi emlék után szlovén földön és horvát földön, de semmit sem talált. Csak egy régi laktanyát Károlyvárosban, ahol — hihetőleg — a huszonnyolcas Gullner ezred a negyvenes években stacionált. Ma már ez a laktanya sincs meg, lerombolták. Ha valaki a hatvanas-hetvenes években fogott volna a kutatáshoz, a régi k. k. archivumokban még található volt volna nyomokat, de ezt elmulasztották a kortársak, úgyhogy ma már csak következtetni lehet Petőfi régi katonaéveire, szenvedéseire a borjúbőr alatt. Elbocsátó levelét, az obsitos levelet az ausztriai Bregenzben kapta kézhez. Kiszuperálták, gyenge tüdeje és kezdődő tüdőbaj, valamint általános testi gyengeség miatt. Ebben Röhmer ezredorvos járt leginkább kezére. Röhmer a feljegyzések szerint, egyízben Cicero egy könyvét találta meg Petőfi kezében, akkor kezdett érdeklődni sorsa iránt és attól kezdve azon volt, hogy a fiatal költő minél előbb megszabaduljon az ármádia kötelékeiből. Ő nem szerepel Petőfi verseiben, ellenben Kupis Vilmos, a hű bajtárs, aki keserves karlováci évében a leghűségesebb társa volt, két verset is kapott. K. . . Vilmoshoz címmel még 1842-ben írt róla verset, később pedig egy Katona bajtársnak című költeményét is neki szentelte Petőfi. Kupis Vilmos egyébként leszolgált a hat évet — ő eljutott a tengerre, sőt Itáliába is — leszerelése után éppen Petőfi, akkor már országosnevű poéta juttatta álláshoz egy uradalomban.

Petőfi katonaéletének egy másik érdekessége, hogy az a káplár, aki legkeményebben bánt vele s majdnem sírásója lett, az is felkereste 1847-ben, tisztelgett nála. S Petőfi szívesen fogadta, jeléül, hogy nem az embert gyűlöli az osztrák ármádiában, szenvedési színhelyén, hanem a rendszert.

Karlovac ez a fejlődő szép Kupa-parti város ily módon, jeltelesen és véletlenül Petőfivel kapcsolatban bekerült a magyar irodalomtörténetbe. Mint az a város, ahol nagy költőnk legközelebb volt a tengerhez, — ahová sohasem tudott eljutni. Mint az a város, ahol a költőfejedelem felvitte a közkatonaságig és nem tovább. S eljutott majdnem egy katonasírba.

A véletlen tragédiája ezt a várost még egyszer szerepelteti a magyar irodalom történetében. Karlovác előtt, Fiume felől jövet a gyorsvonaton lőtte magát föbe Péterfy Jenő a századvég nagy magyar esztétája és irodalomtörténésze, a klasszikus műveltségű hatalmas ígéret, a legjobb magyar Goethe-ismerő. Az ő tragédiája, egy magával meghasonlott lélek elmenekülése az életből, egészen véletlenül tette Karlovácot az események színhelyévé. A befutó vonatról holtan szedték le Péterfyt és az állomás közelében Hrnetić község temetőjébe hantolták el; csak egy év múlva szállították haza Budapestre.

1899 november 5-én történt a tragédia. Péterfy koporsójára annakidején a karlováci reálgimnázium leánynövendékei szórtak virágot...

Több mint százhusz éve annak, hogy Petőfi fizikai valóságában délszláv földön járt: szenvedésének különös évei voltak ezek, az osztrák szoldateszka emberirtó szörnyű gépezetében egy halványarcú legényke majdnem életével őrlődött fel. Nehéz lenne felmérni és kimutatni, hogy lelki prizmájában mennyi maradt meg az akkor látott tájakból, városokból, emberekből, kivéve azt az idézett néhány versét, amelyek maguk is egy költői indulást revellálnak csupán. A későbbi esztendők rohamosan izmosodó költőzsenije, Petőfi az események sodrában a szabadság gondolattal lesz szinonim fogalommá. Költői világhíre a délszláv tájakra is visszazálingózott egy Zmaj-Jovanovics, egy Jaksics Gyura s más költők lelkén keresztül — mindez azonban, sokáig csak irodalmi remineszcencia maradt. Egy olyan korszaknak kellett eljőnnie — mint Jugoszlávia népeinek szabadságharca — ahol Petőfi neve vérszínű ragyogással küldetésé válhatott, igazolva éppen a szabadság oszthatatlanságának tényét. S mert a magyar lélek Petőfi nevét a népszabadsággal azonosította — csoda hát, hogy azok a magyarok, akik a népfelszabadító hadjáratban az oszthatatlan népszabadságért szálltak síkra a szláv testvérek oldalán, Petőfi nevét írták zászlójukra?

Éppen tíz esztendeje, 1943-ban. Egy kis szlavoniai faluban sorakoztak fel Sztatinszki Drenovácon. Százan is alig voltak. A történelem kegyetlen igazsága, hogy 1943 augusztusában az egész világon ez az alig száz ember állt egyedül, a magyarok közül, fegyveres harc-

Majtényi: Petőfi délszláv földön

ban a fasiszta elnyomatás ellen! Pedig akkor már nyilvánvaló lehetett, hogy a nemzeteknek, népeknek teljes erejükkel kell, fegyverrel, foggal és körömmel ellene fordulni a rémnek! A történelem tudatos igazsága, hogy az alig száz ember éppen Petőfit véste szívébe és zászlójára.

S azóta Petőfi nem vendég ezen a földön. Ismeretlen sírhantjából ide is jutott, lelkén keresztül egy darab. A bolmáni hősök emlékműve éppen mint a szlatinszki-drenováci emlékmű, mindmegannyi örök Petőfi-szobor is egyidőben.

Majtényi Mihály

Sáfrány Imre

Cséplés

APELLÁTA AZ OLVASÓHOZ

„... meg akarta előzni az elemzés végső eredményét és a cél szentesíti az esz-
közt (ez esetben a módszert) jelszóval előre állást foglalt”¹ — amit írt az „*meg-
határozott érdekeknek alárendelt fejtegetés*”² — „a felvetett tárgykör egye-
dülű becsületes taglalásának” az olyan taglalást tartjuk³, amilyennek az övé
nem mondható⁴ — *síkraszállt a nemzeti romantika életre hívásáért*, azért,
hogy „*a nemzeti romantika emlőjén*” táplálkozzunk — ez „csak és kizárólag
hátrafelé tol bennünket”, ami „nem jelent semmi mást, mint a jugoszláv szo-
cialista egyetemességgel *szembehelyezni a magyar egyetemességet*” és ezúton
*„egy akolba terelni bennünket akár a Rákosi-féle kominformizmussal, akár a
Horthy- vagy Szálasi-féle fél-feudokapitalista és fasiszta, nyílas, nyugati
emigráns reakcióval*”, ilyen *célzattal* („Révai-ízűen”) elferdíti 1848 jellegét.⁵

A fenti állítások a Híd június-júliusi számában találhatók meg, Varga
László cikkében („1848 és mi”) és akinek módszerét Varga a jezsuitákéval
azonosítja, aki — Varga szerint — meghatározott érdekekből, nem becsületes
taglalással, a nemzeti romantikáért síkraszállva olyan fejtegetést írt, amely-
nek gondolatmenete a jugoszláviai magyarokat egy akolba terelné a Rákosi-
féle kominformizmussal és a Horthy-Szálasi-féle fasiszta reakcióval, — az
én vagyok, aki e sorokat írom és aki a Varga cikkéből kiemelt állításokban
és idézetekben aláhúztam⁶ azokat a részeket, amelyekre írójuk a fősúlyt he-
lyezte (nevem félreérthetetlen címezésként ott áll a Varga-cikk kezdetén).

Minden újabb hozzászólás vitatott kérdéseinkhez — így 1848—1849 pro-
blémájához is — pozitív mozzanatot jelent már akkor is, ha csak egy szem-
ernyivel előbbre juttat bennünket problémáink tisztázásához. Ebből a szem-
pontból Varga cikkének is megvan a maga értéke. Hogy mennyi, az majd a
vita további során mérődik le. — Egyáltalán nincs szándékomban válasz-
t írni minden hozzászólásra és részletekbemenően megállapítani mivel egye-
zem, mivel nem egyezem. Ez téves útra is terelné a vitát. Ha Varga írásával
foglalkozom, ezt se azzal a célkitűzéssel teszem, hogy a cikk egészét fölmér-
jem. Vannak azonban Varga cikkében olyan részek, beállítások, módszerek,
amelyek szerintem csak árthatnak vitánkban, hamis vágányra vethetik át az

¹ HÍD — 1953. június—július 454-ik oldal, alólról a harmadik bekezdés har-
madik mondata;

² 454-ik oldal utolsó előtti bekezdés második mondata;

³ 455-ik oldal, alólról a második bekezdés utolsó mondata;

⁴ hogy a felvetett tárgykör általam eszközölt taglalása nem felel meg az
egyedülű becsületes taglalás követelményeinek, az a 456-ik és 457-ik ol-
dalon felsorolt „néhány csekélységből” és annak megállapításából tűnik
ki, hogy én e „csekélyégeket” levagdaltam, a tárgykört csonkítottam;

⁵ minden idézett szó, mondatrész, vagy megállapítás a 460-ik oldal elején,
illetőleg utolsó bekezdéseiben található meg.

⁶ Írásom további részeiben is minden aláhúzás tőlem ered.

egész vitát, megnehezítik a dolgok tisztázását, sőt — összegegyeztetetetlenek demokratizmusunk alapelveivel. Csak ezekre a mozzanatokra szándékozom rámutatni, remélve, hogy ily módon is segíték a vitánktól távoltartani a személyeskedés és elvtelenség irányába kilengő mozzanatokot.

Kezembe se vettem volna a tollat, ha Varga cikkében nem fordultak volna elő azok a részletek, amelyeket jelen írásom elején idéztem. Sajnos, a dolgok látszata azt mutatja, hogy ami Varga cikkében, az ő törekvéseinek szempontjából a legfontosabb, amit tulajdonképpen ki akart mondani — az nem a vitatott problémákra vonatkozó mondataiban van, hanem azokban, amelyeket állítólagos hátsó szándékaimról összeszerkesztett. Fő mondanivalója, úgy látszik, éppen a kiválogatott idézetekben van. Végső célja: nyilatkozni, hogy velem nem egyezik és „megállapítani”, hogy engem nem az igazságkeresés szenvedélye mozgat, hanem „meghatározott érdekek” szolgálatában állok, hogy mindaz, amit Farkashoz intézett levelemben írtam, nem hosszú tépelődés és vívódás eredményeképpen kialakult őszinte véleményem, hanem „célzattal” megszerkesztett ferdítések, amelyek iránya a Horthy-Szálasi-Révai-ellenforradalom akla felé mutat. Varga nem annyira Farkas és Olajos egyéni véleményétől független, tárgyilagos igazságot keresi, hanem döntőbírónak lép fel és úgy akarja eldönteni a vitát, hogy csak egyikünknek van igaza és akinek — szerinte — nincs igaza az nemcsak, hogy tévedett, de hátsó (?) céljai is vannak, tehát elmarasztaló jelzőkkel illetendő.

Tényeken alapuló, főként Farkas cikkével meg az én levelemmel komolyan összevetett és a logikus gondolkodásnak megfelelő érvet azonban Varga nagyon keveset mondott arbiteri minőségében. Cikkében ezeken kívül közhelyeket sorol fel, sokat imputál, nyitott kapukat dönget, eltagadja egyes világosan megírt álláspontjaimat, ellentmondásokba esik, insznuál, minősít, mechanikus és nyakatekert elméletet állít fel a királykérdésről és egyebekről, vagy megkerüli, illetőleg elhallgatja a levelemben világosan megfogalmazott főkérdést, sőt más kérdéseket is.

Régi módszer az, hogy ha valaki a másik vitázó fél érvelésében sebezhető pontot nem talál, de mégis ellene akar állást foglalni, akkor belemagyaráz olyan támadható állításokat, törekvéseket stb. amiket vitaellenfele soha le nem írt és nem is mondott. Ezt teszi Varga is. Mert hát abban a kérdésben: hogyan kezeljük 1848-at mai politikai életünkben — Farkas, ugyebár — megírta a maga ismert, végletekbe menő véleményét. Ha én levelemben azt írtam, hogy szerintem nem ez az álláspont a nekünk legmegfelelőbb, abból még nem következik, hogy az ellenkező véglet híve vagyok. Két szélsőséges véglet között az átmenetek egész skálája van és az egyik véglet tagadása nem vezet automatikusan a másik végletbe. Ha valami nem fekete, abból még nem következik, hogy az okvetlen fehér, lehet az kék is, zöld is, vagy éppen — piros. És most, mutassa meg Varga (amit cikkében elmulasztott) hol, mely mondataimmal, mely szavaimmal állítottam a következő, általa nekem felrótt és valóban csak a sovíniszta reakció érdekeinek megfelelő dolgokat: 1. nem volt 1919, nem volt Jugoszlávia népeinek forradalma, hallgassuk el a nálunk megvalósult agrárreformot, mai valóságunkat és *mindettől függetlenül* meséljünk az 1848-ban kismimizett magyar zsellér unokájának a magyar paraszt hősiességéről a szabadságharc folyamán;⁷ — 2. a jugoszlá-

⁷ A 457-ik oldal alulról számított harmadik és második bekezdésében támadja Varga az ilyen, a sorok között nekem is tulajdonított beállítottságot.

viai magyarság zárkózzon el, rágódjon a száz esztendővel ezelőtti dicső napokon;⁸ — 3. csak 1848 példáján lehet a magyar dolgozóiban tudatosítani a népek összefogásának szükségességét;⁹ — 4. legyenek embereink a tradíciók vak eszközei, vessék alá magukat szolgáló módon a tradícióknak, a tömegeket kizárólag a tradíciókon lehet a mai problémák megoldására mozgósítani;¹⁰ — 5. a márciusi ünnepek azok, amelyeken a népek testvéri összefogását a legjobban ápolhatjuk;¹¹ — 6. Petőfi forradalmi költészete a marxizmus forrása;¹² — 7. nálunk nem valósultak meg a szocialista erők célkitűzései, nem konkrét valóság a jugoszláviai magyarok szabadsága és egyenlősége és ezért van szükség a haladó nemzeti romantika ápolására;¹³ — 8. erőszakoljuk 1848 megünneplését, „nagy port” verjünk fel vele.¹⁴ — Itt van számszerű nyolc állítás, amelynek az én cikkemben nyoma sincsen. Konstrukciók ezek, amelyeket Varga hozzátoldott véleményemhez, hogy ily módon egész más értelmet adjon nekik — tehát imputált.

Feltételezhetem, hogy tudatos szándékkal. Ugyanis amikor cikkének kéziratát a Híd szerkesztőbizottságának tagjaként megkaptam, a margójára írtam minden megjegyzésemet, azonkívül féléjszakán át folytatott beszélgetésünkben előszóval is rámutattam külön-külön minden imputációjára. Be is látta, hogy valóban beleerőltetett írásomba olyat is, ami nincs benne, vissza is vette a kéziratot, hogy kijavítsa — de mégis meghagyott minden belemagyarázást.¹⁵ Más céllal-e mint avégett, hogy mindenáron támadjon.

⁸ 457-ik oldal utolsó sorai;

⁹ 458-ik oldal második bekezdés;

¹⁰ 458-ik oldal negyedik bekezdés;

¹¹ 458-ik oldal utolsó bekezdés, harmadik mondat;

¹² 459-ik oldal alulról a harmadik bekezdés;

¹³ 459-ik oldal utolsó sorai és a 460-ik oldal kezdete;

¹⁴ 460-ik oldal alulról a harmadik bekezdés utolsó mondata, illetőleg az utolsó bekezdés.

¹⁵ Az egyik kérdést például így tárgyaltuk:

Én: Hol írtam, vagy állítottam, hogy Petőfi forradalmi verseit a marxizmus forrásaként kellene a kommunisták elé állítani?

Ő: Hát nem azt írtad, hogy téged Petőfi versei formáltak forradalmárrá és szabadságszeretővé?

Én: De azt. Viszont hol van itt szó a marxizmusról?

Ő: Forradalmiság és marxizmus — e kettő egy és ugyanaz.

Én: Nem ugyanaz. Voltak-e a történelemben forradalmárok már Marx előtt is?

Ő: Voltak.

Én: Marxisták voltak?

Ő: Nem.

Én: Petőfi forradalmár volt?

Ő: Az volt.

Én: Marxista volt?

Ő: Nem.

Én: Nevelődhettem-e tehát forradalmárrá többek között Petőfi versein?

Ő: Igen, nevelődhattél.

Én: De ha ezt leírtam, állítottam-e ezzel azt is, hogy Petőfi versei a marxizmus forrásai?

Ő: Nem állítottad.

Nagy meglepetésemre azonban Varga a cikkben továbbra is megmaradt első állítása mellett. Nesze neked, logika!

Ugyanezen törekvés vezethette akkor is, amikor arról írt, hogy: a) a Bathányi-kormány üldözőbe vette a baloldalt;¹⁶ — b) rossz politikát folytatott a nemzetiségekkel szemben, leigázó szándékai is voltak;¹⁷ — c) „nyiltan” megmondja (t. i. Varga), hogy „volt 1919 is, sőt nem utolsó sorban Jugoszlávia népeinek népi forradalma;¹⁸ — d) a JKP „nemzetiségi politikája” túlnőtte a polgári kultúraautonómia jelszavát;¹⁹ — e) „itt van jelenlegi konkrét szocialista valóságunk, amelyben „a népjogok 48-as jelszavai is messze mögöttünk maradtak²⁰ — vagy amikor majd két oldalon át²¹ arról oktat ki, hogy a nemzeti egység 1848-ban nem volt valami gyönyörűséges (mintha én állítottam volna az ellenkezőjét) olyan gyökeressé sem tudott válni a forradalom, hogy a baloldaliak túlsúlyba jutottak volna benne, ezáltal tömegalapját gyengítette; egyszóval — hibái, fogyatékoságai is voltak 48-nak. — Csakis az igazságérzet szünetelésében írhatta le Varga e dolgokat olyan beállításba helyezve, mintha én mindezt tagadnám, mintha nem lennének benne Farkasnak írt levelemben az „a.”-től „e.”-ig felsoroltak közvetlen megfogalmazásban is, a többi pedig általánosabban bedolgozva legalább annyira, hogy így is látható, mennyire nincs szándékomban belőlük semmit se letagadni se elkendőzni. Itt hát kettős munkát végzett Varga: egyrészt újból megtanított arra, amit már régen tudok, másrészt nekem tulajdonította, hogy tagadom mindazt, amit írásomban pozitívan állítottam.

Varga azt állítja, hogy én figyelmen kívül hagytam „azokat a mennyiségi és minőségi változásokat, amelyek egy hosszú évszázad (de különösen a közelmúlt) eredményei”.²² Csakhogy közvetlen ezután egy mondatomat idézi, amelyben én a *szocializmusért* folytatott mai harcunkról beszélek és ezzel maga odatette állításának cáfolatát is. (Idézzem-e ezen kívül mindazokat a mondataimat, amelyekből a Varga állításának éppen az ellenkezője tűnik ki?)

Érdeklődéssel vártam, talállok-e a Varga-írásban valamit 1804, vagy Ilinden vitathatatlanul sokban hasonlatos kérdéséről. De hiába, ezekről semmit nem írt. És még egész sor más kérdésemre sem tért ki, pedig ha már a Farkas várva-várt válasza híján az ő cikke érkezett be, igazán kitérhetett volna a többi kérdésre is, amelyet Farkashoz intéztem.

Varga kimondja: „meglehetősen világos álláspontunk van a magyar szabadságharc és forradalom jellegéről”, de nem írta le legalább főbb vonásaiban, miben áll ez az álláspont, az értékelés, „amelyben marxista történe-szeink, de közéleti munkásaink véleménye is megegyezik”.²³ Pedig, szerintem, elsősorban is éppen ettől az értékeléstől függ minden más idevonatkozó kérdés. Jelen vitánk alapvető kérdését hírül se abban látom, hogy ünnepeljük-e vagy se 1848-at, ha Varga úgy is állítja be a dolgokat, mintha ez lenne írá-

¹⁶ 456-ik oldal hatodik bekezdés;

¹⁷ 456-ik oldal alulról a második bekezdés;

¹⁸ 457-ik oldal alulról a harmadik bekezdés;

¹⁹ 459-ik oldal kezdete;

²⁰ 459-ik oldal második és harmadik bekezdés;

²¹ 456-ik és 457-ik oldal;

²² 459-ik oldal negyedik bekezdés;

²³ 454-ik oldal első bekezdés utolsó mondata és 455-ik oldal negyedik bekezdése;

som központi kérdése. Tévedés az, hogy a nemzeti romantika életrehívásáért történt sikraszállás, vagy az ünneplés „erőszakolása” melletti vélemény követhetethető ki írásom bármelyik mondatából vagy a sorok közül. Varga súlyosan félremagyaráz. Ügylátszik nem olvasta el azt a mondatot, amelyben azt írtam, hogy az ünneplés kérdése eltörpül 1848/49 értékelésének problémája mellett. Meghatározni a száz évvel ezelőtti események lényegét, fölmérni a bennük megnyilatkozott erőket, törekvéseket, kiértékelni eredményeiket — ez itt a tisztázni való főkérdés és biztos, hogy megindult vitánkban ezzel kell legtöbbet foglalkoznunk. De Varga, sajnos, megkerülte az egész tárgykör kulcskérdését. Arra vetek, hogy azért siklott el fölötte, mert ebben az ő véleménye az enyémmel egyezik. Ha cikkébe beírta volna ezt az értékelést, az olvasó könnyebben rájöhetett volna, hogy az egész vita legfontosabb kérdésében Varga éppen Farkassal nem egyezik. Nohogy ki is tűnt ez részben abból, amit Varga a szabadságharc kérdéséről írt, mert bármennyire is engem bírált, tulajdonképpen nekem adott igazat.²⁴ Ebből az következik, hogy Varga nem a különböző nézetek közt kereste alapos vizsgálódással a helyes igazodást, hanem egyszerűen a két vitaközö személye között akart választani és ő Farkas mellé állt. Nekem felrója azt is, amit nem mondtam, de Farkas cikkére alig talál egy-két bíráló szót, s azt is legalább ugyanannyi mentegető szóval takarja, holott vannak kérdések, amelyekről engem hosszan leckéztet, de amelyekben Farkas még a Varga szemével nézve is jóval nagyobb, vagy legalább is engemet megelőzve tévedett. (Például a problémák sorrendjének kérdése.) De mit törődik Varga a tárgyalgossággal? — Neki az a fő, hogy ellenem foglalt állást, azaz Farkas mellett.

Nem fárasztom tovább az olvasót döntőbírói részletek és vonatkozások elemzésével Varga szövegében. Hisz mi is marad belőle, ha csak az arbiteri imputációkat levonjuk. És mi marad az írásom felett, illetőleg felettem kimondott ítéletből? Írása még jobban megerősíti nyílt levelemben kifejtett nézeteimet, mert egy tétem ellen se tudott komoly érveket találni, ha pedig vannak érvei, azokkal éppen az én állításaimat támasztotta alá. A Varga-cikk után is főntartom mindazt, amit megírtam, most se találok levelemben semmi visszavonnivalót és ha ezután se akadnak Varga „ellenérveinél” jobbak, akkor a jövőben is csak a magam munkájával tudok javítani nézeteimen. De úgy vélem, hogy az inkább hozzáadás, mint visszavonás lesz és főleg kibővítése, szabatosabb megfogalmazása és mélyebbrenyúló elemzése a tárgyalat kérdéseknek. Nem hökkenek vissza a további munkától, ha Varga azt is írta, — de nem bizonyította be — hogy az én módszerem se nem tudományos, se nem marxista.²⁵

Legfeljebb arról lehet szó, hogy Farkas egyéni véleményébe nem tartozik éppen minden abból, amit tévedésből neki tulajdonítottam, viszont magának vall véleményeket, amelyeket — szintén tévedésből — elvitattam tőle. De ezeknek a személyi vonatkozásoknak a tisztázásához Farkas véleménynyilvánítására lenne szükség. Másrészt a tárgyi igazság igazság marad, függetlenül attól, hogy ki azonosítja, vagy nem azonosítja vele a maga nézeteit.

Erős meggyőződése, hogy egyrészt, 1848, másrészt 1941—1945, meg 1948, meg ez a mi valóságunk és további harcunk nem zárják ki egymást. mint

²⁴ 455-ik oldal négy alsó bekezdése és a 456-ik oldal kezdete;

²⁵ 454-ik oldal, alulról az ötödik bekezdés.

a tűz meg a víz. Nem lehet az, hogy aki szocializmust akar, annak tagadnia kelljen negyvennyolc tradíciójának minden értékét, és az sem, hogy aki negyvennyolcban progresszív elemeket is lát, illetőleg helyét látja a kritikai megemlékezésnek róluk, az hátat fordított mai szocializmusunknak.

Másik hangsúlyozott meggyőződése szerint nem szabadna előfordulnia annak, hogy amikor e kérdéstről vitatkozunk és a vitában különféle nézetű, de népünk és országunk előrehaladását akaró emberek szocialista álláspontokból felszólalnak, akkor bárki is a magas dialektika legnehezebb csomóit is könnyedén kezelő tudor pózába lépjen, a politikai irányvonal nagymesterének állítsa be magát, szövegét marxista terminusokkal fémjelezze és ilyen pozíciókból, de érvek és bizonyítékok nélkül jezsuita-módszerűnek, meghatározott (?) érdekek hordozójának, kétes célzatúnak, stb. stb. nyilvánítson és megbélyegezzen igyekezzen bárkit is, aki nem úgy tűszent, mint ő. Az ilyen-fajta reagálás régen elvesztette lába alól a talajt, mert nagyon is sok már nálunk az olyan ember, aki nem hisz és nem is fogad el akármit, csak azért, mert ennek vagy annak hívják azt, aki mondta.

Varga azzal vádol, hogy figyelembe se veszem a változásokat, amelyek egy hosszú évszázad eredményei. Ajánlom neki, vegye ő figyelembe és komolyan számoljon azokkal a minőségi változásokkal, amelyek a mi társadalmi életünkben az utóbbi két-három év folyamán végbementek és nap mint nap tovább fejlődnek, akkor majd ő is eldobja a bélyegsütő vasat, meg az idejétmúlt kliséket és problémáink komolyságához, forradalmi harcunk nagyszerűségéhez, a szocialista emberszeretethez és a demokráciához méltó tollat vesz a kezébe, ha hasonló vitákhoz hozzászól. De ajánlom ezt mindazoknak, akik még hozzá-hozzányúlnak ahhoz a módszerhez, amelyet Varga használt ebben az írásában. Végleg el kell tűnnie a megbélyegző módszernek vitáinkból, ha valóban becsüljük egymás személyét és tiszteletben tartjuk minden jószándékú hozzászóló emberi méltóságát.

Ismétlem, látok más, egészen pozitív vonatkozásokat is Varga írásában. Csak a negatívakra mutattam rá konkrétan is éppen azért, mert az ilyen negatívumok folytán könnyen annál az egészen mellékes kérdéskörnek rekedne meg vitánk, hogy személy szerint kik azok, akiknek igazuk van, kiknek nincs igazuk, csoportokra szakadnánk és a helyes igazodást soha meg nem talál-nánk. Figyelmeztető táblát akartam állítani: *erre ne menjünk!* Jöjjenek az olyan hozzászólások, amelyekben írjuk nem arra a kérdésre válaszol, hogy kinek ad és kinek nem ad igazat, hanem azt írja meg, amit az alapvető kérdésekről gondol, ami hozzáadnivalója van a fő problémák tisztázásához a történelmi és politikai igazság megfogalmazásához, tekintet nélkül arra, hogy mondanivalója kinek a véleményével egyezik, vagy nem egyezik.

Olajos Mihály

Megjegyzés:

Nem kellemes dolog a sok lábjegyzet nyomán bogarászni, de ha már azt kell kimutatni, hogy írásában ki mit mondott, kinek milyen a módszere, stb. akkor nélkülözhetetlen az egészen konkrét rámutatás, az alapos szövegelemzés, tehát a sok lábjegyzet. Szöveg fölé emelkedni és attól független megállapításokat eszközölni, annyit jelentene, mint önkényesen festeni bárkinek a szövegét ilyenre vagy olyanra — attól függően, hogy milyen minősítést szeretnénk kimondani az írásról és írójáról.

M É G E G Y S Z E R 1 8 4 8 - R Ó L

Szerintem az 1848 körüli vitának az a konkrét eredménye, hogy rájöttünk: vannak még tisztázatlan kérdések az 1848-as magyar szabadságharc körül. És ezeket a tisztázatlan kérdéseket éppen nekünk kell megoldanunk. 1848 értékelésére ugyanis nem csak a különböző reakciós rendszerek és csoportok kisajátítása és értékelése — és nem is csak a reakcióssá vált nemzeti romantika — nyomta rá bélyegét, hanem ez a kérdés szinte gyűjtőpontja lett a magyar marxista kutatómunka minden gyengeségének is. 1848 értékelése nemcsak a Szabó Ervin féle „szindikalizmus”, vagy más irányok pozitív és negatív oldalait tükrözte vissza, hanem azt is, hogy a magyar kommunista pártot frakcióharcok forgácsolták szét, sohasem tudott komoly tömegbázist teremteni, gyökeret verni — tehát mindazokat a hibákat, amelyek később odavezettek, hogy ez a párt eszközzé vált Moszkva kezében. Innen Révai gyakori ellentmondása és innen az a törekvés, hogy 1848-at kisajátítsák, hogy a hiányzó tömegbázist 1848, Kossuth és Petőfi révén szerezzék meg. Jöttünk aztán mi. Egy darabig minden rendben volt. Nem volt szükségünk arra, hogy gondolkozzunk — azt hittük, előttünk minden kérdést megoldottak már. Lassan azonban egymás után megdőlték a régi korlátok. Egyszerre rájöttünk, hogy 1848 kérdése is bonyolultabb és még korántsem oldottuk meg. Hiba volt, hogy az eddigi vita az ünnepljük, vagy ne ünnepljük kérdése körül folyt. Szerintem először ezt a kérdést elvileg kell tisztázni, az újraértékelést kell elvégezni, mert maga az ünneplés az már féligmeddig gyakorlati kérdés, amely szélesebb vitát kíván és azt, hogy először magunkban tisztázzuk a kérdést.

Van ennek a vitának még egy eredménye: megmutatta, hogy még mindig vannak hibák szellemi életünkben. Mindenütt hangzottak el kifogások Farkas cikke ellen és mégis Olajosnak kellett jönnie, hogy ezeket a kifogásokat nyíltan is megmondja. Miért? Nem azért, mintha nem lett volna hozzászólás, hisz magam is írtam egy választ. A hiba ott van, hogy a szerkesztőseink még mindig kissé mereven fogják fel a dolgokat. No, de, térjünk 1848-ra.

I.

Farkas esetében az volt a főhiba, hogy túlzottan leegyszerűsítette 1848 kérdését. A legelső komoly hibát ott követte el, amikor ennyire leegyszerűsítette 1848 osztályalapját: „Az 1848-as magyar forradalomra úgy kell tekintenünk, ami az valóban volt: a középnemesség osztályharca a főnemesség ellen.”

Ez nemcsak a dolgok leegyszerűsítése. Mögötte más is van. Legelőször az osztály és osztályharc fogalmának tisztázatlansága. Bármennyire közeledik is a kis és középnemesség a jobbágyhoz, mégis a két osztály között minőségi különbség van. A főnemesség és köznemesség viszont ugyanaz az osztály, tehát közöttük a különbség csak mennyiségi. Nem is ez a főhiba. Volt a magyar hivatalos történelemírásnak egy évtizedek által megszentelt hazugsága.

Azt hirdette, hogy a magyar nemesség nagylelkűen lemondott kiváltságairól és felemelte magához a népet. Ez a hazugság „marxista” nyelvre fordítva még eltúlozva jelentkezik: a nemesség nemcsak nagylelkűen lemondott kiváltságairól, de még ki is harcolta, osztályharcot folytatott azért, hogy lemondhasson. Olajos nem foglalkozott 1848 osztályalapjának megítélésében elkövetett alapvető hibával. Így a legellentmondásosabb helyzet jött létre. Mi marxisták mindannyian az ábécével együtt tanultuk, hogy az emberiség történelmében a legfontosabb, a legdöntőbb dolgok az osztályharcok. Hogy a haladás érdekében vívott osztályharc — folytassák azt bár rabszolgatartók a törzsi nemesség ellen —, mindig többet jelent, mint akár hétszer egészséges nemzeti harc is; hogy a nemzeti harc lehet reakciós is, minden nemzeti harcnak igazán pozitív vonása épp a benne rejlő osztályharc. És mégis akadt valaki, aki a fenti hiba elhallgatásával ténylegesen azt kezdte bizonyítani, hogy 1848 több megbecsülést érdemel, mert nemcsak osztályharc volt, hanem nemzeti harc is.

Természetesen ezt nem lehet egyszerűen Farkas és Olajos tévedésével elintézni. Mégcsak azzal sem: „Nándor, te nem a történelmi tényekből, hanem a napi politika néhány részben helyénvaló, részben véleményed szerint helyes jelszavából indultál ki s az általad vélt szükségletek szerint beskatulyáztad a multat.” Vagy hogy Olajos „engedményt tett a magyar sovinizmusnak”. Ez a kérdés a legbonyolultabb kérdés. Nemcsak a dzsentri és polgári történelemírás meghamisításai, de Révai ellentmondásai is itt érezhetők legjobban. Amikor Szabó Ervinnel vitatkozik és Marxot akarja igazolni, akkor többé-kevésbé helyesen értékelt Kossuthot, amikor viszont a tömegbázist akarja megszerezni, akkor zászlóként lebegteti. Amikor helyesen értékeli, akkor látja, hogy a középnemességet rákényszerítették arra, amit tett; máskor viszont azt állítja, hogy ez a réteg polgári funkciókat vett fel.

1848 osztályalapját nem lehet a megszokott fogalmak felhasználásával megítélni. Marx egyszer azt mondta: „Az olaszoknak, lengyeleknek, magyaroknak a kellő világossággal meg fogom mondani, hogy modern kérdésekben be kell fogni a szájukat.” Igen, ez az ország egy sok tekintetben más világ volt, mint az, amit az egyik chartista vezér „félbarbár” világnak írt; olyan világ, melyre nem lehet egyszerűen ráhúzni a nyugati fogalmakat, nem lehet mehanikusan alkalmazni az olyan Nyugaton kialakult fogalmakat, mint forradalmár, forradalom, plebejus stb., vagy legalább is számolni kell azzal, hogy ezek a fogalmak új tartalommal telítődnek meg, minőségileg mást jelentenek. Természetesen ezeket a kérdéseket nem lehet itt teljes egészükben tisztázni, csak néhány mozzanatot vetnénk fel.

Tény, hogy a feudális osztályviszonyok közé behatol a kapitalista pénzgazdaság. Megindul a rétegeződés a jobbagyságban. Jelentkeznek emberek, akik pénzért váltják meg a robotot, és mások, akik ezért a pénzért robotolnak. Másrészről a nemesség többé-kevésbé piacra termelővé lesz. Nő a gabonakivitel. A legelölkülönítések mögött a gyapjúkivitel lehetősége rejlik. Jelentkeznek a manufaktúrák. Báró Vay már 1789-ben üzembehelyezi az első gépüzemű gyapotfonó gyárat. 1848 kérdésének ez a része a legjobban ki van értékelve és erre jó anyagot találhatunk mindenütt. Annál kevesebben látták, hogy ilyen körülmények között a nemesség magatartása és hangulata jóval bonyolultabb tényezők hatására alakult ki. A pénzgazdaság ugyanis nemcsak a feudalista gazdaságot rombolja és annak minden gyengeségét mutatja meg, — a robot elégtelenné lesz, jelentkeznek zsellérek, akik el akarják adni munkaerejüket és jelentkeznek nemesek, akiknek szükségük van

bérmunkára és a zsellérek mégsem nyernek alkalmaztatást, a feudális köftötség gátat jelent, és főleg: a manufaktúra és a gyárak fejlődésével, a kapitalista piac törvényei alapján, a primitív mezőgazdaság mind nehezebb helyzetbe jut. A feudalista gazdaságnak ez a belső bomlása megéri az átalakulás szükségességének felismerését. Ez a felismerés tiszta formában azonban inkább csak a főnemességnél, Széchenyinnél jelentkezik, mert ez az osztály versenyképesebb, több eséllyel néz a pénzgazdaság fejlődése felé. A köznemesség hangulatának kialakulásában már jó adag kapitalizmus-ellenesség is rejlik. Arany ennek a rétegnek hangulatát kifejezve, és az ország helyzetét ostorozva, így ír: „Boldog egy nép, aki lakja, Árnyékon a legyet csapja. Búzájától mikor terem, Dohossá lesz minden verem. És mind magának kell megenni; Mert nem tudja hova tenni. Ha pedig nem termett elég, Eladhatja mind vagy felét: Bezzeg akkor van vevője, És jó hasznot kaphat belőle.” Micsoda ez, ha nem az ártermelés, a piacra termelés következményei ellen való fordulás? A pénzgazdaság fejlődése következtében válságba jutott feudalista társadalmi rendszer terhét ugyanis a köznemesség még fokozottabban érzi. Ezenfelül, hogy ezek a terhek még fokozottabbá váljanak, a köznemesség az ártermelésben jelentkező versenyben lemarad a főnemesség mögött. A fenti tényező hatására megindul a köznemesség elszegényedése. A haladó gondolkodású főnemesek csak azt látják, mennyivel több hasznuk lenne a feudális korlátok elsöprésével. A köznemesség már azt is látja, mennyi kára van, milyen csapást jelent rá a pénzgazdaság. Így aztán a köznemesség magatartása bonyolult tényezők hatására alakult ki. Ebben a magatartásban nemcsak feudalizmus-ellenesség van, de félelem, idegenkedés a pénzgazdaságtól, és az alsóbb rétegekben ragaszkodás az adómentességhez, mint utolsó támaszhoz éppen a pénzgazdaság által létrehozott versenyben. Ennek a sok tényezőnek az eredője lesz az Ausztria elleni harc. Ez az osztály kutatja helyzetének okait. Nem tudja azonban a közvetlen gazdasági okokat felismerni, és ezért a legszemmeláthatóbb és legnyilvánvalóbb okot — az osztrák vámpolitikát teszi felelőssé egész helyzetéért. Az osztrák vám ugyanis nemcsak a magyar ipar fejlődését gátolja, hanem amikor Ausztriában jó termés van, akkor gátolja a magyar búza bevitelét, amikor pedig Ausztriában rossz termés van, akkor igyekszik minél többet bevinni. Tehát az Arany által vázolt tényezők hatását az osztrák vámpolitika csak fokozza. Ezért lép fel aztán a köznemesség az önálló vámterület követelésével. Ezen a téren nemzeti egység is alakult ki — a fejlődésnek induló polgárság piacot akar, a köznemesség számára viszont az önálló vámterület utolsó reményt jelent arra, hogy a vámpolitika kézbekaparintásával le tudja győzni azokat a nehézségeket, amelyeket nemcsak a feudális gazdaság válsága, de a pénzgazdaság fejlődése is felvet. A köznemesség tehát mint kétszeresen halálraítélt réteg egész elégedetlenségével a közvetlen ok és helyzete egyetlen előidézőjének tekintett osztrák politika ellen fordult. Az Ausztria-ellenes harc ezért lesz olyan heves ennél a rétegnél. Ez a harc tulajdonképpen az utolsó szalmaszálát jelenti megingott helyzetének megvédésében. Így kerül a köznemesség az osztrákellenes tábor élére. A polgársággal, amint láttuk, könnyen létrejön a nemzeti egység. Most még felmerül a kérdés, hogy kerül ide a jobbagység?

A köznemesség tehát nem készült forradalmi osztálynak. Nem is volt ki ellen kiharcolnia a feudalizmus megdöntését, hisz tulajdonképpen ő maga volt a feudalizmus uralkodó osztálya. Hogy a köznemesség nem is képes leszámolni a feudalizmussal, azt ennek a rétegnek legjobbjai is látták. Eötvös például azt írta: „Ha meggondoljuk, miként az utasítások által minden elv

elfogadása olyan tömegtől függ... melynek legnagyobb érdeke az, hogy az adómentesség fenntartassék, nem bámulhatjuk, hogy a közös teherviselés eddig törvényekben kimondva nincs." Ennek ellenére a jobbágyfelszabadítás mégis megtörtént. És épp az a szabadságharc hajtotta végre, amelynek élén ez a köznemesség áll. Itt a nehézség. Sokkal könnyebb polgári funkciókról és arról beszélni, hogy a köznemesség átvette a polgárság szerepét, mint elemezni ezt a tényleges helyzetet. Legelőször tisztáznunk kell, hogy a jobbágy-ság megszüntetése még nem polgári forradalom, mint ahogy nem volt polgári forradalom az sem, amikor az orosz cár rendelettel megszüntette a jobbágy-ságot. Itt is a döntő kérdés: ki ki ellen harcolt és ki ellen harcolja ki. Ha ebből a szempontból nézzük, akkor, mint már mondtuk, a köznemességnek nem kiharcolnia kellett a jobbágy-ság felszabadítását, hanem le kellett mondania jogairól. Természetes, hogy ezt nem önként, nem nagylelkűség-ből tette és még kevésbé harcolta ki. Erre rákényszerítették. Amint láttuk a köznemességnek szüksége van nemzeti harcra és annak élére állt. Az akkori társadalmi helyzet mellett viszont már ezt a harcot nem lehet jobbágy-ság nélkül folytatni. A lengyel és galíciai példa megmutatta a nemességnek, hogy a jobbágyokat a bécsi udvar ellenük használhatja fel, ha nem számolnak a jobbágyok követelései-vel. Ekkor jelentkeznek a reformkövetelések. Hogy ezeken a reformokon túlmennek, az már nem a közép-nemesség érde-me. Ebbe már belekényszerítik. Méghozzá nem is annyira március 15-e, ha-nem inkább az, hogy ez a március 15-e tényleges és komoly európai forra-dalmi megmozdulások után jött. Ezekhez a forradalmakhoz viszonyítva maga március 15-e meglehetősen békés dolog. Tényleges forradalmár csak Petőfi és néhány társa. Maga a tömeg szintén elég zavaros tényezők hatása alatt áll. Olyan tényezők hatása alatt, amelynek eredője szintén nemzeti jellegű. (A nemzeti jelleg tehát itt is inkább gyengesség, mint erő.) Súlyát azonban az igazi nagy európai forradalmak adták meg és így minden gyengesége mel-lett is elég volt a köznemesség megfélemlítésére. A másik tényező, ami kény-szerítő hatással volt a köznemességre, a később jelentkező elégedetlenség. Tehát az osztályharc, akármilyen fejletlen formában is, a köznemesség el-len folyik. Így aztán, mivel a köznemesség a nemzeti harc élén áll, de az osztályharc mégis ellene folyik, minden törekvése az, hogy ezt az ellene fo-lyó osztályharcot minél jobban leszorítja. Itt ismét nemzeti egység jön létre a polgársággal. A polgárság még gyenge osztályharcra, a nemesség pedig tud-ja, hogy a harc csak ellene folyhat. Innen ered az, hogy a köznemesség fő-törekvése a rend és a nyugalom helyreállítása. Ezért történik meg például az a jellemző eset, hogy amikor a pesti nép megöli Lamberget, csak Petőfi írja: „Hatalmas kezdés lenni végre nép”. A polgárság viszont megijed, be-zárják az üzleteket, a főképp polgári rétegből toborzott nemzetőrséget ké-szültségi állapotba helyezik, a Károlyi kaszárnya udvarán ágyúkat állítanak fel, a jórészt köznemesi képviselők-ből álló parlament pedig ünnepélyesen bo-csánatot kér a királytól. Egészében tehát: az 1848-as forradalom szubjektív vezetőerői mindent megtettek a forradalom objektív folyamatának gátolására.

Valahogy így kell néznünk ezt az egész 1848-at. Tisztában kell lennünk azzal, hogy halálraítélt, kétségbeesett osztállyal van dolgunk, és így ez a kétségbeesés az osztály vezetőiben olyan tipikusan jelentkezhet, hogy azok valósággal forradalmi energiát nyerhetnek. Azért bírálni őket, mert megma-radtak nemesnek, annyi, mint bírálni ezt a lendületet. A lendület és a meg-alkuvás az egy, egy ember, egy osztály, ugyanaz a forrás. Nem forradalom ellenforradalmi elemekkel, hanem így egészében volt az, ami. Kossuth sze-

repét is így kell nézni. Nagy emberi energiák lappangtak benne és jutottak kifejezésre. Ezt a hatalmas tevékenységét nem lehet például azzal elsikkasztani, hogy a kompromisszum embere volt — pedig ténylegesen az volt és egész tevékenysége a kompromisszumok sorozatából állott. Kossuthot a kompromisszumokért bírálni tehát annyit jelent, mint bírálni azért, mert a szabadságharcban végig kitartott. Mert mit is jelentettek ezek a kompromisszumok? Azt jelentették, hogy az objektív folyamat a köznemesség ellen irányul; a köznemesség mégis meg akar maradni vezetőrétegnek. Az osztály vezetőinek tehát nem marad más hátra, mint állandóan kompromisszumokkal közvetíteni a vezető réteg és a tömegek között. Ezek a kompromisszumok tehát az adott körülmények között a harc folytatásának előfeltételei voltak. Az, hogy ez a réteg a köznemesség volt, nem hatalmaz fel bennünket semmire. Csak ebből kiindulva nem lehet ítéletet mondanunk, de nem is szabad idealizálnunk — objektívan kell felmérni a dolgokat. Nem szabad azt hangoztatnunk, mint például Révai tette, hogy ez a nemzeti egység szükségszerű volt és hogy mindenáron fenn kellett tartani. (Lásd például Marxizmus, népiesség, magyarság című könyvének 195. oldalát, ahol megdicséri Petőfit, amiért nem igyekezett felborítani ezt a nemzeti egységet.) Ez a nemzeti egység nem feltétlenül szükséges, hanem gyengeség. Annak jele, hogy nem volt erő, amely felborította volna ezt az egységet. S ez az egység végső fokon a forradalom bukását eredményezte. A köztársaság kikiáltása például már azt jelentette, hogy ez a középnemesség minél előbb be akarja fejezni az egész harcot. (Nem véletlen, hogy a köztársaság kikiáltását Petőfi nem üdvözölte, és Arany üdvözölte.) Ettől kezdve a harcot már csak a tehetetlenség ereje viszi tovább. A köznemesség már nem akar semmit. Az eddigi folyamatba is csak belekényszerítették, — amit ő tulajdonképpen akart, az nem 1848 volt, hanem 1867.

Mindennek ellenére nekünk magyar marxistáknak nem kell szégyenkezünk 1848 miatt. Sőt büszkéek lehetünk rá, anélkül, hogy a nemzeti misztikától kellene félni. Számolnunk kell 1848 európai jelentőségével. Azt már látuk, hogy március 15-e súlyát ezek a forradalmak adták meg. A forradalmak utójátéka is csak azért lett, mert előbb le kellett győzni a többi forradalmat. Mit jelentett tehát ez a szabadságharc európai szempontból? Jelentette a harcot az európai reakció két bástyája, Ausztria és Oroszország ellen. És jelentette a leverett forradalmak legjobbjainak utolsó reménysugarát és büszkeségét. Végül Marx és Engels számára jelentette az új forradalmi hullám reményét.

Marx és Engels tévedhettek és tévedtek is. A magyar 1848 kérdésében különösen fennállt a tévedés veszélye. Marx egyszer azt írta, hogy nem érti Szemere együttműködését a francia császársággal és hozzátette: „Még kevésbé értem legutolsó nyilatkozatát az osztrák alkotmányról”. Bizony sokmindent nem értettek és nem érthettek. Ez egy idegen „félbarbári” világ volt. De nem lehet elfelejteni, hogy Engels bírálta is ezt a forradalmat és amikor nagyraértékelte, akkor épp európai jelentőségénél fogva igaza is volt.

Van még egy dolog, amiért nyugodtan büszkéek lehetünk 1848-ra. Marx azt írta: „Elsőízben az 1848-as forradalmi mozgalomban, elsőízben 1793 óta meri szembeszegezni egy nemzet, melyet körülzárt az ellenforradalmi túlerő, a gyáva ellenforradalmi dühvel a forradalom szenvedélye a fehér terrorral a vörös terrort. Hosszú idő óta elsőízben akadunk egy valóban forradalmi jellemre, egy férfire, aki népe nevében fel meri venni a kétségbeesett harc kesztyűjét, aki nemzete számára Danton és Carnot egyszemélyben — Kossuth

Lajos... A tömegfelkelés, a nemzeti fegyvergyártás, papírpénz, a rövid úton való elintézése mindenkinek, aki a forradalmi mozgalmat gátolja, a forradalom permanenciában — vagyis a dicső 1793-as év valamennyi fővonását újra felleljük. A Kossuth felfegyverezte, szervezte, lelkesítette Magyarországon.” Mi tudjuk és Marx is világosan hangsúlyozza, hogy itt tulajdonképpen nem is csak Kossuthról van szó, hanem a magyar tömegekről. Mi marxisták nem ítélnénk meg egy forradalmat abból, hogy kik vezetik, hisz a történelemben sohasem az egyének a fontosak, hanem a tömegek. Itt is 1848-ban nem Kossuthot, nem a középnemességet, hanem a magyar tömegeket kell megbecsülni. S ez a magyar nép, mindentől eltekintve nagy volt ezekben a napokban. És mi nem lennénk forradalmárok és nem lennénk internacionalisták sem, ha nemzeti történelmünkben csak Tiszákat, Horthykat és Szálasikat látnánk és nem látnánk Dózsát, 1848-at, 1849-et. Persze ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk egy másik tényezőről, amely végső fokon minden büszkeségünk ellenére is megakadályozza, hogy 1848-at ünnepeljük.

II.

Már 1848 osztályalapjának megítélésekor lépten-nyomon különbséget kellett tennünk a forradalom szubjektív vezetése és objektív folyamata között. Rá kellett mutatnunk a köznemesség és a forradalom objektív folyamatának bonyolult viszonyára. Még nagyobb szükség van erre a különbségtételre ha a magyarok és szlávok viszonyát vizsgáljuk. Megszoktuk a dolgok olyan leegyszerűsítését, hogy akik a magyarok oldalán álltak, azok haladóak, és akik a szlávok oldalán, azok reakciósak voltak. Amikor azonban a hivatalos magyar történetírás így dicséri Damjanichot: „Pedig Damjanich jó szerb volt, szerette népét és odaadással munkált annak javán. Ámde átérezte, hogy a szerblakta föld csak egyik alkotórészét képezi annak a magyar hazának, mely őseit oly testvériesen ölelte keblére; tudta, hogy a honfenntartó magyarság a kivívott alkotmányos reformok áldásaiban részesíteni akarta a szerbeket is.” (Gracza: Magyar szabadságharc története II. kötet 89 old. kiemeli B. I.) és mikor Révai ugyanezt így fordítja marxista nyelvre: „A Magyarországon élő nem magyar népek nemzeti mozgalmában kezdettől fogva jelentkezik a reakciós Habsburg-barát irányzat mellett egy demokratikus magyarbarát irányzat is” — akkor okvetlenül arra kell gondolnunk, hogy talán nem is olyan egyszerű ez a dolog.

Ha kissé figyelmesebben vizsgáljuk a dolgokat, akkor rájövünk, hogy akkor, amikor a magyar és szláv viszonyt vizsgáljuk, nemcsak azt kell figyelembe venni, hogy — mint Gyilasz mondta — nem volt erő a reakciós áramlatok megfékezésére, hanem azt is, hogy a szlávok szubjektív szempontból egyáltalán nem voltak egy cseppel sem kevésbé forradalmárok, mint a magyarok. Ugyanazokkal a követelésekkel indultak, sőt néhol következetesebbek voltak: a románok követeléseinek 16. pontja például az úrbéri terhek kártérítés nélküli eltörlését, a 7. pont pedig azt követeli: „A sajtó minden kezességi összeg nélkül szabad legyen”. Az első követelések és a későbbi folyamat között lehet ugyanolyan viszony mint Batthyány és március 15-e között, de ez a dolgok lényegén nem változtat. Hogy kerültek mégis egymással szembe? Bármily furcsán hangzik is, a szembekerülés egyik oka éppen az volt, hogy ezek azonos követelésekkel, célkitűzésekkel induló mozgalmak voltak. Egy nemzetiségű államban a nemzeti öntudat kialakulása alapján véve fudalista-ellenes. Egy ilyen sok nemzetiségű államban viszont a nem-

zeti öntudat ébredése nemcsak azt jelenti, hanem azt is, hogy az egymás mellett élő népek ráébrednek, hogy — idegenek. Például a vázolt és egyéb okokból létrejött nemzeti öntudat azt eredményezi, hogy a latin nyelv helyett magyar lesz a hivatalos nyelv. Az egymás mellett élő nemzetiségek míg a latin volt a hivatalos nyelv, nem is törődtek az egész kérdéssel. Most azonban ez a hivatalos nyelv egy másik nemzetiség nyelvének rájuk erőszakolását jelenti. Megkezdődnek a magyarosítási törekvések is. Itt aztán természetes, hogy az egyszerre ébredő nemzeti öntudatok egymással kerülnek szembe. A szembekerülést még csak elősegítette a szociális ellentét is. A köznemesség mint láttuk minden erővel vissza akarja tartani a forradalmat, az ország egyes részein viszont a forradalmi átalakulást követelő jobbágyok jórészt nemzetiségiek. Még egy dologgal kell számolni. A magyar köznemesség mint láttuk azt követeli, hogy a saját kezébe ragadja a vámpolitikát. Ugyanazon okokból ugyanezt akarják a többiek is. A románok még meglehetősen annyi befolyással, hogy Erdélyt, magyarok, szászok és románok közösen irányítsák. A szerbek már Szerbiához akarnak csatlakozni, a jóval fejlettebb horvátok viszont szintén önálló vámterületet akarnak, éppen a magyar búza behozatala és a „tengerre magyar” jelszó mögött meghúzódó konkurrencia ellen. A magyarok természetesen nem mehettek ebbe bele. Hisz nem azért harcolták ki ezt a területet az osztrákoktól, hogy most lemondjanak róla a horvátok, szerbek vagy a románok javára. Ez a két harc tehát ismét egy. Nem forradalom, ellenforradalmi elemekkel, hanem: ha nem harcoltak volna az osztrákok ellen, akkor nem harcoltak volna a szlávok ellen sem. És ez nem is lehetett másképp. Az sem változtatott volna a dolgon, ha a magyar szabadságharc élén egy tisztán és következetesen polgári forradalmár réteg állt volna. Sőt például, ha nem a köznemesség, hanem egy következetesebb, tisztábban polgári forradalmár réteg áll a szabadságharc élén, akkor ez nemcsak azt eredményezte volna, hogy következetesebb, nagyobb tömegbázisú harcot folytatnak az osztrákok ellen, hanem azt is, hogy következetesebb harcot indítanak a szlávok ellen. Akkor valószínűleg Jelasichot nem a Balatonnál, hanem Záhreb közelében verték volna meg, nem Jelasich, hanem a magyarok hatoltak volna idegen területre.

Subjektív szempontból tehát azonos követelések összettközéséről van szó. Nem változtat a tényen az sem, hogy az egyik a császár mellett, a másik a császár ellen harcol. A szlávok álláspontja éppoly bonyolult tényező eredménye, mint a magyaroké. A mozgalom vezetősége ott sem volt és nem is lehetett következetesebb forradalmár, mint a magyaroknál. Ott sem volt erő, amely felbontotta volna a nemzeti egységet. A vezetőrétegek itt is nemzeti síkon akarnak egyesülni és ők is az elégedetlenséget, de saját követeléseik megvalósítását is nemzeti síkon akarják levezetni. Így tehát a magyarok elleni harcnak ugyanolyan nemzeti egységet teremtő jellege van, mint a magyaroknál az osztrákok elleni harcnak. A nemzeti egység tehát nem sikeresen megvívott osztályharc eredménye, nem a többséggel szembenálló osztály legyőzésének eredménye, hanem bonyolult összezsavarodott osztályviszonyok, végig nem vívott osztályharc eredménye. Természetesen, ez az egység eléggé bizonytalan. Hisz alatta ott van a még kibontakozatlan, de ténylegesen meglévő erő. A vezetőknek tartani kell azoktól is, akiknek kevés, de azoktól is akiknek sok a forradalom. Ez a bizonytalan nemzeti egység nem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy szembeforduljon egy olyan tekintéllyel, mint a király. Királyuk viszont közös volt. Így aztán a tényleges fegyveres összezsapás előtt valóságos harc indult meg, hogy ki szerzi meg a

király támogatását. Bizony a király támogatásáért nemcsak a szlávok, de a magyarok is harcoltak. (A szlávok Bécs melletti harcánál nem akarunk kitérni még olyan fontos tényezőkre is, hogy meg akarják tartani az osztrák piacot, a császár támogatása nélkül, következetlen forradalmiasságuknál fogva, nem mernék megtámadni a magyarokat, pedig jogaikat a magyaroktól ki kell harcolniok, éppúgy mint ahogy a magyarok kiharcolták az osztrákoktól és végül, hogy remélték, hogy Ausztriából sikerül szláv államot csinálni, mint ahogy a magyarok azért akarták Pestre csalogatni a királyt, hogy a magyart tegyék meg az osztrák birodalom domináló elemévé.)

Minden vonalon tehát ugyanazokkal a tényezőkkel találkozunk. — Batthyany, Jellasich és Rajacsics között szubjektíven majdnem semmi különbség nincs. Az már nem rajtuk múlott, hogy egyik a forradalom, másik az ellenforradalom oldalára került. Bécs számára ugyanis a magyarok mozgalma nagyobb veszélyt jelent, mint a szlávoké. Ezért használja fel a horvátokat a magyarok ellen és nem a magyarokat a horvátok ellen, mint ahogy felhasználta az olaszok ellen. Arra is számít, hogy a szlávokkal könnyebben elbánik — ezért van az, hogy — mint Marx mondta —, a szlávok ugyanazt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül. Ezek az azonos szubjektív erők, tehát, objektíve mégis ellenkező oldalra kerülnek. A magyar forradalom minden szubjektív gyengesége ellenére az európai forradalmak szövetségese, a szlávok pedig ugyanazokkal a törekvésekkel, ugyanakkora forradalmiassággal pedig a legreakciósabb hatalmak szövetségesei lesznek, a forradalom utolsó bástyája ellen.

Annak, hogy azonos törekvésekről van szó, volt még egy tragikus következménye. Egy nemzetiségű államban a nemzeti öntudat a legszentebb, legemberibb, legnagyobb és legforradalmibb érzelmek kútforrása lett. Nálunk viszont azt eredményezte, hogy az egymás mellett élő, egyszerre nemzeti öntudatra ébredő nemzetek egymással kerülnek szembe. Az öntudatra ébredés azt eredményezte, hogy egymást kezdték gyilkolni. Ez a tény egy szép ünneptől fosztott meg bennünket. Az egy nemzetiségű országok nemzeti harcaikban az egész emberiség szabadságáért vívott harc részét ünneplik. Mi nem ünnepelehetjük anélkül, hogy ne ünnepelelnék népeink történelmének szükségzerű, de mégis legsajnálatosabb, legtragikusabb félreértését. Hát akkor miért ünnepelelnék éppen most, amikor ezt a félreértést sikerült kiküszöbölni? Van itt még egy dolog. Ha a fentiekől eltekintünk, akkor Olajos érvelésében sok helyes dolog van. Még így is van azonban két gyenge pontja. Egyik az, hogy az egész érvelés alapja: magyarkodás nélküli ünnepet tudunk biztosítani. Én viszont épp ebben kételkedem. A másik gyenge pont, hogy az ünneplést Farkas osztályelméletével szemben a nemzeti jelleg kihangsúlyozásával indokolja, tehát azzal az elemmel, amely ténylegesen döntő 1848-ban, de ez nem annak erejét, hanem gyengeségét bizonyítja. De attól függetlenül, milyen álláspontot foglalunk el az ünneplés, vagy nemünneplés kérdésében, marxista és internacionalista kötelességünk helyesen, objektívan értékelni 1848-at.

Nem vagyok történész, és elértem céloam, ha utalhattam arra, hogy sok megoldatlan kérdés van még 1848 körül. (Az egész hajszálfinom kérdéseket mint például azt, hogy Tancsics következetesebben nacionalista is volt, vagy hogy Eötvös következetesebben szembefordult a nemességgel, mégis hamar cserbenhagyta a szabadságharcot, vagyis a vezető réteg és általában a for-

radalom élén álló vagy benne szerepet játszó rétegek helyzetének még bonyolultabb kérdéseit figyelmen kívül hagytam). A kérdések megoldása történejszeinkre vár. A kérdéseket nem Szabó Ervin és nem Révai, hanem a mi álláspontunk alapján kell tisztázni. Én tulajdonképpen csak Petőfivel akartam foglalkozni, így jutottam el 1848-hoz. És mégis Petőfi egész bonyolult helyzetére még mindig nem világítottam rá. Pedig Olajos cikke után erre még nagyobb szükség lenne. Itt csak még két dolgot említenék. Marxék példát mutattak arra, hogy értékeljük mi a multat és a mult embereit. Marx például nagyraértékelte Rousseaut, de ugyanakkor megmondta, hogy Rousseau eszméi a polgári társadalomban valósultak meg. Itt is, 1848 esetében sem az a helyzet, hogy mi tovább folytatjuk, megvalósítjuk 1848 eszméit. A dolgokat dialektikusan kell nézni. Végső fokon és legjobb esetben is csak polgári forradalom volt. Horthyval tehát egy vonalon állott — ugyanazon társadalmi rendszeren belül. Mi mégis közelebb állunk 1848-hoz, mert 1848 egy lépés volt s mi tettük a másik lépést. Így ténylegesen 1848 továbbvivői vagyunk, de nem így, hogy megvalósítjuk, folytatjuk 1848 eszméit, hanem úgy, hogy felszámoljuk, legyőzzük, túlnőjjük ezeket az eszméket, megsemmisítjük azt a társadalmi rendszert, amely ezeknek az eszméknek a megvalósítása volt. Másodszor nem kell elfelejtenünk, hogy Petőfi kérdése és helyzete nem olyan egyszerű mint ahogy első pillanatra gondolnánk és bizony még itt is sok tisztázatlan kérdés va.

Bálint István

B. Szabó György

Töltésoldal

K É P B E M U T A T Ó A Z E N T A I M Ű V É S Z T E L E P E N

A körülmények és szükségletek egy új műfajt hoztak létre a zentai művésztelepen. Ez a műfaj a képbemutató. Abból a szükségletből indul ki, hogy népszerűsíteni kell a festészetet, közelebb kell hozni a néphez; helyesebben a közönséget kell közelebb hozni a festészetéhez. Ez abból áll, hogy a festő bemutatja egy képet s a képpel kapcsolatban egy harmadik személy beszél pl. a festészet elveiről, a festő szándékairól stb. A hallgatóság kérdéseket tesz föl s amikor a festő is szükségét érzi, ő is felel vagy magyarázatot ad a közönségnek. Az ilyen képbemutató elég színes és változatos »műsor« benyomását kelti, ha más és más kép kerül a közönség elé. Az összehasonlítás és a különbségek kidomborítása érdekessé teszi a képbemutatót. A közönség megismeri a festőket személyesen is és a festők is megszólalnak (bár egyébként, a ritka kivételtől eltekintve, nem szeretnek beszélni). Ilyenkor sok különböző mozzanat adódik, ami azután serkenti a képzelőerő szárnyalását. Illúziók keletkeznek a látottak alapján, a szemlélőt megragadja egy-egy színfolt, színviszonylat vagy vonalritmus, amit még nem tud kifejezni, de már érezni kezd valamilyen hangulatot, ízlelni kezdi a képeket. S éppen ezt akarjuk, mert ez a képzőművészeti kultúra kezdete.

A zentai közönség sok és szép képet látott, különösen a második bemutatón. Az idén elmélyült a művésztelep munkája. Tavaly az ismerkedés az újszerűség varázsával hatott, az idén azonban a festők — miután többnyire olyanok voltak jelen, akik már tavaly is résztvettek a művésztelep munkájában, tehát az ismerkedési szakaszon már túlestek — céltudatosabban dolgoztak.

Petrovics Boskó, Petrik Pál, Trumics Sztoján, Petrovics Zorán először voltak a művésztelepen s nagy lendülettel és termékenyen festettek.

Petrovics Boskó naponta két képet is festett nagy vászakra, eieinte utcarészleteket. A fák árnyékát ultramarin kékekkel, a földet rózsaszínnel, fehér-sárga tónusokkal, régi mozaikok és pompeii festmények s korábbi képei hangulatát idézve föl. Később a sárga és földszínű zöldek akkordjaiban rátalált zentai témájára: a szalmakazlakra. Ezeket széles ultramarinkék kontúrokba foglalta, helyenként érdes anyagként sejtetve. Ahogy Trumics Sztoján is mondja róla,

Petrovics képei inkább megnyugtatók, mint fölráznak. Ez Konyovicsal szemben nagy különbség. A vastag kontúrokat csak a fölülletes szemlélet azonosíthatja Konyovics festészetével.

Konyovics a képbemutatókon a zentai közönség előtt elérte célját: megdöbenni és megdöbenteni a látott dolgok lenyűgöző hatása alatt. Összesűrített állandó élményanyaga a bácskai tájból és e táj emberének életéből táplálkozik. A nagy ellentétek: a por és a sár, a forró nyár és a hideg tél, a végtelen síkság és a lassú mozgás, a földműveléssel foglalkozó ember lassú gondolkozása, vaskossága, a paraszti környezet kemény drámája — ezek azok a képzetek, amiket társítani tudok Konyovics művészetéhez. Hiányzik belőle minden finomkodás, kecsesség és könnyedség. Az idei nyáron szintetikus bontakozott ki Konyovics művészete a vörös és sárga színek akkordjaiban. A szenvedélyek csúcsáig emelkedett kifejező erőben. Ez valami mély könyörtelen, de mégis humánus élményanyagban nyilvánul meg, amely — azt hiszem — annak a következménye, hogy óriási ellentéteket oldott föl magas hőfokon.

Boschán, a városi architektúra kedvelője, tárgyát rendszerint itt találja meg. A képbemutatón először egy valőrökben gazdag utcarészletet mutatott be, másodsor egy nehezebb intonálású és sűrűbb anyaggal festett zentai teret. Érdekes vitára adott alkalmat azzal, hogy a tér fő architektúráját, egy templomot úgy komponált be, hogy elvágta a tornyát. A közönség soraiban voltak, akik úgy érezték, hogy a kép befejezetlen és kár volt elvágni. Így felvetődött a komponálás kérdése, valamint a Notre-Dame és más befejezetlen templomok architektúrája.

Boschának a monumentalitásra és méltóságteljes formaalakításra való készsége kitért az utóbbi képnél is. Az ő művészetében ez a fő komponens. Ezenkívül van benne a céhbeli mesterek műgondjából, vagy pedig abból az arisztokratikus erényből, amely szégyenkezne, ha kitérő érzései fölött nem tudna uralkodni.

Nikolájevics érdeklődése kettősirányú volt. Fekete ceruzarajzokat készített és vékony tollrajzokat. Az első a litográfia nyomdokain haladt, a tollrajzok visszatérést jelentettek egy régebbi stílushoz, amely Matisse tollrajzaira emlékeztetett deformációk nélkül; helyesebben klasszikus formákon alapuló vonalrajz volt ez, azonban most ezt festői akcentusokkal gazdagította. (Ez a kifejezési mód Nikolájevicsnél valószínűleg egy hevesebb festőiséghez vezet, korábbi bujább, de lágyabb formáival szemben.)

Makszimovics ezúttal sokkal termékenyebb volt, mint tavaly. Kibontakozott egyéni stílusa, amely egy túlérzékeny, vibráló idegzeten alapul, s lelkes, romantikus tartalommal tölti meg formáit. Makszimovics a fehér szín gondolatából kiindulva (ez fontos szerepet tölt be képein) olyanirányú fejlődésre is következtetni enged, amelyet vékony és vérszegény tárgyak költészetének is nevezhetnénk.

Petrik először vett részt a zentai művésztelepen és termékeny volt. Szétszórt világításával érdeklődésének mai állása szerint Katzián

és Carrière koncepciójára emlékeztet. Ez különösen észrevehető vízzel hígított tusrajzaiban. Egyébként kedveli a figurális kompozíciókat. Bemutatott egy kukucskai részletet, amely a föntieknek ugyan ellentmond, mert szőnyeghatást kelt, tehát stilizálás, de a szétszórt világítás is sejtelmes irodalmias stilizálást eredményez, mint pl. Carrière-nél. Másik képe zentai épületeket ábrázolt. Ebben több volt a feszültség, ami szintén megtalálható némely figurális rajzában is, kerülőúton Mednyánszki emlékét idézve.

Trumics Sztoján szintén először volt a zentai művésztelepen. Sajnos nem töltötte itt a rendelkezésére álló egész időt. A képbemutatón a már mások által is megfestett malmot mutatott be. Mindenkítől eltérően festette meg a malmot. Ezen a képen keresztül is látjuk fő érdemét, ami abban nyilvánul meg, hogy a népművészeti elemek valamilyen vaskossággal párosulnak. Inspirációja forrásait Trumics a primitív festőkben, a népművészetben és a népköltészetben keresheti. Nálunk Trumics festészete nem hasonlít senkire. Teljesen eredeti egyéniség. A perspektíva erős kultusza választja el a primitívektől, de formafelfogása és meglátási módja a primitívekre emlékeztet. Kedveli a parasztiipari jellegű falu-város átmeneti tematikát is a tisztán paraszti életből vett tárgyak mellett.

Sáfrány Imre az idén kevesebb időt töltött Zentán. Föülnézetből egy városrészletet mutatott be tiszta kolorista törekvésekkel, valamint egy finom és raffinált színviszonyokkal megfestett utcarészletet. Valószínű, hogy bátorsága és merészsége mögött nem annyira drámai, mint inkább lírai temperamentum lakozik.

Petrovics Zorán nagy késéssel érkezett meg a művésztelepre és elsőízben volt itt, mégis nagyszerű eredménnyel távozott. Bemutatott képe az Adai-utca egy részletét ábrázolta könnyed és finom festői-séggel, valamint nagyszerű közvetlenséggel. Egyes kritikusok szerint az ú. n. belgrádi iskola egyik fő érdeme talán a közvetlenség. Később Petrovics Zorán mégis új tematika irányába kezdett mozogni a piros tetőkkel (amiből Zentán sok van), szemben a korábbi csak zöld-szürke-világosokker intonálással, és egy erőteljes pasztózus festői modorba ment át, megőrizve a közvetlenséget és kultúrált festőiséget.

B. Szabó György még a művésztelepi munka kezdete előtt járt Zentán és dologozott mint a művésztelep meghívottja. A képbemutatókon ugyan nem vett részt, de az október 4-én megnyíló kiállításon már ott lesznek a képei.

Ács József

SZÍNHÁZ

EGY PÁLYÁZAT EREDMÉNYEI ÉS TANULSÁGAI

A dramatizálás — irodalmi műveknek, elbeszéléseknek, regényeknek, meséknek színpadi előadásra való feldolgozása — elég különös irodalmi tevékenység. Valamilyen művet a színpad nyelvére átalakítani, belevinni a vizuális fantáziára is ható képszerűséget, az elbeszélő művet hozzáidomítani a drámaiasság és a színpad feltételeihez, kétségtelenül jó ítélőképességet, színpadi nyelven és jelenetekben való gondolkodást, erős sűrítő képességet igényel; az utóbbit azért, hogy lehetőleg minél több jusson be az eredeti elbeszélő műből, mégis úgy, hogy a néző ne érezze tehernek. A színpadi jártasság kétségtelenül nagy segítség ebben a különös műfajban; bár az még nem minden. Magát a kiszemelt művet arról az oldalról megközelíteni: mi az, ami jelenetekben elmondható, színpadra tárható s mi is volt a lényege az író mondanivalóinak? Ezt a lényegyet kell feltárni: a műből felgombolyítani és újból — átgombolyítani. Ebben az átorsózó művelésben aztán vigyázni kell az alakok épségére, magának a cselekménynek fejlődésére stb. stb.

Látjuk tehát, hogy a lelkiismeretes — hogy ne mondjam: művészi — dramatizálás nem is olyan könnyű feladat. Az eredeti alkotásnál könnyebb — hiszen az elbeszélő mű írójának szerzőtartási minősége ott van teljes erejével — ez azonban erős megkötöttséget is jelent, erős alázatra int, viszont a túlalázatos dramatizáló sem jár mindig jól: beleviszi sokszor az új műbe az elbeszélő mű szabályai szerint készült elemeket és máris — rossz a darab, nem képszerű, a cselekménye elhúzott. S az ilyen mű aztán célját téveszti, színpadra nem alkalmas.

Előljáróban mondjuk el mindazt abból az alkalomból, hogy értékelést adunk a Magyar Kultúrtaács színműpályázatának első részéről, a dramatizálásról. Ennek a pályázatnak előzményeit — éppen mint az eredeti művekre kiírt pályázatét — talán fölösleges részletesen ismertetni: a darabhiány tette szükségessé. Az a tény, hogy főleg a műkedvelő színiegyüttesek, de maguk a hivatásos színházak is nélkülözik az előadásra ajánlható, a mai nézőnek megfelelő — vagy megközelítően megfelelő — színdarabokat.

A bírálóbizottság jegyzőkönyvei és vitaanyaga szerint a beérkezett pályaműveknek összességben való értékelése közepes eredményt

tár fel. Mennyiségileg aránylag sok, tizenkét pályamunka futott be és ezeknek egyharmada volt jutalmazható. Felmerülhet az a kérdés: mi volt a mérték? A bíráló bizottság azt vette mértékül, melyek azok a pályaművek, amelyek a maguk eredetijében minden változás nélkül vagy csak kevés változtatással a műkedvelők színpadán előadhatók, előadásra ajánlhatók. A darabok egymásközi összevetésében mindig ez a szempont győzött.

Természetesen, az előadhatóság megállapítása is összetett feladat. Függ magának a feldolgozott műnek súlyától, függ aztán attól a felolvasztástól, hogyan sikerült színpadi művé »gombolyítani«, függ a terjedelmétől, a darab arányaitól stb. szóval mindazoktól a tényezőktől, amelyekről a bevezetőben, a dramatizálás elemeit boncolgatva, szólottunk. S ilyen szempontból a bizottság nem talált egyetlen darabot, amely minden feltételnek megfelelt volna, tehát olyan darabot, amelyet első díjjal fémjelezve előadásra azonnal kiadhat.

Viszonylag legértékesebb volt Szeli István és Tóth Horgosi Pál munkája, akik Móricz Zsigmond nagysikerű regényét, a »Sárarany«-t dramatizálták. A szerzőknek sikerült a hatalmas Móricz-regénynek, ennek a századeleji nagy társadalmi vétónak cselekményét színpadra tární úgy, hogy az alakok egyéni és társadalmi összeütközése erősen valóságyszerű, a dráma maga ütemes, nyelvében a móríczzsigmondi stílus nem szenvedett. Néhány formai szempont volt csupán, ami a két szerzőt az első díjtól elütötte: A másfélórás keret. A végső felvonás bizonyos fokig átdolgozásra vagy legalább is átcsoportosításra szorul, ami már folyamatban is van. A vajdasági magyar színjátszás, ezzel a kis átdolgozással használható, erős darabot kapott.

A bírálóbizottság, éppen mert az első díj nem volt kiadható, tett aztán javaslatot további pályamunkák jutalmazására illetve előadásra történő megvételre. Így két harmadik díjat osztottak ki, harmadik díjat kapott Simovics Ferenc a Három kívánság című zenés mesejátékért, Sáfrány Imre, aki Móricz Zsigmond »Pacsírtaszó« című kisregényét dramatizálta (a pályázaton »Sötétségben« címmel). Ezenkívül a Kultúr tanács előadásra megvásárolta Mamuzsics István dramatizációját. Mamuzsics »A betyár« című Móricz regényt alkalmazta színpadra.

Simovics Kada Eleknek egy régi jelenetét dolgozta fel, ő volt az egyetlen a pályázók közül, aki a mesék gazdag birodalma felé nyúlt s darabjával az amúgy is szegényes gyermekirodalmat gazdagította. Munkájának értékét növeli, hogy ismert népdalokból zenét is összeállított. Látszatra szerény mű Simovics munkája, de annál használhatóbb és hasznosabb.

Sáfrány Imre pályaműve, Móricz »Pacsírtaszó« című kisregényének dramatizálása ügyes és használható munka bár kifogás alá eshet olyan szempontból, hogy a pályázónak nem sikerült a kisregény levegőjéből a színpadra átvinni, átmenteni a háborúelőtti magyar életnek azt a fojtott légkörét, amely Mórcz Zsigmond írásait leginkább jellemzi. A pályázó valamennyire idillikussá tette ezt a légkört. Némi

rendezési ügyességei segíteni lehet a bajon és azt hisszük, hogy Sáfrány dramatiszálása is rövidesen színpadra kerül.

Mamuzsics István megvételtre javasolt pályamunkája nem tudta eléggé kiaknázni az alapul vett Möricz-regény szépségeit, a pályázó nem tudta eléggé ütemessé tenni a cselekményt. Viszont nagy színpadi rátermettséggel, ügyesen tárja fel az egyes jeleneteket s ha némi eltérő tendenciával, elhalványuló alakokon keresztül jut is el a végkifejlődéshez — használható ügyes színművet adott műkedvelő színpadunknak.

Mindezeket az észrevételeket nagyjából már a napisajtó első jelentései is közölték, sőt már vita is indult meg akörül, miért nem adták ki az első díjat is. Errevonatkozólag, ennek a cikknek előljárójában már kifejtettük a bíráló bizottság álláspontját. Van azonban ennek a pályázatnak egy tanulsága, amely arra enged következtetni, hogy nálunk még sokan vannak, akik a dramatiszálás körül hasznos és szép feladatokat végezhetnek — tehetségük erre vall — azonban ezúttal nem volt szerencsés kezük. Nevüket most azért iktatjuk ide, mert fel kell figyelniük teljesítményükre. Dr. Kosztolányi Árpádnak például nagyszerűen sikerült átmenteni a »Négy apának egy leánya« drámai változatában Móra Ferenc pompás nyelvét, sőt Móra faluját is — magát a cselekményt azonban túltelítette lényegtelen mellékalkokkal, azok jellemzésével, ami darabját túlhosszúvá és vontatottá teszi. Őbenne túl nagy volt az alázat az elbeszélő mű iránt — annak elemeit túlzottan vitte át a színpadra. És ezen a ponton szenvedett pályamunkája nagy sebet. Erős meggyőződésünk, hogy a pályázó, szerencsésebb választással még alkothat használhatót e műfaj területén. Kiss István az »Anyegin Eugin«-nek, Puskin világhírű költeményének dramatiszálásával ügyesen, bár terjengősen, de szép költői nyelven — tipikus olvasódrámát adott. Azt hiszem nevével szintén találkozunk még. Komoly író ember alkotása a »Pillangó« című drámai mű, Möricz Zsigmond regényének dramatiszálása. Papp József nevét jól ismerjük, műve nem sikerült ugyan — de csak azért, mert nem tartotta eléggé szemelőtt a dramatiszálás legfontosabb szabályát: a cselekmény tiszteletét a színpadon. Bede Béla és Kinka Ferenc, akik a Pacsirtaszó feldogozását kísérelték meg, ugyanabba a hibába estek mint Sáfrány: idillé tették a valóságot, csakhogy ők még Sáfrány viszonylagos színpadi biztonságát sem érték el s így lemaradtak. Sárosi Károly pályamunkájának is voltak erényei. Sárosi Károly felkészültséggel fogott hozzá Jókai »Köszívű ember fiai« című regényének dramatiszálásához, az előadhatóság körül azonban itt is bajok vannak, a darab nehézkessé válik; másik hibája, hogy 1848-at mellőzi a műből.

A másik három pályázó munkája már jóval gyengébben sikerült. Mégegyszer összefoglalva az általános pályázati eredményt idéznünk kell a bíráló bizottság jelentéséből. Mint általános jelenséget meg kell állapítani, hogy a szerzőkben nem volt elég merészség, elég kezdeményező szellem, illetve ahol ennek nyoma van, ott a pá-

lyázók nem győzték erővel. Nagyjából mintha ugyanazzal a kaptafával dolgozott volna a legtöbb pályázó: egyszerre öten is nyúltak például Móricz Zsigmond felé, sőt egyik regényét ketten is feldolgozták, így a pályázat úgy fest, mintha nem is lenne más írónk. Ez végeredményben — nem lenne még baj, a baj ott van, hogy a maga korában kétségtelenül haladó szellemű nagy magyar író egy-egy művének színpadraültetésénél valahogy kiejtették a merészebb szociális szembefordulást, mert azt esetleg betűszerint nem találták meg a műben — vagy nem látták meg benne stb. Feltűnő, hogy vajdaságitárgyú műhöz senki sem nyult, ugyanakkor a délszláv irodalom munkáinak esetleges dramatizációja is kimaradt. A bíráló bizottság jelentésének ez a része a továbbiakban ezt mondja: A szerzők éppen ebben a pontban felejtették el, hogy a dramatizálás bizonyos fokig szerzőtárssá teszi a regény és általában az irodalmi mű feldolgozóját. S neki kötelessége, hogy bizonyos színpadi eszközökkel érzékeltesse a szerző nyilvánvaló szociális haladó tendenciáit.

Mindezek a tanulságok a legtöbb pályázóra vonatkoznak. A ma színpadán darabjaink nem lehetnek semmibehulló idillek, vagy ha vígjátékról van szó, nem lehetnek öncélú nevetető helyzetkomikummal telt játékok: mindig az örök emberi csillanjon meg, s ez az örök emberi — a korszaknak is hűséges tükre mindig. S az örök emberi mögött sokkal több van a humánumból, az igazsággratörekvésből, a tisztán kibuggyanó könnyből vagy szívből mint azt magunk is hinnenk. A nagy írók ezt jól tudják s az ő hű tolmácsolásuk ezért haladást szolgáló tett, a megnemnyugvás kaleidoszkopja, valami, ami örökké feszeng az emberben — az élet örök hajtóereje. S az ilyen elemekkel telített színmű — az jó színmű és jó színjáték.

Majtényi Mihály

B. Szabó György

Tiszai táj

Lőrinc Péter:

GÖRBE-UTCA 23

(Testvériség-Egység, Újvidék, 1953)

Hét elbeszélést tartalmaz Lőrinc Péter elbeszéléskötete; hatnak anyagában ott találjuk a hadifogoly-élet tetet-lelket deforáló valóságát. Százezer ember — hadifogoly — küzdődik, szenved tehetetlen mozdulatlanságra, lassú éhhalálra és sivár, idegőrlő tábori együttlétre ítélve a németországi „lágerek”-ban a második világháború idején. Százezer hadifogoly várja a szabadítót: a békét. Négy év telik el amíg ez a hadifogoly-remény valóra válik, s ez a négy esztendő a gépfegyver-fészkekkel telítüzelt légerek birodalmában alakítja, változtatja, leplezi és új megvilágításban tárja elének az embert. A négyévi együttlét lemezteleníti és megfosztja az egyéniséget a polgári élet sallangjaitól és a fakuló, foszladozó katonaköppennyel együtt halványodik, zsugorodik az emberi méltóság érzete is: az egyéniség átalakul ösztön-emberré, nyájemberré, máról-holnapra vegetáló élőlénné és egy szám, egy adat lesz a „százezer táborok országában”.

A tüskés drótkerítések mögött katonaköppennyben búrkolt emberi csontvázak keringenek: emberek, akiknek még vannak elemi léletszükségletei és akik légies, kísértetiesen valószerűen mivoltukban is hadakoznak környezetükkel és önmagukkal szemben. Nemcsak az éhség, a dohányhiány, a tábori fegyelem, a politikai harc, az ellenállási mozgalom szervezése jelenti a problémát, hanem az elkeseredett küzdelem a makacsul vissza-visszatérő „árnyképek”-kel: a nővel, az otthonnal, a családdal és az emlékek meg-megújuló rajával szemben is.

Lőrinc Péter hat elbeszélésében ennek az állapotnak és lelki folyamatnak megörökítésére vállalkozott: elbeszéléskeretekbe próbálja beleilleszteni azt az élményanyagot, mely tartalmában meghaladja a művészi elbeszélés szokványos és adott kereteit; a felgyülemlett élet- és élményanyag túlcsoordul a mértéken, előnti, körülfolylja, végül is elárasztja az elbeszélés szilárdabb és kiemelkedőbb elemeit: a kompozíciót, a jellemábrázolást, a hangulati elemeket és kikezdi, feloldja a stílust, a nyelvet. A közlés, az események regisztrálása, az ember- és környezettanulmány, a megfigyelés és a szubjektív átélés művészi kivetítéséből áll ez a hat elbeszélés. Írójuk nemcsak egy adott társadalmi állapotot és lelki folyamatot ragadott meg, hanem feltárta önmagát is: önmagáról is vall, amikor a „százezer táborok országá”-nak elembertelenedő valóságáról szól. Ott van az író, hol Péterként sétálva és végnélküli vitázva a „Lagerstrassén”, ott van Jenőként viaskodva egy „árnyképpel”: a multtal, a nővel, a szerelem emlékével, az önmagábavonulás és a világgal való kapcsolat megszüntetésének tébolyba vezető kísértéseivel, ott van Miklós-ként leplezve le az ellenséges provokátort, besúgót és kémét, aki a „táborban” is megkísérli továbbbúzni hivatását. S ott van a „bábeli testvér-vonat” utasaként a hazatérők között — az emberiséget, a tisztánlátást és a megismerést gyakorolva.

Igen, az alkotó-embert érezzük az elbeszélésekben, akiben felgyülemlett az élményanyag s most kénytelen formába önteni, keretbe foglalni, művészi alkotásokba szorítani mondanivalóját; rendszerezni az élményt, fegyelmelni az emlékek kiapadhatatlan áradását. A közlésnek ez szubjektív

farmája, meljben az emlékek, hangulatok és hangulatfoszlányok — az emlékezés és a valóság ütköznek meg-, ennek a hat elbeszélésnek különleges jelleget, hangulatot kölcsönöz. Az epikai elemek fokozatos háttérbeszorulásával — a szubjektív átélés, az egyéni meglátás és következtetés kerül előtérbe, s az epikai hitelesség helyett a lírai elemek kerekednek felül, s a kompozíció zártságát az elbeszélésekben a lazakötésű élményrétegek egybehordása bontja meg. A történet befejezettsége és szerkezeti szilárdsága helyett a részletek iránti fejlett érzék és az események hangulati megragadása. Ezek az alapvető sajátosságai Lőrinc Péter elbeszéléseinek és ezek a művészi sajátosságok kölcsönöznek egyéni színt és jelleget ennek az elbeszéléskötetnek is.

Ennek az ábrázolásmódnak kétségtelenül megvannak a pozitív, fejlesztendő és — a művészi kifejezés szempontjából — értékes elemei, de bizonyos az is, hogy kötöttséget is jelent, a művészi élményanyag kifejezésének olyan formáját, mely csak bizonyos állapot, helyzet, hangulat kifejezésére alkalmas. Ezért érezzük, hogy ennek az ábrázolási és elemzési módszernek milyen művészi lehetőségei vannak a hadifogoly-élmény kivetítésében olyan esetben, amikor a lelkiállapotok, érzések és hangulatok kifejezése kerül előtérbe, amikor az éhség, az emlékek, az idegek és ösztönök játéka homályosítja el a tudatot, amikor a képzettársítás fesztelenül és fegyelmezetlenül kapcsol egybe a valóságban és a képzeletben átételt, amikor a szöges drótkerítések mögött élő ember szabadulásvágya ebben a formában ölt konkrét alakot, de ugyanakkor érezzük azt is, hogy a valóság eseményeinek, az élet egyes megnyilatkozásainak művészi objektívizálásában ez a kifejezés mód alulmarad, erőtlenné, szabadossá, néha modorossá válik. A formának és a tartalomnak ebben a párharcában, mintha a harmadik, maga a valóság bizonyult volna legerősebb-

nek, a valóság, melynek megközelítése és kifejezése a forma és a tartalom egységéből következhet. De ugyanekkor ez a harc Lőrinc elbeszéléseiben, ez a küzdelem a kifejezésért, a valóság, az emlékek, a hangulatok és élmények művészi megragadásáért — teszi ezt a kötetet irodalmi szempontból is értékessé és tanulságossá.

Az író egyénisége lép előtérbe és az emlékezés prizmáján szűri át a hadifogoly-élet élményjeleit. S nem a hadifogoly-élet objektív eseményei lesznek lényegesek, nem az Oflag-ok apró-cseprő eseményei, a törzstisztek és a tartalékosok, a királypártiak és az antifasiszták küzdelme és ennek a harcnak különböző formája és szakasza, hanem az *élmény*: az ember tanulmány és az önmagán végzett megfigyelés eredményeinek művészi megfogalmazása. S ilyen szempontból a *Beszélgetés egy árnyképpel* c. elbeszélés az objektív eseménysorozatnak szubjektív átélésével és kivetítésével, *Maskovszki, az órás* a halál és a szabadság érzéseinek váltakozó és fel-fel villanó lehetőségeivel és a *Babeli testvérvonaton* emberi levegőjével és szelíd, megrázó hangulatával a kötet legértékesebb darabjait jelentik.

A kötet címadó elbeszélése nem a hadifogoly-élmény talajából nőtt ki. Az első világháború-utáni társadalmi forrongásoknak, irodalmi háborgásoknak és politikai harcoknak állított emléket ebben az elbeszélésben Lőrinc Péter és Mikes Flórisnak, a barátoknak, elvtársnak, ironnak és embernek. S az emlékek és az emlékezés levegőjében hirtelen új fényben ragyog fel a mult: a gyermekkor, az ifjúság, az indulás évei. S mintha a sors megréfné az írókat — az összeíró, népszámlálást végző tanár számára a Görbe-utca 23 nem cím és összeírásra váró alanyok gyűjtőhelye lesz, hanem a multtal és a jelenrel való találkozás megdöbbenő és felejthetetlen színhelye. Az emlék és valóság különös keveréke ez az elbeszélés, hangulatában, zenéjében a

proust-i közlésre és a joeyce-i koncepcióra emlékeztet.

Lőrinc Péter új könyve művészi problematikájánál fogva érdemel több figyelmet és alaposabb méltatást.

(1953)

B. Szabó György

Egy külföldi magyar regény- Ulyssesről

Márai Sándor:

BÉKE ITHAKÁBAN

(Magyar Írók Könyvesháza, London, 1952.)

„Az emberiség öntudata soha nem fogadta el az Odysseia idillikus befejezését. A XXIV. ének, a békekötés nagy himnusza nem fejezhette be ezt a szenvedélyes mesét. Az olvasó — minden korban — érezte, hogy Ulysses nem találhatott végleges otthont a hazatérés idilljében... Bizonyos, hogy van egyféle tiszteletlenség a vállalkozásban, amikor a kései időben — itt és ott — valaki „folytatni” meri az Ulyssesi történetet. De ő maga, a Hős, nem sokat tartott a tisztességről és tiszteletlenségről; s ezért talán megbocsátja a kései kontárok ügyefogyott kísérleteit is” — így ír Márai a regény Utó-énekében erről a vállalkozásáról és könyve hősről Ulyssesről, Fénythozóról.

Márai a modern regény írói módszerével közeledik a homerosi mese- és életanyaghoz, a post-homerosi epikában felduzzadó és már-már terjengetté váló Ulysses-motivumhoz, hogy a regény három „énekében” azokkal mondassa el a homerosi hős utolsó napjait, az „ithakai idill” befejező pillanatait, akik közvetlenül, mondjuk emberi közelségből szemlélték a trójai hős tragikus letűnését; Penelope, Telemachos és Telegonos — az Ulysses-motivum egy-egy fejezetének hősei, de a mese-fejlődés egy-egy fázisának eredményei is.

A trójai hőst hazaváró, erényes, kéréssel körülvett Penelope, akinek

megpróbáltatásai Ulysses hazatérésével sem kisebbedtek, az apa-nélkül felnövő Telemachos, aki a hazatérő hősben nemcsak a bosszúálló családfőt és férjet látja, hanem az apát is, aki akadályozója lesz egyénisége szabad kibontakozásának, s végül Telegonos, Kirke fia, Ulysses törvénytelen gyermeke, aki apja nyomait, fiatalkori emlékeit kutatva, vándorlása alatt, egy párharc során megöli apját, Ulysses — ezek az események képezik az Ulysses-monda alapanyagát, melyre Márai, a modern nyugati lélektani regény eljárásával felépíti, megkonstruálja a maga külön Ulysses-ét.

Homeros Odysseia-jában megmintázott Ulysses — akiben az erővel párosuló ravasszság, a kalandvágy és a bátorság eszményítése testesül meg — a nemzetségtők, a harcát megőrkítő Illias-szal szemben, amelyben még Achilles a példakép — a görög társadalmi életben végbemenő átalakulással válhatott eszménnyé, példaképpé. Ulysses már az osztálytársadalom produktuma. Születésének előzményeit — a görög uralkodóosztály gyarmatosító törekvéseivel, a Földközi-tenger nyugati részében lévő szigetek és partvidék meghódításával, a birtokbavétellel járó harcokkal és megpróbáltatásokkal kell összefüggésbe hoznunk. Ulysses a görög mitológia egyik legnépszerűbb alakja és egyéni jellemvonásokkal felruházott hőse; egyéniség — antik, de modern értelemben is.

Már Homeros, aki igen tekintélyes szerepet szánt Ulyssesnek Trója ostromában, Odysseia-jában nemcsak a harcost, a hőst látta meg Ulyssesben, hanem az embert is. Az embert, akinek erényei mellett fölös számmal vannak gyöngeségei is: alattomos, buja és érzéki természet, hazug, bosszúálló, kegyetlen. Jelleme jóval összetettebb, mint Homeros többi hőseié; modernebbnek, a mai emberhez is közelebbállónak érezzük, mint a mitológia eszközeivel már-már arányta-

lanná felduzzasztott trójai hősök alakját. Ulyssesben már az istenekkel és a mithológiával való szembeállást és a vallási szkepticizmus megnyilatkozásainak jegyeit találjuk. Ulysses már ember — aki emberi tulajdonságokkal, az emberi értelem fegyvereivel küzd az emberfeletti erők ténykedéseivel szemben — és győzelmet arat.

Márai ennek az Ulyssesnek életét, küzdemeit, emberi alakját állítja elének. Egy Hős, aki szándékosan szakad el az isteni, félisteni és „héroszi” világtól, hogy a maga lábára álljon. A modern ember egyéniségének kialakulását látja Márai Ulysses példájában.

A homerosi mese- és életanyag valóban bőséges lehetőséget nyújtott az írónak; a homerosi életszemléletet modernizáló Márai szabadon mozog az antik lepelben. Emberi és isteni intimitások előadásával, az antik istenvilág szennyesének kitergetésével, az antik életforma hiteles megörökítésével túljutott az antik mese keretein és érdekes, izgalmas, művészi regényt alkotott.

Márai azt a folyamatot ragadta meg, amikor az istenek világát az Ember már veszélyezteti, s a szeszélyes, buja, erőszakos istenek egyeduralma megszűnik az ember felett, mert az Ember ura lett sorsának. Az istenek számára megszűnik a bosszú lehetősége is, a társadalomban a természeteti és a társadalmi törvények uralkodnak, melyek lehetővé teszik, hogy az Ember megteremtse a maga Rendjét.

Az istenek alkonyának ebben a regényesített és művészileg érett előadásában állandóan ott bujkál Márainak az a finom iróniája, mellyel meg tudja látni és láttatni a réginek, a meghaladottnak, az elavultnak szármalmas, gyakran emberi részvétet kiváltó, drámaian izgalmas haldoklását. Márainak egyik legmélyebb írói alapélménye ezúttal antik keretben érvényesül és ez határozza meg, jelöli ki viszonyát a regény tárgyához.

Ulysses — a három „ének” hőse — más-más megvilágításban áll előttünk és az író a részletek egybefutó szálaiból szövi egybe ezt a bonyolult, nyugtalan jellemet. Ulysses — hős, akinek legnagyobb erénye a merész szembeszállás az istenek hamis világával, akinek van hátorsága visszautasítani a „halhatatlanságot”, aki következetesen ember akar maradni, mert élni akarja „azt a feszültséget, mely a halál által az ember életének adatott.” Ulysses a modern ember öntudatában jelentkező lázadást személyesíti meg, lázadást minden ellen, ami az ember emberré válásának akadályát jelentené. Lázadó, de még a kalandorok fajtájából, akitől nemcsak az istenek világa és a „halhatatlanság” eszméje idegen, hanem az a másik világ is, amelyről Hermes, mint a Rend világáról beszél és amelyben az emberek által teremtett Törvény uralkodik. Ugyanakkor tudatában ez a modern Ulysses még magával cipeli a régi világot, a delphii jóslat szavai irányítják minden lépését, egyre várja a tenger felől közeledő Végzetet, a halált, menekül önmaga és régi életformája elől, bizalmatlanná lesz törvényes és törvénytelen fiaival szemben, akik közül kerül ki — a jóslat szerint — leendő gyilkosa és akiknek pusztja jelenléte is a halál közelségére emlékezteti.

Ez az Ulysses, akiben ez a kettőség uralkodik, valóban nem találhat megnyugvást a hazatérés békés idilljében. Nemcsak a kérőkön áll bosszút és nemcsak az erény példaképét, Penelopet (akinek erényessége Márainál már problematikussá lett) úzi magától távol. Ez a hős húsz évig tartó bolyongása során megtanulta másként szemlélni a világot, mint ithakai uralkodó korában. A tenger számára a világot, a kalandot jelenti, de azontúl egy új, fejlettebb életformát, az igazi hazát, a Változást is. Ez a húsz év tanította meg arra, hogy a tárgyaknak nemcsak rendeltetésük, hanem áruk is van. Ez a húsz év távolította el a

régi eszményektől, az istenektől és alakította át emberré. S amikor hazatérése után áldozatot tesz — most már nem kövér, hanem sovány és beteg állatokat helyeztet az áldozati oltárra — így sűríti egybe a húsz év tapasztalatait:

„Csak az életnek van igazi értelme. A halál unalmas. A halhatatlanság nem ér sokat... Élni kell minden idegünkkel, minden idegrostunkkal... Az istenek irigyek, a halandóságot irigylik tőlünk, emberektől.”

Ulysses fölébe nőtt önmagának és a mondáknak — emberré vált.

Ez a megváltozott Ulysses idegenül tekint régi környezetére, az ithakai életforma primitívségére, igénytelenségére. A földművelés és pásztorkodás már nem érdekli, a tengeren folytatható árucseré köti le figyelmét és közben keresi azt a hazát, ahol megmenekülhetne az erőszakos végettől, a delphii jóslat fenyegető szavának beteljesülésétől.

„Evezővel vállán vándorol, szakálla őszül, tájakon halad át, ahol az emberek nem ismerik az evezőt.”

Mit tanult meg Ulysses a húsz évig tartó bolyongása alatt? Homeros erről csak részben számolt be, mert „a vak lantos össze-vissza énekelt, ahogy az vak embertől telik, aki csak gyanítja, de nem tudja az igazat”. Márai a hitves, a fiú és a gyilkos vallomása alapján állítja elének a hős alakját és mindegyikük a maga szemszögéből látja Ulysses: „Ilyen volt, vagy ilyesféle — fejezik be mindhárman vallomásukat —, de a valóságban nem tudhatom milyen volt, hisz én csak felesége (fia, gyilkosa) voltam.”

Kortársainak, szeretőinek, Kalypsonak, Kirkének és Helénának, vetélytársainak Menelaosnak, becsapott házigazdájának Alkinoosnak, az emberbarát istennek, Hermesnek véleményéből ismerjük meg Ulysses legenda alakját. S tanúi vagyunk az emberi kicsinyességek és az isteni korlátoltságok gazdag változatának. Aho-

gyan a részeg és magával tehetetlen Menelaos elmondja a trójai háború okát — nem a sértett vendégjog bosszúja volt a háború, hanem a nagy társadalmi elégedetlenség és gazdasági válság levezetése — és nyilatkozik a hősökről, akiknek életét „a napi zsoldon tengődő dalnokok” színezték ki és tették „héroszokká” a hadiszállítással, zsákmányszerzéssel, szeretkezéssel foglalkozó gyáva hadvezéreket, vagy ahogyan Kalypso föllebbenti a fátyolt az emberek és az istenek viszonyáról és kimondja, hogy amióta az Ember az Értelme lámpásával járja a világot, veszélyessé vált az istenek fennmaradása. Mindez — hibátlan művészettel megjelenítve — a modern ember kritikai vizsgálódásának eredményeit alkotja, de lényegesen megváltoztatja az ókorról kialakult merev képet az olvasó tudatában. A húsz évi bolyongás és tanulás, tapasztalatok és élmények hozták Ulysses közelebb az emberhez és tették emberré, aki halandó is, „mert sorsa beleárad a halálba, akár rabszolgának, akár fejedelemnek született”. Ez az Ulysses, aki „mindenhez és mindenkihez hűtlen volt, alakoskodásai és széltoló vállalkozásai közepette mindig hűséges maradt önmagához, az emberhez. Keleten ezt nem értik. Úgy tapasztaltam, ott vajások az emberek, s aztán szeretnek tömegben élni, mint a hangyák és a természetek. Atyám nyugati ember volt, tehát szerette a magányt, amelynek legfelsőbb megnyilatkozási alakja az egyéniség” — mondja róla fia Telemachos.

Márainak ez a gondolata mintha egyúttal éleltszemléletének és művének is igazolása kívánna lenni.

Húsz évig távol lenni a hazától, Ithakától — lehet-e büntetlenül vagy következmények nélkül? Más szemmel tekint magaköré és maga fölé a hazatérő Ulysses, akiben egy új világszemlélet, új életforma tudatosodott. Emberré vált, de még a halál pillanatában sem szakadhat el a Vég-

Könyvszemle

zettől, a multtól, mert az istenek akaratát teljesíti, amikor Penelopet Telegonoszhoz, Kirke fiához, törvénytelen gyermekéhez és gyilkosához adja feleségül, Kirkét pedig Telemachoszhoz. Így él tovább a vér kötésében Ulysses és így talál hazára az örök vándor, a nagy Hazátlan.

Márai tehetséges író. Írásművészetében felcsillan egyénisége, kultúrája, az írás mesterségi részének fölényes ismerete.

Van azonban egy probléma, melytől a Márai regény olvasója nem tud könnyen szabadulni. Emigrációban élő magyar író írta ezt a regényt és írói magatartása — hátatfordítva a mai valóságnak, egészen távolról és sejtelmesen szólaltatva meg a hazátlan-ná váló magyar író kétkedéseit, testi és lelki megpróbáltatásait és előtérbe állítva az emberiség „örök” problémáit és szimbólumait — többet jelelt-e, mint fáradtságot, pesszimizmust és a nyomasztó idegenség makacs és elszánt leplezését? Vagy ez a magatartás is a „világpolgár” szükséges és nélkülözhetetlen ruhadarabjai közé tartozik és nem egyéb, mint az

idegennyelvű piac keresletéhez való alkalmazkodás, mert művét az író valószínűleg azzal a szándékkal írta, hogy angol nyelven is megjelenteti. Esetleg feltételezhető, hogy Márai ezzel a regényével akart túlnőni a magyar irodalom „provinciális” kerekein...

Lehet azonban, hogy csak egy magatartás igazolása ez a Márai regény is. Csak annyi, amennyit az Elő-énekében így fejezett ki:

„A tutaj csattogva úszott, az ősz tenger feltárta rémes torkát. Az ének távolodott. Vijjogtak a vitorlák. Egyszerre félni kezdett. Megroggyant keze lába — felnyögött. Félt, hogy hazakerül Ithakába.”

A magyar író és a magyar irodalom helyzetének egyik dokumentuma ez a könyv.

A Práger-könyvkiadó vállalat a háború előtti Práger-könyvek ismert köntösében, ízléses kivitelben és nyomdatechnikailag majdnem hibátlanul nyújtotta át Márai művét a magyar olvasónak.

B. Szabó György

TARTALOM

Sinkó Ervin: Egy regény regénye (Második rész) — — — — —	485
Miroszláv Krlezsa: Nyitott sír fölött bús gyülekezet (vers Ács Károly fordításában) — — — — —	492
Csépe Imre: A bosszú (elbeszélés) — — — — —	496
Dési Ábel: A valóság nyomában (vers) — — — — —	503
Eszad Mekulyi: A siptár irodalom fejlődése hazánkban — — — — —	507
Ernst Lissauer: Versek (Vörösvári Vilmos fordításában) — — — — —	511
Fejtő Ferenc: Milyen legyen egy társadalomtudományilag megalapozott magyar irodalomtörténet? (tanulmány) — — — — —	513

Örtüz fényénél

Majtényi Mihály: Petőfi délszláv földön — — — — —	521
---	-----

Disputa

Olajos Mihály: Apelláta az olvasóhoz — — — — —	528
Bálint István: Mégegyszer 1848-ról — — — — —	534

Képzőművészet

Ács József: Képbemutató a zentai művésztelepen — — — — —	543
--	-----

Színház

Majtényi Mihály: Egy pályázat eredményei és tanulságai — — — — —	546
--	-----

Könyvszemle

B. Szabó György: Lőrinc Péter: Görbe-utca 23 — — — — —	550
„ „ : Márai Sándor: Béke Ithakában — — — — —	552

Képek

B. Szabó György: Főtér Zentán (címlapkép)	
Ács József: Aratók — — — — —	491
Sáfrány Imre: Zentai utca — — — — —	495
Ács József: Tiszapart — — — — —	512
Sáfrány Imre: Cséplés — — — — —	527
B. Szabó György: Töltésoldal — — — — —	542
„ „ : Tiszai táj — — — — —	549

Szerkesztőség: Noviszád, A. Rankovicsa 19. Telefon: 20-63
 Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád, Teodorovics utca 11
 Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.
 Postatakarékszám 300-T-251. Lapzártá minden h^o 10-én
 Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza
 „Minerva” nyomdavállalat, Szabadka

Könyvkiadásunk legújabb értékei

HERCEG JÁNOS:

Papirhajó

Cikkek, karcolatok, essayk, kisebb tanulmányok sorakoznak
kötetbe gyűjtve.

A könyv ára 100.— dinár, könyvbarátoknak 80.— dinár.

HERCEG JÁNOS:

Három halász meg egy molnár

A jugoszláviai magyar írás egyik kimagasló egyéniségének leg-
újabb novelláskötete. Akik már olvasták azt mondják, ez lesz az
év legnagyobb könyvsikere.

Ára 120.— dinár, könyvbarátoknak 96.— dinár.

ROBERT HEINLEIN:

Örjárat a világűrben

Verne óta kevés ilyen izgalmas ifjúsági kalandregényt írtak.
Ennek a regénynek azonban nem a puszta fantázia az alapja: az
író majdnem minden részletét a tudományos fejlődés várható
eredményeire alapította.

Ára 260.— dinár, könyvbarátoknak 208.— dinár.

BURGHARDUS:

Borgia Lukrécia

Izgalmas kalandregény, amely azonban nem kiagyalt történet,
hanem történelmi adatokon és tényeken alapszik.

MAGYAR TANKÖNYVEK AZ ÚJ ISKOLAÉVRE

NYOLCOSZTÁLYOS ISKOLA

I. osztály	Din.	JSzNK földrajza	100
ABC	150	Mértan	120
Els olvasókönyv	100	VIII. osztály	
Rajztanulás meseszóra	130	Történelem	160
III. osztály		GIMNÁZIUM	
Harmadik olvasókönyv	120	V. osztály	
Természetismeretek	100	Gyurics: Fizika	100
Történelem	110	Algebra	150
IV. osztály		VI. osztály	
Negyedik olvasókönyv	120	Gyurics: Fizika	
Történelem	110	VII. osztály	
Természetismeretek	100	Földrajz	
V. osztály		A TANITÓKÉPZŐ FELSŐBB	
Állattan	150	OSZTÁLYAI ÉS TANITÓK	
VI. osztály		HASZNÁLATÁRA	
Olvasókönyv	130	Természetismeretek módszertana	180
Növénytan	70	Földrajztanulás módszertana	130
Történelem	130	Pedagógia	400
VII. osztály		NYELVTANULÁS	
Aritmetika	100	Német ÁBC	150
Olvasókönyv	150		

Előkészületben

NYOLCOSZTÁLYOS ISKOLA

- I. osztály**
Számolás-mérés
- II. osztály**
Számolás-mérés
Második olvasókönyv
- III. osztály**
Földrajz
A szerb nyelv tankönyve

GIMNÁZIUM

- I. osztály**
Magyar nyelvtan
Olvasókönyv
Földrajzi alapismeretek
- II. osztály**
Magyar nyelvtan
Az Európán kívüli világrészek
- III. osztály**
Történelem

- Fizika
Európa
- IV. osztály**
Olvasókönyv
Vegytan
Fizika
- VI. osztály**
Földrajz
Embertan
- VII. osztály**
Történelem
- VIII. osztály**
Fizika
Vegytan

A TANITÓKÉPZŐ FELSŐBB OSZTÁLYAI ÉS TANITÓK HASZNÁLATÁRA

Módszertan az osztatlan iskolák munkához.

Megrendeléseket az előkészületben lévő könyvekre is elfogadunk. Könyvkereskedéseknek szokásos árengedmény. Megrendeléseket erre a címre kérünk:

„TESTVÉRISÉG-EGYSÉG“ Novisád

Arsze Teodorovitya 11

Telefonok: 26-33 és 23-02